МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОНОПЛЯ ЯРОСЛАВ ЮРІЙОВИЧ

УДК 351.82:601

ДИСЕРТАЦІЯ
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ

281 Публічне управління та адміністрування
28 Публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело Я.Ю. Конопля

Науковий керівник: Руденко Ольга Мстиславівна, доктор держ. упр., професор

Чернігів – 2024

АНОТАЦІЯ

Конопля Я.Ю. **Державне регулювання та контроль у сфері використання земельних ресурсів в Україні** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування. – Національний університет «Чернігівська політехніка», Міністерство освіти і науки, Чернігів, 2024.

Дисертаційна робота присвячена поглибленню теоретико-методичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо державного регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів в Україні.

Земельні ресурси та пов'язані з їх використанням відносини є однією з ключових детермінант як соціально-економічного розвитку, так і економічної безпеки країни. Ефективне державне регулювання сфери користування земельними ресурсами стає основою стійкого зростання національної економіки, посилення національної самоідентифікації та державотворчості. Відповідно державна політика в частині регулювання та контролю використання земельних ресурсів повинна реалізовуватись на засадах справедливості, ясності, неупередженості та прозорості. Таким чином, проблематика удосконалення державного регулювання і контролю щодо їх використання є надзвичайно актуальною, оскільки саме ці ресурси мають визначальне значення для життєзабезпечення населення країни, та водночас володіють такими унікальними особливостями, як вичерпність, багатофункціональність застосування та неможливість відтворення.

Характер державного регулювання і контролю щодо використання земельних ресурсів після земельної реформи та відкриття ринку землі зазнав суттєвих змін. На сьогодні формування і реалізація державою регулювання і контролю є складним та багатоаспектним процесом, що потребує нових підходів, заснованих на науковій складовій та сучасних викликах сьогодення.

Актуальності це питання також набуває у зв'язку з прискоренням євроінтеграційних процесів та необхідністю наближення вітчизняних регулятивних процесів до норм і стандартів ЄС. Подальше долучення України до європейського економічного простору та її сталий соціально-економічний розвиток неможливі без удосконалення державного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів.

Дисертаційну роботу виконано у рамках реалізації науково-дослідних робіт Національного університету «Чернігівська політехніка», а саме: «Публічне управління та децентралізація влади» (номер державної реєстрації 0120U101815), у межах якої розроблено методичні підходи до моніторингу і контролю використання земельних ресурсів в умовах децентралізації; «Європейський досвід інноваційного розвитку системи публічного управління для забезпечення суспільної стабільності України» (номер державної реєстрації 0120U104277), у межах якої дисертантом запропоновано модель імплементації зарубіжного досвіду для удосконалення державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів; «Розробка науково-прикладних засад реалізації державної політики розвитку підприємництва в умовах децентралізації влади» (номер державної реєстрації 0120U101816), в рамках якої здобувачем було розроблено рекомендації щодо державного стимулювання розвитку малих агропромислових підприємств в контексті надання їм пільгових умов землекористування.

Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретико-методичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів в Україні.

Об'єктом дослідження є процес державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів в України.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та прикладні аспекти державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів в України.

Теоретичним підґрунтям та інформаційною основою дисертаційного дослідження були законодавчі та нормативно-правові акти, фундаментальні положення теорії публічного управління щодо державного регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів, дані Державної служби статистики України, Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, статистичних служб інших держав та міжнародних організацій, а також інтернет-ресурси та власні напрацювання автора.

У роботі сформовано та вирішено низку завдань, що дозволило отримати нові або такі, які характеризуються новизною результатів.

З'ясовано теоретичну сутність категорії «земельні ресурси», як об'єкту державного регулювання та контролю, виділено основні підходи до визначення цього терміну та узагальнено їх. Досліджено процес еволюції поняття «земельні ресурси» від ототожнення його з поняттями «земля» і «земельна ділянка» до територіально-природного та інтегрального багатофункціонального ресурсу. Наведено авторський підхід до визначення поняття «земельні ресурси» в контексті об'єктивізації його щодо державного регулювання та контролю, а саме їм було надано визначення специфічного багатофункціонального різновиду природних ресурсів, що виступає одночасно засобом і предметом виробництва, забезпечує просторове розміщення населення та являє собою джерело різного роду правовідносин, що регламентовані законодавчими нормами та підлягають обов'язковим заходам регулювання і контролю з боку держави.

Запропоновано авторський підхід до класифікації земельних ресурсів на основі визначення таких блоків класифікаційних характеристик, як економічні, правові, соціальні, екологічні, кожен з яких включає ряд класифікаційних ознак, що дає змогу деталізувати та підвищити тим самим ефективність державного регулювання та контролю сфери використання земельних ресурсів.

Систематизовано та надано характеристику функціям земельних ресурсів, як таких, що визначають роль та сутність дефініції «земельні

ресурси». Основними функціями зазначеного виду ресурсів визначено наступні: забезпечувальна, розвиваюча, просторова, сировинна, виробнича, екологічна, соціальна, історико-культурна, безпекова.

Наведено авторські визначення понять «державне регулювання у сфері використання земельних ресурсів», «державний контроль за використанням земельних ресурсів». Під державним регулюванням у сфері використання земельних ресурсів розуміємо сукупність взаємопов'язаних організаційних, нормативно-правових, соціально-економічних та екологічних дій органів публічної влади, що регламентуються нормами права та спрямовані на впорядкування процесу використання земельних ресурсів. Державний контроль за використанням земельних ресурсів являє собою функцію управління органів публічного управління, що спрямована на дотримання положень земельного й іншого природоохоронного законодавства щодо використання земельних ресурсів.

Узагальнено зарубіжний досвід щодо державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів та обґрунтовано пропозиції щодо адаптації та впровадження найбільш успішних заходів у вітчизняну практику. Запропоновано розділити такі інструменти на дві групи – організаційно-адміністративні та економічні Запропоновані інструменти можуть стати складовими елементами комплексної структурно-функціональної моделі удосконалення державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів в Україні.

Визначено ключові детермінанти впливу на процеси державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів в Україні та класифіковано їх за такими ознаками: залежно від масштабу впливу та охоплення: світові, міждержавні, державні; залежно від походження причини впливу: зовнішні, внутрішні, змішані; залежно від природи впливу: політичні, соціальні, економічні, правові, техногенні, екологічні, безпекові, культурні; залежно від результатів впливу: стримуючі, стимулюючі, превентивні, захисні. Зазначена класифікація дасть можливість врахувати наведені чинники

впливу при розробці стратегічних орієнтирів формування ефективної системи державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів.

Запропоновано стратегічні напрями формування ефективної системи державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів, що передбачають підвищення ефективності державного регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів, підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору вітчизняної економіки, удосконалення ведення земельного кадастру і моніторингу використання земельних ресурсів, підвищення рівня залученості до контрольної діяльності щодо використання земельних ресурсів громадського контролю, удосконалення регулювання і контролю земельного ринку, посилення заходів щодо екологічного контролю та захисту земельних ресурсів.

Побудовано комплексну структурно-функціональну модель удосконалення державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів, що враховує детермінанти впливу, включає методику оцінки ефективності за відповідними критеріями та направлена на реалізацію стратегічних напрямів подальшого розвитку системи державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів.

Обґрунтовано створення єдиної цифрової платформи використання земельних ресурсів як фактору підвищення якості державного регулювання і контролю. Головним завданням, що вирішує використання такої платформи є створення віртуального середовища як для комунікації всіх учасників відносин земельного використання, так і для підвищення результативності державного контролю.

Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що основні положення дисертаційної роботи, отримані результати та висновки можуть бути використані у практичній діяльності державних установ та органів місцевого самоврядування з метою

удосконалення регулювання і контролю за сферою використання земельних ресурсів. Основні наукові положення дисертаційної роботи доведено до рівня практичних рекомендацій і науково-методичних підходів; головні висновки та пропозиції, отримані в результаті дослідження, можуть бути використані в управлінській роботі державних та місцевих органів влади, в управлінській діяльності органів місцевого самоврядування, установ та відомств.

Основні результати дисертаційної роботи опубліковано у 10 наукових працях, у тому числі 3 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у науковому виданні іншої країни, яке включено до міжнародної наукометричної бази даних Web of Science, 1 стаття у науковому періодичному виданні іншої держави, 5 праць апробаційного характеру.

Ключові слова: державне регулювання і контроль, земельні ресурси, використання земельних ресурсів, державна політика, інституційне забезпечення, ефективність державного регулювання і контролю, ринок землі, земельна реформа, ринковий обіг земель, стратегічні напрями державного регулювання, громадський контроль, право власності на земельні ресурси, землеустрій, землевпорядкування, земельні відносини.

ABSTRACT

Konoplia Ya.Y. State regulation and control in the field of land use in Ukraine – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining a scientific degree of the Doctor of Philosophy in specialty 281 Public Administration and Governance. – Chernihiv Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Chernihiv, 2024.

The dissertation is dedicated to deepening the theoretical and methodological foundations and developing practical recommendations for state regulation and control in the sphere of land resources utilization in Ukraine.

Land resources and the related relationships stemming from their use are key determinants of both socio-economic development and economic security of a country. Effective state regulation in the sphere of land resource management forms the basis for sustainable growth of the national economy, strengthens national self-identification, and state-building. Accordingly, state policy regarding the regulation and control of land resource utilization should be based on principles of fairness, clarity, impartiality, and transparency. Therefore, the issue of improving state regulation and control over their use is extremely relevant, as these resources are crucial for ensuring the livelihoods of the country's population and possess unique characteristics such as exhaustibility, multifunctional application, and irreproducibility.

The nature of state regulation and control over the use of land resources has undergone significant changes after land reform and the opening of the land market. Today, the formation and implementation of state regulation and control are complex and multi-faceted processes that require new approaches based on scientific components and modern challenges.

The relevance of this issue is also heightened due to the acceleration of Euro-integration processes and the necessity to align domestic regulatory processes with EU norms and standards. Further integration of Ukraine into the European economic

space and its sustainable socio-economic development are impossible without improving state regulation and control in the sphere of land resource use.

The dissertation work was carried out within the framework of research projects of the National University "Chernihiv Polytechnic", namely: "Public Administration and Decentralization of Power" (state registration number 0120U101815), within which methodological approaches to monitoring and control of land resource use in conditions of decentralization were developed; "European Experience of Innovative Development of Public Administration System to Ensure Social Stability in Ukraine" (state registration number 0120U104277), within which the author proposed a model for implementing foreign experience to improve state regulation and control over land resource use; "Development of Scientific and Applied Principles for Implementing State Policy for Entrepreneurship Development in Conditions of Decentralization of Power" (state registration number 0120U101816), within which recommendations were developed for state support of small agribusiness enterprises in terms of providing them with preferential land use conditions.

The *purpose* of the dissertation work is to deepen theoretical and methodological provisions and develop practical recommendations regarding state regulation and control in the sphere of land resource use in Ukraine.

The *object* of the study is the process of state regulation and control in the sphere of land resource use in Ukraine.

The *subject* of the study is theoretical, methodological, and applied aspects of state regulation and control in the sphere of land resource use in Ukraine.

The theoretical basis and informational framework of the dissertation research included legislative and regulatory acts, fundamental principles of public administration theory regarding state regulation and control in the sphere of land resource use, data from the State Statistics Service of Ukraine, the State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography and Cadastre, statistical services of other states and international organizations, as well as internet resources and the author's own research findings.

The work involved the formulation and solution of a series of tasks, which allowed for obtaining new results or those characterized by novelty.

The theoretical essence of the category "land resources" as an object of state regulation and control has been clarified, identifying the main approaches to defining this term and summarizing them. The process of evolution of the concept of "land resources" has been explored, from its initial identification with the concepts of "land" and "land plot" to the understanding of land as a territorial-natural and integral multifunctional resource. An author's approach to defining the concept of "land resources" in the context of its objectification for state regulation and control has been presented, providing a definition of a specific multifunctional type of natural resources. These resources simultaneously serve as a means and object of production, ensure the spatial distribution of the population, and constitute a source of various legal relationships regulated by legislative norms and subject to mandatory regulation and control measures by the state.

The proposed author's approach to the classification of land resources is based on defining classification characteristics such as economic, legal, social, and ecological blocks, each of which includes a set of classification features. This approach allows for detailed classification and increases the effectiveness of state regulation and control in the sphere of land resource utilization.

The functions of land resources have been systematized and characterized to define the role and essence of the definition of "land resources." The main functions identified for this type of resources are as follows: provisioning, developmental, spatial, raw material, productive, ecological, social, historical-cultural, and security functions.

The author provides definitions for the terms "state regulation in the sphere of land resource utilization" and "state control over land resource utilization." State regulation in the sphere of land resource utilization refers to a set of interconnected organizational, normative-legal, socio-economic, and ecological actions of public authorities governed by legal norms and aimed at organizing the process of land resource utilization. State control over land resource utilization is a management

function of public authorities aimed at ensuring compliance with the provisions of land and other environmental legislation regarding land resource utilization.

Generalizing international experience regarding state regulation and control in the sphere of land resource utilization, as well as substantiating proposals for adapting and implementing the most successful measures into domestic practice, is crucial. The proposed instruments can be categorized into two groups: organizational-administrative and economic. These proposed instruments can become integral elements of a comprehensive structural-functional model for improving state regulation and control over land resource utilization in Ukraine.

Key determinants influencing the processes of state regulation and control over land resource utilization in Ukraine have been identified and classified based on the following criteria: depending on the scale of influence and coverage: global, intergovernmental, national; depending on the origin of the influencing factor: external, internal, mixed; depending on the nature of influence: political, social, economic, legal, technological, ecological, security-related, cultural; depending on the results of influence: restraining, stimulating, preventive, protective. This classification will allow for consideration of these influencing factors when developing strategic guidelines for forming an effective system of state regulation and control in the sphere of land resource utilization.

Proposed strategic directions for forming an effective system of state regulation and control in the sphere of land resource utilization include measures aimed at: increasing the effectiveness of state regulation and control in land resource utilization; enhancing the investment attractiveness of the agricultural sector in the national economy; improving land cadastre management and monitoring of land resource utilization; increasing public participation in control activities regarding land resource utilization through public oversight; enhancing regulation and control mechanisms in the land market; strengthening measures for environmental monitoring and protection of land resources. Implementing these strategic directions can contribute significantly to optimizing the management and utilization of land

resources, fostering sustainable economic development, and ensuring environmental sustainability in land use practices.

The comprehensive structural-functional model for improving state regulation and control of land resource utilization takes into account influencing determinants, includes a methodology for assessing effectiveness based on relevant criteria, and is aimed at implementing strategic directions for further developing the system of state regulation and control of land resource utilization.

The rationale for creating a unified digital platform for land resource utilization as a factor in improving the quality of state regulation and control has been substantiated. The main task addressed by such a platform is to create a virtual environment for communication among all stakeholders involved in land use relationships and to enhance the effectiveness of state control measures. This digital platform serves as a centralized hub for data, communication, and monitoring activities related to land resource management, allowing for streamlined interactions, improved transparency, and better decision-making processes in the realm of land resource utilization.

The theoretical and practical significance of the dissertation research lies in the fact that the main provisions, results, and conclusions of the dissertation can be applied in the practical activities of state institutions and local self-government bodies to improve regulation and control in the sphere of land resource utilization. The main scientific findings of the dissertation have been translated into practical recommendations and scientific-methodological approaches. The key conclusions and proposals resulting from the research can be utilized in the managerial work of state and local government bodies, in the management activities of local self-government bodies, institutions, and departments.

The main results of the dissertation work have been published in 10 scientific works, including 3 articles in scientific professional publications of Ukraine, 1 article in a scientific publication of another country included in the international scientometric database Web of Science, 1 article in a scientific periodical of another country, and 5 works of an approbatory nature.

Keywords: state regulation and control, land resources, land resource utilization, state policy, institutional framework, efficiency of state regulation and control, land market, land reform, land market turnover, strategic directions of state regulation, public control, land ownership rights, land management, land administration, land relations.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

статті у закордонних та наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз:

1. Конопля Я.Ю. Зарубіжний досвід державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів та ринкового обігу земель. *Право та державне управління*. 2023. №2. С. 319-324. DOI: https://doi.org/10.32782/pdu.2023.2.46 *(0,52 д.а.). (представлено в таких наукометричних базах даних: Google Scholar, Index Copernicus International (Республіка Польща), фахове видання).*

2. Конопля Я.Ю. Аналіз наукових підходів щодо трактування дефініції «земельні ресурси» як об'єкту державного регулювання та контролю. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2023. №34. С. 116-119. DOI: https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.34.23 *(0,52 д.а.). (представлено в таких наукометричних базах даних: Index Copernicus International (Республіка Польща), фахове видання).*

3. Руденко О.М., **Конопля Я.Ю.** Принципи державної політики щодо використання земельних ресурсів в Україні. Держава та регіони. Серія Публічне управління і адміністрування. 2023. № 2. С. 122-126. DOI: https://doi.org/10.32782/1813-3401.2023.2.22 *(0,5 д.а.). Особистий внесок автора: проаналізовано сучасні підходи до визначення поняття державної політики щодо використання земельних ресурсів, досліджено нормативно-правову базу щодо регламентації принципів державної політики щодо використання земельних ресурсів в Україні. (0,25 д.а.). (представлено в таких наукометричних базах даних: Index Copernicus International (Республіка Польща), фахове видання).*

4. Rudenko O., Koltun V., Shcherbak N., Kononenko I., **Konoplia Y**. (2022). The Impact of Digital Technologies on Environmental Management in the Public Administration System of the Regions. *IJCSNS. International Journal of Computer*.

Science and Network Security. Vol. 22 *No. 8 pp. 235-241. DOI: https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.8.29 (0,59 д.а.). Особистий внесок автора: визначено основні завдання та роль державного управління в галузі охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів (0,2 д.а.). (представлено в таких наукометричних базах даних: Web of Science, Google Scholar, фахове видання).*

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

5. Konoplia N., **Konoplia Y.** Strategic prospects for the implementation of land reform in ukraine and the launch of the land market. *Socioworld-social research & Behavioral Sciences.* 2021. Vol. 06. Issue 04 (1). P.85-91. (*0,48 д.а.). Особистий внесок автора: розроблено концептуальні засади стратегічних напрямів імплементації земельної реформи в Україні в контексті функціонування ринку землі (0,24 д.а.).*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Конопля Я. Ю. Підстави та передумови криміналізації злочинів, що посягають на земельні ресурси. *Європейський вимір публічного управління: матеріали І регіональної наукової конференції* (м. Чернігів, 22.12.2017 р.)/ за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. Чернігів : ЧНТУ, 2017. С.111-118. URL:https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/02/6_yevropejskyj-vymir-publichnogo-upravlinnya_2017.pdf *(0,31 д.а.).*

7. Конопля Я. Ю. Порівняльно-правова характеристика злочинів, що посягають на земельні ресурси за законодавством зарубіжних країн. *Європейський вимір публічного управління: матеріали ІІ регіональної наукової конференції* (м. Чернігів, 21.12.2018 р.)/ за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. Чернігів: ЧНТУ, 2018. С.107-113. URL: https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/02/13_yevropejskyj-vymir-publichnogo-upravlinnya_2018.pdf (0,33 д.а.).

8. Конопля Я. Ю. Аналіз законопроектів у сфері кримінально-правової

охорони земельних ресурсів. *Європейський вимір публічного управління: матеріали III регіональної наукової конференції* (м. Чернігів, 20.12.2019 р.)/ за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. Чернігів : ЧНТУ, 2019. С. 129-134. URL: https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/02/14_yevropejskyj-vymir-publichnogo-upravlinnya_2019.pdf *(0,23 д.а.).*

9. Конопля Я. Ю. Виникнення та розвиток кримінальної відповідальності за злочини, які посягають на земельні ресурси в Україні. *Європейський вимір публічного управління: матеріали IV регіональної наукової конференції* (м. Чернігів, 18.12.2020 р.)/ за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2020. С.130-137. URL: https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/02/15_yevropejskyj-vymir-publichnogo-upravlinnya_2020.pdf *(0,34 д.а.).*

10. Конопля Я. Запуск та управління ринком землі в Україні: актуальні проблеми та шляхи виправлення прогалин. *Сучасна парадигма публічного управління: збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 19-22 жовтня 2021р.)/ За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А.В. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. Львів, 2021. С. 233-238. https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/02/2021_lviv.pdf *(0,23 д.а.).*

ЗМІСТ

ВСТУП……19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ……28
1.1. Еволюція наукових підходів щодо визначення сутності земельних ресурсів як об'єкту державного регулювання та контролю……..28
1.2. Концентуальні засади формування та реалізації державної політики щодо використання земельних ресурсів……50
1.3. Зарубіжний досвід державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів……78
Висновки до розділу 1……...93
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ……97
2.1. Аналіз ключових детермінант впливу на процеси державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів в Україні……97
2.2. Особливості інституційно-правового забезпечення державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів в Україні……118
2.3. Критерії та оцінка ефективності державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів в Україні……..137
Висновки до розділу 2……152
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ……...155
3.1. Стратегічні орієнтири формування ефективної системи державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів……155
3.2. Комплексна структурно-функціональна модель удосконалення державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів…172
Висновки до розділу 3……184

ВИСНОВКИ.....187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....190
ДОДАТКИ.....212

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Земельні ресурси є ключовим елементом економіки будь-якої країни, зокрема для аграрного сектору, промисловості та житлово-комунального господарства. Державне регулювання і контроль у цій сфері визначають ефективне використання земельних ресурсів та їх вплив на економіку країни. До того ж неправильне використання земель може призвести до екологічних проблем, таких як забруднення ґрунтів, водних джерел та повітря. Контроль за використанням земельних ресурсів допомагає зберігати природне середовище та запобігати екологічним катастрофам.

Україна веде активну реформу земельних відносин, зокрема ринку землі на фоні прискореного інтеграційного вектора до європейського економічного простору, що вимагає відповідності стандартам управління земельними ресурсами та їх контролю, які встановлені міжнародними організаціями, то ж нові підходи до державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів є важливими складовими для успішної та прозорої реалізації цих реформ.

Таким чином, питання державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів в Україні є ключовим для розвитку економіки, збереження природи та забезпечення інтересів суспільства.

Питанню ідентифікації та уточнення дефініції земельних ресурсів присвячено багато робіт вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема, таких: Андерсон Е., Бауман Г., Борисова В., Герасимчук З., Друкер П., Гуцуляк Ю., Єрмоленко В., Кожуріна В., Крисак А., Курильців Р., Малоокий В., Маршалл А., Міщенко Р., Наконечний Ю., Паньків З., Прядка Т., Прядка Т., Сохніч А., Сташенко В., Тимошевський В., Третяк А., Третяк В., Третяк Н., Фесіна Ю., Хаусхофер К., Шарий Г., Шишка Р., Юрко І., Юрченко Т., Ярмолюк О.

Державне регулювання і контроль у сфері використання земельних ресурсів були предметом дослідження таких вчених: Бойко А., Гуцуляк Ю.,

Дука А.П., Курильців Р., Літошенко О., Медвецька Т., Міщенко Р., Михайловська О.В. Попело О.В., Прядка Т., Руденко О.М., Сергієнко Л.В., Сташенко В., Тимошевський В., Третяк А., Третяк В., Третяк Н., Шарий Г., Шульга М., Юрко І., Ясінецька І. та інші.

Виклики воєнного часу, становлення ринку землі, євроінтеграційний вектор державної політики, стрімкий розвиток інноваційних технологій, а також потреба розробки практичних рекомендацій щодо удосконалення процесів державного регулювання і контролю доводять актуальність дисертаційної роботи, визначають її мету, завдання, об'єкт, предмет, логіку проведення дослідження, наукову новизну та практичну значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Результати дослідження, запропоновані та систематизовані теоретико-методологічні положення й висновки дослідження відповідають тематиці науково-дослідних робіт Національного університету «Чернігівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, зокрема «Публічне управління та децентралізація влади» (номер державної реєстрації 0120U101815), у межах якої розроблено методичні підходи до моніторингу і контролю використання земельних ресурсів в умовах децентралізації; «Європейський досвід інноваційного розвитку системи публічного управління для забезпечення суспільної стабільності України» (номер державної реєстрації 0120U104277), у межах якої дисертантом запропоновано модель імплементації зарубіжного досвіду для удосконалення державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів; «Розробка науково-прикладних засад реалізації державної політики розвитку підприємництва в умовах децентралізації влади» (номер державної реєстрації 0120U101816), в рамках якої здобувачем було розроблено рекомендації щодо державного стимулювання розвитку малих агропромислових підприємств в контексті надання їм пільгових умов землекористування.

Мета і завдання дослідження. *Метою дослідження* є поглиблення теоретико-методичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо

державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів в Україні.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких *завдань:*

- висвітлити наукові підходи щодо змістовного наповнення категорії земельні ресурси в контексті трактування його як об'єкту державного регулювання і контролю;

- охарактеризувати концептуальні основи формування і реалізації державної політики у сфері використання земельних ресурсів;

- узагальнити закордонний досвід щодо державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів, а також визначити шляхи його застосування в Україні;

- ідентифікувати ключові чинники впливу на процеси державного регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів в Україні;

- визначити особливості інституційно-правового забезпечення державного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів в Україні;

- розробити критерії оцінки ефективності здійснення державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів в Україні;

- обґрунтувати стратегічні напрями формування ефективної системи державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів;

- запропонувати організаційну схему комплексної структурно-функціональної моделі удосконалення державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів;

- окреслити концептуалізацію цифрової платформи використання земельних ресурсів як чинника підвищення ефективності державного регулювання і контролю даної сфери.

Об'єктом дослідження є процес державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів в України.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та прикладні аспекти державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів в України.

Методи дослідження. Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження були фундаментальні положення теорії публічного управління щодо державного регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів. Для досягнення визначених завдань дослідження в дисертаційній роботі було використано як загальнонаукові, так і спеціальні методи, а саме: ретроспективного аналізу – з метою дослідження еволюції наукових підходів до визначення понять «земельні ресурси», «державне регулювання у сфері використання земельних ресурсів», «державний контроль за використанням земельних ресурсів»; групування та узагальнення, діалектичного і системного підходів – для здійснення аналізу і проведення систематизації наукових поглядів щодо об'єкта дослідження, формулювання і доведення гіпотези про необхідність зміни підходів до державного регулювання і контролю щодо використання земельних ресурсів, формування критеріїв, а також проведення оцінки ефективності механізмів державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів в Україні; аналізу та синтезу – з метою визначення змістовного наповнення окремих дефініцій, обґрунтування застосованих принципів та підходів для досягнення визначених завдань; графічного, схематичного, табличного способів відображення інформації – для візуального відображення інформації; нормативно-правового – з метою вивчення інституційно-правового забезпечення державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів; статистичного та економічного аналізу – для дослідження ключових детермінант впливу на процеси державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів.

В дисертаційному дослідженні висвітлено прикладні аспекти удосконалення державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів в Україні. Інформаційний базис наукового дослідження становили: Конституція України, закони України, укази Президента України,

нормативно-правові акти Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, матеріали Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України, Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, офіційні звіти органів державної та регіональної влади та органів місцевого самоврядування, аналітичні звіти міжнародних та громадських організації, інтернет-ресурси, наукові напрацювання українських та зарубіжних учених, експертні публікації, особисті результати дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у формуванні теоретико-методичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів в Україні, а саме:

уперше:

- обґрунтовано організаційно-функціональну модель удосконалення державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів, яка є передумовою для визначення стратегічних напрямів забезпечення ефективного й екологобезпечного використання земельних ресурсів та вирізняється системним поєднанням таких структурних елементів, як: домінанти регулювання використання земельних ресурсів, цілі, принципи, суб'єкти, об'єкти, етапи реалізації, критерії оцінки результативності та напрями інтеграції до механізмів державної політики щодо використання земельних ресурсів (науковий, інтелектуальний, соціально-економічний, інституційний, інформаційний та безпековий). Модель спрямована на підвищення ефективності реалізації земельної реформи в Україні, інноваційно-структурні зрушення у використанні земельно-ресурсного потенціалу та створення передумов для поширення засад зеленої економіки;

удосконалено:

- теоретичні підходи до класифікації земельних ресурсів в контексті державного регулювання і контролю на основі визначення таких груп класифікаційних ознак, як економічні, правові, соціальні та екологічні;

- перелік та зміст функцій земельних ресурсів як об'єкту державного регулювання і контролю, зокрема виокремлено такі з них: забезпечувальна, розвиваюча, просторова, сировинна, виробнича, екологічна, соціальна, історико-культурна; безпекова;

- обґрунтування ключових детермінант впливу на процеси державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів в Україні через їх систематизацію та класифікацію за такими ознаками: залежно від масштабу впливу та охоплення: світові, міждержавні, державні; залежно від походження причини впливу: зовнішні, внутрішні, змішані; залежно від природи впливу: політичні, соціальні, економічні, правові, техногенні, екологічні, безпекові, культурні; залежно від результатів впливу: стримуючі, стимулюючі, превентивні, захисні. Зазначена класифікація дасть можливість врахувати наведені чинники впливу при розробці стратегічних орієнтирів формування ефективної системи державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів;

набули подальшого розвитку:

- понятійно-категоріальний апарат у сфері публічного управління та адміністрування шляхом уточнення дефініцій: «земельні ресурси», як специфічного багатофункціонального різновиду природних ресурсів, що виступає одночасно засобом і предметом виробництва, забезпечує просторове розміщення населення та являє собою джерело різного роду правовідносин, що регламентовані законодавчими нормами та підлягають обов'язковим заходам регулювання і контролю з боку держави; «державне регулювання у сфері використання земельних ресурсів» - сукупність взаємопов'язаних організаційних, нормативно-правових, соціально-економічних та екологічних дій органів публічної влади, що регламентуються нормами права та

спрямовані на впорядкування процесу використання земельних ресурсів; «державний контроль за використанням земельних ресурсів» - як функцію управління органів публічного управління, що спрямована на дотримання положень земельного й іншого природоохоронного законодавства щодо використання земельних ресурсів;

- узагальнено зарубіжний досвід щодо державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів та обґрунтовано пропозиції щодо адаптації та впровадження найбільш успішних заходів у вітчизняну практику. Запропоновано розділити такі інструменти на дві групи – організаційно-адміністративні та економічні. Розроблено модель імплементації найбільш результативних практик в українські реалії;
- методичний інструментарій оцінки ефективності державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів, що базується на визначенні значень запропонованого набору критеріїв (економічної, функціональної та соціальної ефективності), і дає можливість для комплексного аналізу якості державного управління зазначеної сфери;
- стратегічні напрями формування ефективної системи державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів, а саме: підвищення ефективності державного регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів, підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору вітчизняної економіки, удосконалення ведення земельного кадастру і моніторингу використання земельних ресурсів, підвищення рівня залученості до контрольної діяльності щодо використання земельних ресурсів громадського контролю, удосконалення регулювання і контролю земельного ринку, посилення заходів щодо екологічного контролю та захисту земельних ресурсів. Зазначені напрями відрізняються від вже існуючих використанням кращих світових практик, конкретизацією заходів та методів, дотриманням особливих принципів щодо землекористування;
- наукове обґрунтування єдиної цифрової платформи використання земельних ресурсів як фактору підвищення якості державного нагляду і

контролю, яка ґрунтується на засадах публічно-приватного партнерства та особливостях імплементації сучасних цифрових рішень. Головним завданням, що вирішує використання такої платформи є створення віртуального середовища як для комунікації всіх учасників відносин земельного використання, так і для використання з метою публічного та державного контролю.

Практичне значення одержаних наукових результатів. Основні наукові положення дисертаційної роботи доведено до рівня практичних рекомендацій і науково-методичних підходів; головні висновки та пропозиції, отримані в результаті дослідження, можуть бути використані в управлінській роботі державних та місцевих органів влади, в управлінській діяльності органів місцевого самоврядування, установ та відомств.

Зокрема, матеріали дисертаційного дослідження використані: СТОВ «Полісся» (довідка про впровадження №34 від 20.03.2024 р.), що сприяло підвищенню рівня якості управління щодо використання земельних ресурсів на підприємстві за рахунок впровадження рекомендацій автора; Козелецькою селищною радою Чернігівського району Чернігівської області (довідка про впровадження №847/03-12 від 22.03.2024), при використанні рекомендацій щодо удосконалення методів контролю використання земельних ресурсів.

Теоретичні результати проведеного дослідження використано в освітньому процесі Національного університету «Чернігівська політехніка» МОН України, зокрема, під час розроблення та викладання навчальних дисциплін для підготовки магістрів «Адміністративно-територіальний менеджмент», «Системний підхід в публічному управлінні» та «Публічне адміністрування» (довідка № 101/11-676/ ВС від 15.03.2024р.).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні обґрунтування, прикладні розробки, висновки та рекомендації, які містяться в дисертації, одержано автором самостійно на підставі аналізу й узагальнення теоретичних напрацювань, фактичного матеріалу та опубліковано у наукових працях дисертанта. Із наукових праць, які опубліковані у співавторстві, у дисертації

використано лише ті положення, що є результатом власного дослідження здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та наукові результати дослідження доповідались й обговорювались на: I регіональній науковій конференції «Європейський вимір публічного управління» (м. Чернігів, 22 грудня 2017 р.), II регіональній науковій конференції «Європейський вимір публічного управління» (м. Чернігів, 21 грудня 2018 р.), III регіональній науковій конференції «Європейський вимір публічного управління» (м. Чернігів, 20.12.2019 р.), IV регіональній науковій конференції «Європейський вимір публічного управління» (м. Чернігів, 18.12.2020 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна парадигма публічного управління» (19-22 жовтня 2021р.).

Публікації. За темою дослідження опубліковано 10 наукових праць, з яких 3 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття, що включена до міжнародної наукометричної бази Web of Science, 1 стаття у зарубіжному виданні, 5 тез доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 226 сторінок, з них основного тексту 171 сторінка. Робота містить 21 таблицю, 22 рисунка, 7 додатків. Список використаних джерел становить 200 найменувань.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

1.1. Еволюція наукових підходів щодо визначення сутності земельних ресурсів як об'єкту державного регулювання та контролю

Для подальшого розкриття теоретичних основ державного регулювання і контролю щодо використання земельних ресурсів необхідним є з'ясування сутнісного наповнення об'єкту таких дій, то б то земельних ресурсів.

Ідентифікація поняття земельних ресурсів давно становила науковий інтерес для досліджень багатьох вчених, однак переважна більшість визначень має екологічний, економічний, бухгалтерський або управлінський аспект, що не розкриває сутності земельних ресурсів як об'єкту державного регулювання і контролю.

Також в багатьох літературних джерелах зазначена дефініція ототожнюється та розглядається як єдине поняття з такими термінами як «земля» і «земельна ділянка». Ми вважаємо такий підхід не зовсім вірним. То ж наполягаємо на доцільності систематизації та узагальнення існуючих підходів для поглибленого розкриття даного поняття в контексті державного регулювання і контролю.

Множинність трактувань та специфіка виконуваних земельними ресурсами функцій обумовлює їх значну роль в більшості сфер життя і народного господарства. Відповідно виокремлюють такі аспекти їх змістовного наповнення:

- просторовий аспект полягає у виконанні земельними ресурсами ролі місця просторового розташування інфраструктури, необхідної для життя і ведення діяльності людей;

- екологічний аспект виходить із того, що земельні ресурси є простором існування різних видів життя;

- економічний аспект виражений роллю земельних ресурсів як основоположної умови формування вартості, здобуття або створення інших ресурсів, забезпечення суспільного добробуту;

- юридичний аспект відображає сутність земельних ресурсів в контексті майнового права;

- соціально-культурний аспект формується через історію та традиції суспільного уявлення та ставлення до земельних ресурсів [1].

Середнє значення по країнах валового внутрішнього продукту (ВВП), що виробляється за рахунок нерухомості та будівництва, розташованих безпосередньо на землі, а також самими земельними ресурсами у формі об'єктів комерційної діяльності становить 20%. Таким чином, з точки зору продовольчої безпеки земельні ресурси відіграють дуже важливу роль для економічного розвитку і добробуту країни.

Для з'ясування сутності поняття земельних ресурсів як об'єкта державного регулювання і контролю в першу чергу слід проаналізувати, як визначається згадана дефініція в законодавчих та нормативно-правових джерелах.

За результатами проведеного аналізу законодавства та нормативної документації слід зробити висновок, що єдине нормативне визначення поняття земельних ресурсів відсутнє. Хоча, термін «земельні ресурси» є базовим для таких законодавчих актів, як Закон України «Про охорону земель» [2], Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» [3] і Земельного кодексу України [4], тільки ст. 1 Закону України «Про охорону земель» містить змістовне трактування: «земельні ресурси – це сукупний природний ресурс поверхні суші як просторового базису розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві» [2].

Різняться також підходи у застосуванні дефініції «земельні ресурси». В нормативно-правовій базі використовуються різні категорії, що взаємопов'язані із даним терміном. Відповідно в Земельному кодексі України

відсутнє таке поняття взагалі, проте застосовуються терміни «земельна ділянка», «землі», «земля», яке трактується як основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною держави [4]. Аналогічно в Законі України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» зустрічаються категорії «земельна ділянка», «землі», «земля», проте зовсім відсутня дефініція «земельні ресурси» [3].

Дотично до державного регулювання та контролю частим є вживання термінів «земля» і «земельні ресурси». Це можна пояснити тим, що в юридичному аспекті згадані поняття є базовими для утворення категоріального апарату земельного права.

Для більш поглибленого вивчення сутності поняття «земельні ресурси» нами було систематизовано та здійснено узагальнений аналіз його трактувань за різними джерелами (табл.1.1.).

Таблиця 1.1

Теоретичні аспекти змістовного наповнення поняття „ земельні ресурси ”*

Автор/Джерело	Визначення
1	2
Андріяш В., Громадська Н., Малікіна О.	« є не просто частиною території, навколишнього середовища, на котрій проживає населення й проводиться відповідне розмежування адміністративного устрою держави, а й насамперед економічні ресурси представлені сільськогосподарськими землями, лісами, мінеральними родовищами тощо» [5]
Белінська С.	«земельні ресурси доцільно розглядати як цілісну систему з урахуванням їх багатофункціональності, як природний капітал» [6]
Бінчаровська Т.	«це створені природою на необмежений термін, незамінні ресурси, які у процесі раціонального використання не погіршують своїх властивостей і є основою для сільськогосподарського виробництва завдяки родючості ґрунту» [7]
Бойко А.	«…має певну економічну, суспільну цінність, яка може бути використана для створення суспільних благ. … сукупність локальних земельних ресурсів (земельна ділянка) утворює стратегічний земельний ресурс (земля), яким володіє держава загалом» [8]
Борщевський П.	«один з найважливіших компонентів природного середовища, які використовуються для виробництва матеріальних благ. Земельні ресурси є незаміннім національним багатством.» [9]

Продовження таблиці 1.1

1	2
Герасимчук З., Крисак А.	«це основний територіальний ресурс, який акумулює навколо себе інші види природних ресурсів, виступає просторовим базисом для розвитку господарського комплексу, забезпечує життєдіяльність різних сфер у системі суспільного відтворення за умови раціонального та ощадливого використання земельних ресурсів, є стабілізуючим фактором економічної безпеки» [10]
Єрмоленко В.	сукупність земельних ділянок, які здатні покрити потреби і сприяти досягненню соціального результату [11]
Закон України «Про охорону земель» (ст. 1)	«це сукупний природний ресурс поверхні суші як просторового базису розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві» [2]
Ігнацевич С.	«є складовою частиною землі, а земля являється джерелом земельних ресурсів, їхнім вмістилищем та середовищем функціонування. Земельні ресурси можуть бути безповоротно використані в процесі господарської діяльності та з часом зникнути через незбалансоване їх використання, тобто у процесі господарської діяльності суспільство може втратити природо-ресурсний потенціал території» [12]
Ільчак О.	«це багатоаспектне поняття. Вони виступають засобом виробництва, є основою державності народу, основою національного самовизначення, однією з основних характеристик держави, територіальним базисом, головним елементом екологічної системи, а також національним багатством та світовим природним ресурсом» [13]
Калетнік Г., Козловський С., Ціхановська В.	«є джерелом національного багатства, від їх використання залежить стійкий економічний розвиток країни, рівень життя і здоров'я нації» [14]
Кожуріна В.	«основа розвитку сільської економіки, територіальний базис життєдіяльності громади та важливе джерело наповнення бюджету» [15]
Крохтяк О.	«землі, що використовуються в господарській діяльності людини, а також землі, які можуть використовуватися в різних галузях господарствах. Вони належать до відновлюваних природних ресурсів і характеризуються певною територією, якістю ґрунтів, кліматом, рельєфом, гідрологічним режимом, рослинністю» [16]
Лановенко О., Остапішина О.	«землі, які використовуються або можуть бути використані в галузях народного господарства» [17]
Лугіна В.	«є складником екосистеми та вважаються універсальною категорією, що поєднує природні та соціальні предмети і їх властивості» [18]
Мазур Г.	«землі, які використовують у різних галузях народного господарства. Є головним природним ресурсом держави» [19]
Махмудов Х., Ващенко В.	«це один із головних природних ресурсів, який використовується у різних галузях господарства» [20]
Новаковська І.	«це землі, що використовують або можуть бути використані для ведення сільського чи лісового господарства, містобудівництва та для інших цілей» [21]

Продовження таблиці 1.1

1	2
Пантюхова А.	«частина загального обсягу земель, складова навколишнього природного середовища, що, відповідно до якісних характеристик економічно доцільно використовувати в господарській діяльності і яка забезпечує «потік» продукції та послуг» [22]
Паньків З., Наконечний Ю.	«є найважливішою частиною природного середовища, що характеризується просторовим розміщенням, рельєфом, ґрунтовим покривом, рослинністю, надрами, водами, виступають головним засобом виробництва у сільському та лісовому господарстві, а також просторовим базисом для розміщення усіх галузей виробництва. Вони є невід'ємною, основною умовою життя і функціонування процесу суспільного виробництва, обумовлюють існування та використання інших природних ресурсів (атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод, рослинного та тваринного світу)» [23]
Сергієнко С.	«це компонент природи, землі що використовуються або можуть бути використані в різних галузях господарства як засоби виробництва і предмети його споживання. … земельні ресурси є продуктом природи, територіально обмежені і нічим не замінні, які не зношуються при раціональному використанні» [24]
Сташенко В.	складне поняття або "природно-соціальне" утворення, якому притаманні ознаки просторового інтегрального ресурсу, та який являє собою об'єкт господарської діяльності та розміщення населення, визначаючи умови його існування [25]
Третяк А., Третяк В., Курильців Р., Прядка Т., Третяк Н.	«актив, що має потенціал для повного задоволення потреб в продукції та послугах населення певної території в існуючих кліматичних умовах, а також обумовлюють розвиток таких територіальних громад» [1]
Шарий Г., Тимошевський В., Міщенко Р., Юрко І.	«багатогранний, різнофункціональний об'єкт управління, а саме: головний природній ресурс, що формує екологічне середовище; ґрунт та його родючість; базис для розміщення продуктивних сил; основа використання надр; основний засіб виробництва в с/г, що забезпечує продовольчу безпеку» [26]
Юрченко Т.	«землі, які використовуються у суспільному виробництві» [27]
Якимовська А.	«є одним із найважливіших компонентів навколишнього природного середовища, що використовуються для виробництва матеріальних благ та зазнають постійно зростаючого антропогенного навантаження. Уся сукупність земельних угідь становить єдиний державний земельний фонд. Земельні ресурси є незамінним національним багатством, базисом для розселення людей, розміщення і розвитку продуктивних сил суспільства» [28]
Ярмолюк О., Шишка Р.	«…виступаючи матеріальною основою виробництва, стають об'єктом економічних відносин» [29]

Джерело: систематизовано автором

Як видно з таблиці 1.1. серед наукових думок відсутній єдиний підхід у визначенні поняття «земельні ресурси».

Так, наприклад, на думку Бойко А. вищенаведену дефініцію слід розглядати, спираючись на «діалектичну взаємодію цілого (земля) і частки (земельна ділянка), які в діалектичній єдності дають можливість встановити загальне, особливе, одиничне, тобто нову якість» [8]. Ми також погоджуємося з твердженням авторки в частині того, що відповідно до своїх фізичних і природних властивостей одна земельна ділянка являється земельним ресурсом. Це пояснюється тим, що поняття «ресурс» наповнене і кількісним, і якісним змістом. Таким чином, суспільне і економічне значення терміну «земельний ресурс» надають йому властивість створення суспільних благ. А, отже, сукупність земельних ділянок в межах країни, як «локальних земельних ресурсів», являють собою стратегічний земельний ресурс держави [8].

Схоже твердження знаходимо у працях Єрмоленка В. [11], який застосовує кількісно-цільовий підхід та ідентифікує поняття земельних ресурсів як множини ділянок землі, що мають можливість задовольнити суспільні потреби та допомогти у вирішенні соціальних завдань.

Подібний підхід застосовує колектив авторів Третяк А., Третяк В., Курильців Р., Прядка Т., Третяк Н. [1]. Вони трактують земельні ресурси, як актив будь-якої форми власності, який потенційно може повністю покрити потреби в продукції і послугах населення окремої території за наявних кліматичних умов, і сприяють розвитку цієї території. Дефініцію «земля» автори визначають, як безцінний, але вичерпний, ресурс, що пов’язано з обмеженою кількістю продукції та послуг, які вона надає.

Юрченко Т. навпаки акцентує увагу на неможливості ототожнювати дефініції «земельні ресурси» і «земля». На думку авторки, поняття «землі» є ширшим, адже можуть бути різними за своїми властивостями і здатністю до використання в господарській діяльності, проте «земельні ресурси» являють собою землі, призначенням яких є виробниче використання. Також науковиця наполягає на тому, що і поняття «земельні ресурси», і поняття «земля» не можна ставити в один синонімічний ряд з терміном «природні ресурси». Вона

визначає земельні ресурси як один із видів природних ресурсів, що також відповідає нашим поглядам [27].

Про земельні ресурси як комплексне поняття чи "природно-соціальне" формування, яке характеризується одночасно властивостями просторового інтегрального ресурсу, об'єкту господарювання і ключового чинника проживання людей висловлюється у своїх дослідженнях Сташенко В. [25].

Кожуріна В. вбачає роль земельних ресурсів у забезпеченні зростання аграрного сектору економіки, створенні умов для розміщення населення та формуванні дохідної частини бюджету країни [15]. За визначенням авторки дана дефініція поєднує в собі два аспекти: природний, що обумовлює його використання як засобу виробництва, а також просторовий – як окреме територіальне формування, що знаходиться в розпорядженні органів місцевого або державного управління.

Визнання земельних ресурсів засобом виробництва зустрічаємо також у Ярмолюка О. та Шишки Р. [29], проте авторами визначені особливості, які суттєво відрізняють даний вид ресурсів від традиційних засобів виробництва, а саме:

- не можуть бути транспортовані;
- не є однорідними;
- просторово обмежені;
- різний рівень створеної вартості продукції;
- не переносять свою вартість на готову продукцію;
- немає можливості замінити альтернативними засобами виробництва.

Також згадані автори трактують земельні ресурси як матеріальну основу виробничої діяльності та об'єкт економічних взаємовідносин., однак в частині визначення даного поняття через ототожнення та спільну характеристику з поняттям землі [29] ми не можемо з ними погодитись.

Ряд інших дослідників також наголошує на трактуванні земельних ресурсів в якості засобу і предмету праці, враховуючи такі притаманні їм

ознаки: можливість просторового розміщення різноманітних об’єктів, властивості ґрунту, вимір через площу і т.д. [8].

Багатоаспектність значень та ролі дефініції «земельні ресурси» обумовлює його трактування як об’єкту різного виду відносин, а саме:

- правових (щодо майнових прав, права користування і розпорядження земельними ресурсами);

- економічних (операції з нерухомістю, що безпосередньо розміщена на земельних ресурсах; капіталовкладення в земельні ресурси; діяльність щодо купівлі, продажу, оренди земельних ресурсів; фінансово-кредитні операції з використанням земельних ресурсів у якості застави; оподаткування у сфері володіння та землекористування);

- соціальних (використання земельних ресурсів для організації рекреаційних, реабілітаційних та оздоровчих заходів, просторове розміщення нерухомості для проживання та ведення господарської діяльності);

- виробничих (дані ресурси належать до основних засобів, що обумовлює їх облік та інвентаризацію);

- екологічних (земельні ресурси є основним середовищем існування багатьох видів життя, таким чином спричиняючи виникнення відносин, що є дотичними);

- відносини щодо видобутку корисних копалин та продовольчого забезпечення тощо.

Оскільки такі відносини регламентуються відповідними законодавчими та нормативними актами, це означає, що як діяльність, так і об’єкт цієї діяльності, то б то земельні ресурси, стають об’єктом регулювання і контролю. Отже, трактування дефініції земельних ресурсів як об’єкту державного регулювання і контролю виходить із різноманітності відносин, до яких вони задіяні.

Виходячи з вищенаведеного, нами запропоновано таке визначення досліджуваного поняття в контексті об’єкту державного регулювання і контролю: земельні ресурси – це специфічний багатофункціональний

різновид природних ресурсів, що виступає одночасно засобом і предметом виробництва, забезпечує просторове розміщення населення та являє собою джерело різного роду правовідносин, що регламентовані законодавчими нормами та підлягають обов'язковим заходам регулювання і контролю з боку держави [30].

На сьогодні питання дефініційного наповнення поняття земельних ресурсів як об'єкта державного регулювання і контролю набуло нової форми актуальності, що обумовлено прискоренням та зміцненням євроінтеграційного спрямування державної політики України. Це, в свою чергу, вимагає адаптації вітчизняної законодавчої бази у сфері земельних відносин і гармонізації її до правових норм і правил ЄС, зокрема подальшого впровадження принципів децентралізації.

Також не втрачає свого значення дане питання у зв'язку з тим, що земельним ресурсам притаманна динамічність, спричинена ринковими коливаннями, частою зміною регулятивних положень щодо права власності, екологічних питань, адміністративно-територіального поділу, посилення децентралізації тощо.

Реалізація державного регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів ускладняється ще й тим, що земельні ресурси мають різне цільове призначення. Згідно з Земельним кодексом України за основним цільовим призначенням землі розподіллено на дев'ять таких категорій:

- землі сільськогосподарського призначення;
- землі житлової та громадської забудови;
-землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- землі оздоровчого призначення;
- землі рекреаційного призначення;
- землі історико-культурного призначення;
- землі лісогосподарського призначення;
- землі водного фонду;

- землі промисловості, транспорту, електронних комунікацій, енергетики, оборони та іншого призначення [4].

Земельні ресурси також класифікуються відповідно до форми власності на ті, що належать до державної, комунальної або приватної власності.

Проте наведені класифікації, хоч і є загальновизнаними та закріпленими відповідними законодавчими нормами, проте не відображають в повній мірі всієї специфіки та спектру сфер використання земельних ресурсів, що, в свою чергу, перешкоджає формуванню всеохоплюючої та ефективної системи державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів.

На нашу думку, заслуговує на увагу розподіл земельних ресурсів, який пропонує Малоокий В., що базується на таких класифікаційних ознаках, як категорія цільового призначення, вид господарського використання, зонування території (рис. 1.1).

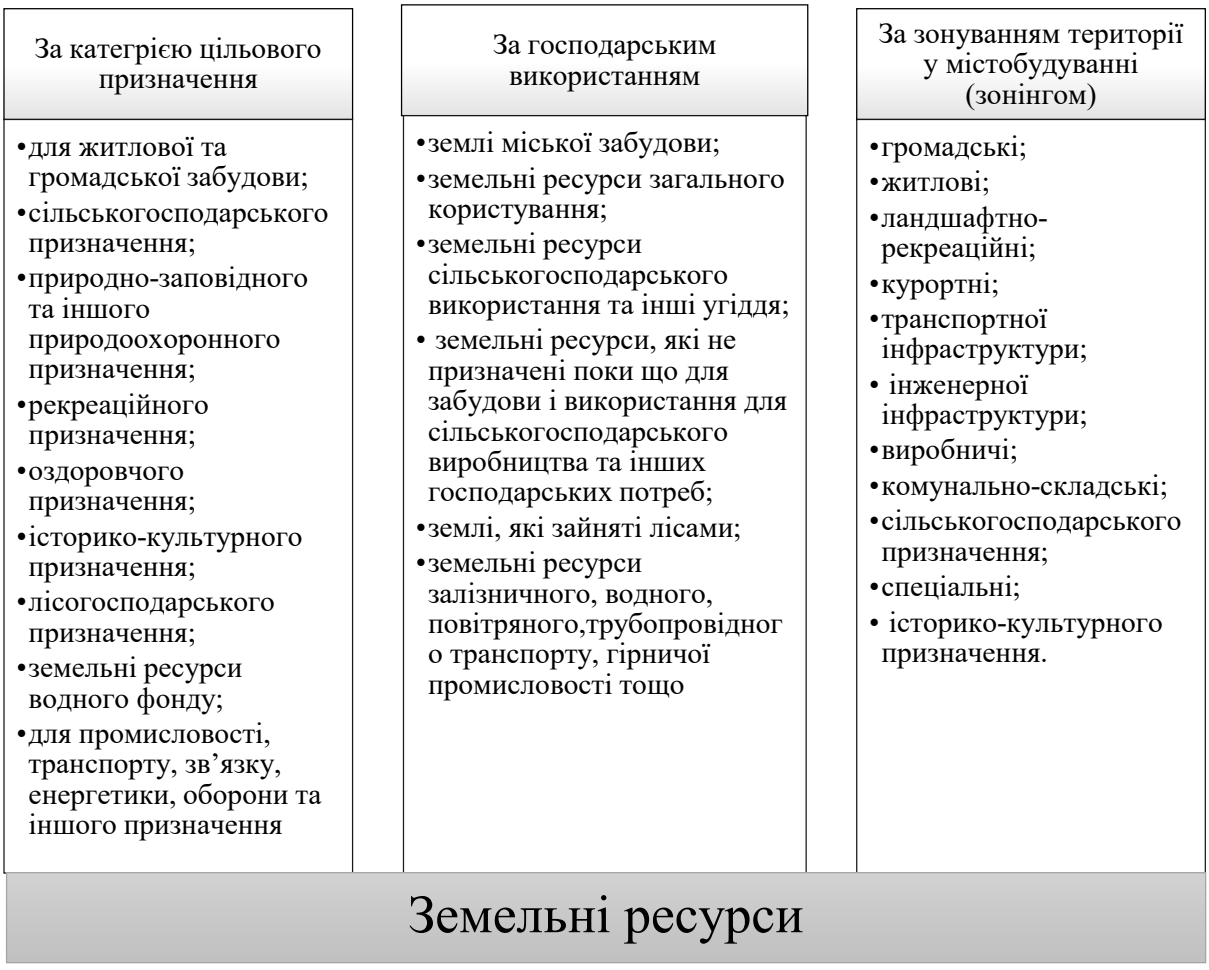

Рис. 1.1. Класифікація земельних ресурсів*

Джерело: побудовано автором на основі [31]

Проте, вважаємо, що для підвищення ефективності регулювання і контролю з боку держави, доцільно ввести єдину класифікацію, яка охопить ширший спектр класифікаційних ознак, згрупований за такими диференційованими групами: економічні, правові, соціальні, екологічні ознаки. Таку класифікацію нами деталізовано та систематизовано в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2.

Класифікація земельних ресурсів України
відповідно до диференційованих груп класифікаційних ознак *

Групи класифікаційних ознак земельних ресурсів			
Економічні	**Правові**	**Соціальні**	**Екологічні**
1	2	3	4
1. За видами господарського використання: - для містобудування; - для загального користування; - для сільськогосподарського використання; - земельні ресурси, які на даний момент не використовуються під забудову і в сільському господарстві або для інших господарських потреб; - зайняті лісами; - земельні ресурси, що використовуються для цілей залізничного, водного, повітряного, трубопровідного транспорту, гірничої промисловості тощо	*1. За формою власності:* - знаходяться в державній власності; - знаходяться в комунальній власності; - знаходяться в приватній власності.	*1. За зонуванням території:* - громадські; - житлові; - ландшафтно-рекреаційні; - курортні; - транспортної інфраструктури; - інженерної інфраструктури; - виробничі; - комунально-складські; - сільськогосподарського призначення; - спеціальні; - історико-культурного призначення; - оборонного призначення; - зони бойових дій.	*1. За категорією придатності:* - придатні під ріллю; - придатні переважно під сіножаті; - пасовища, які потенційно після покращення можуть бути придатні під інші сільськогосподарські цілі; - придатні під сільськогосподарські угіддя після корінної меліорації; - непридатні до використання під сільськогосподарські угіддя; - порушені землі.

Продовження таблиці 1.2

1	2	3	4
2. За видами цільового призначення: -для сільськогосподарського призначення; - для житлової забудови; - для громадської забудови; - ті, що належать до природно-заповідного фонду та мають інше природоохоронне призначення; - іншого природоохоронного призначення; - оздоровчого призначення; - рекреаційного призначення; - історико-культурного призначення; - лісогосподарського призначення; - ті, що належать до водного фонду; - для використання у сфері промисловості; - для використання у сфері транспорту; - для використання у сфері зв'язку; - для використання у сфері енергетики; - для використання у сфері оборони (для розміщення і постійної діяльності військових частин, установ, військово-навчальних закладів, підприємств та організацій Збройних Сил, інших військових формувань, утворених відповідно до законодавства.	*2. За наслідками воєнних дій:* - окуповані; - заміновані; -деформовані (порушення структури внаслідок пересування військової техніки, руху військ, будівництва захисних споруд, місць бомбардування, розмінування); - забруднені; - засмічені сторонніми предметами, матеріалами, відходами та/або іншими речовинами; - рекультивовані.	*2. За приналежністю до адміністративно-територіальних одиниць:* - земельні ресурси Автономної Республіки Крим; - земельні ресурси областей; - земельні ресурси районів; - земельні ресурси міст; - земельні ресурси селищ; - земельні ресурси сіл.	*2. За природними властивостями:* - за рівнем родючості; - за наявністю ерозійних процесів; - за рівнем окислення ґрунту.

Продовження таблиці 1.2

1	2	3	4
3. За видами економічної діяльності: - використовуються в промисловості; - ті, що задіяні під відкритими розробками, кар'єрами, шахтами та відповідними спорудами; - ті, що використовуються в комерційних цілях, - для транспорту і зв'язку, - для технічної інфраструктури.	*3.За власниками і землекористувачами:* - ті, що є власністю; - ті, що знаходяться у постійному користуванні; - орендовані (фінансова, операційна оренда) - одержані за правом земельного сервітуту; - одержані за договором емфітевзису.	*3. За можливістю створення робочих місць:* -ті, що належать до економічно розвинутих територій; - ті, що знаходяться в депресивних зонах.	*3. За якістю:* - відповідно до вмісту гумусу; - за наявністю у складі живого азоту; - за наявністю мікроелементів та/або поживних речовин.
4. Як об'єкт обліку: - ті, що обліковуються в складі необоротних активів; - ті, що обліковуються на позабалансових рахунках.			
5. За галузевою приналежністю: - належать до сільського господарства; - належать до транспортної галузі; - належать до галузі зв'язку; - належать до водного і лісового фонду тощо.			
6. *За участю в іпотечному кредитуванні:* - ті, що знаходяться під заставою; - ті, що не беруть участі в іпотечному кредитуванні.			

Продовження таблиці 1.2

1	2	3	4
7. За ступенем використання в господарській діяльності: - ті, що задіяні у виробництві; - законсервовані та ті, що перебувають в запасі; - ті, що не задіяні у виробництві.			

Джерело: систематизовано автором

Як видно з таблиці 1.2, земельні ресурси мають досить широкий спектр класифікаційних ознак, що обумовлено їх специфічними властивостями, про які було згадано вище. Однак, для поглибленого визначення та конкретизації заходів державного регулювання і контролю необхідним є більш детальне вивчення даного питання.

Якимовська А.В. виокремлює такі групи характеристик земельних ресурсів відповідно до типологічних ознак:

1) екологічні характеристики передбачають, що земельні ресурси є природним ресурсом та екологічним об'єктом;

2) соціальні включають такі властивості: об'єкт прикладання праці, забезпечення місця проживання, об'єкт власності, умова продовольчої безпеки;

3) економічні передбачають властивості земельних ресурсів як засобу виробництва, просторової основи, об'єкт занесення до земельного кадастру; об'єкт забезпечення економічної безпеки, об'єкт правовідносин, товар [28].

Більш поглиблено властивості земельних ресурсів досліджували Третяк А., Третяк В., Прядка Т., Трофименко П., Трофименко Н. [32]. Вони виділяють три аспекти, за якими виділяють особливості земельних ресурсів.

Перший характеризує земельні ресурси в якості багатофункціонального чинника процесів відтворення і визначає такі їх особливості:

- є одночасно предметом і засобом праці в аграрному секторі;

- являє собою природний ресурс та джерело корисних копалин;

- надає просторове розміщення для здійснення всіх видів суспільної та господарської діяльності;

- дає основу для національної та державної ідентифікації в просторовому аспекті [32].

Виходячи з вищенаведеного, на думку авторів, саме ці особливості зумовлюють формування узагальненого, багатовимірного, універсального, багаторівневого та широко суб'єктного характеру використання земельних ресурсів і пов'язаних з цим взаємовідносин. Оскільки земельні ресурси, являючи собою предмет зацікавленості абсолютно всіх верств населення, стають основою для суспільного інтересу на всіх рівнях.

Другий аспект передбачає трактування властивостей земельних ресурсів як особливого товару, який на основі ринкового закону ціноутворення впливає на формування вартості вироблених за участі цих земельних ресурсів товарів, робіт, послуг, і, навіть, вартості трудових ресурсів через суспільний споживчий кошик [32].

Третій аспект визначає особливості земельних ресурсів як економічної категорії, яка безпосередньо задіяна в процесах розподілу, обміну, відтворення і споживання. Перерозподіл відбувається під час реалізації оподаткування використання земельних ресурсів; пришвидшення обігу капіталу як наслідок використання земельних ресурсів у виробництві та сприянні реалізації товарів обумовлює участь земельних ресурсів в процесах обміну і споживання [32]. Властивість відтворення поширюється і на засоби праці, і на поновлення трудового ресурсу, послуг, товарів і т.д.

Зважаючи на вищевикладене, нами було виокремлено наступні специфічні особливості земельних ресурсів, які в контексті державного регулювання і контролю пояснюють необхідність безперервного удосконалення та розвитку цих управлінських функцій на урядовому рівні:

- багатофункціональність;

- вичерпність (обмеженість);

- нетранспортабельність;
- одночасна роль засобу і предмету праці;
- можливість створення вартості інших ресурсів, товарів, робіт, послуг;
- здатність до просторового розміщення;
- залежність від клімату та погодних умов;
- забезпечення основ державності;
- зосередження інших видів ресурсів;
- забезпечення існування різних видів живих істот;
- відсутність альтернативного виду ресурсів;
- поєднання екологічного, соціального та економічного значення;
- створення основи для матеріального виробництва;
- системоутворюючий елемент екосистем.

Відповідно до такої особливості земельних ресурсів, як багатофункціональність, вважаємо за доцільне деталізувати даний контекст через розкриття найбільш вагомих з них та дослідження наукових підходів до їх ідентифікації.

Етимологія слова «фу́нкція» має походження від латинської мови – fūnctiō, що значить «діяльність, виконання» пов'язане з також fungor, fungī «здійснювати, виконувати». В українській мові поняття функції можна охарактеризувати, як «діяльність, обов'язок, робота; призначення» [33].

Виходячи з такого тлумачення та беручи до уваги вище наведену характеристику земельних ресурсів, пропонуємо наступне визначення поняття «функція земельних ресурсів»: це визначена специфічними особливостями земельних ресурсів дія, яку вони здатні поширювати на предмети, процеси та явища, формуючи при цьому певний суспільний, екологічний або матеріальний результат.

Щодо переліку та характеристики функцій земельних ресурсів, то тут також відсутня єдина думка серед фахівців та науковців.

Так, наприклад, Крохтяк О. виокремлює чотири головні функції земельних ресурсів, спираючись на класифікацію земельних ресурсів за видами їх призначення відповідно до Земельного кодексу України, а саме:

1) функція забезпечення умов існування та подальшого розвитку людської спільноти, що проявляється у наданні населенню можливості розміщувати своє житло, організовувати відпочинок та оздоровлення, вести свою діяльність та розвиватись. На підтвердження цього автор наводить перелік із Земельного кодексу України відповідних видів земель за призначенням: для житлової та громадської забудови, рекреаційного, оздоровчого, історико-культурного, природно-заповідного та природоохоронного призначення [4];

2) функція розташування продуктивних сил населення, зокрема, промислових, сільськогосподарських, транспортних, оборонних, енергетичних, лісогосподарських тощо. Це, на думку, автора реалізують земельні ресурси, що характеризуються в Земельному кодексі України таким призначенням як сільськогосподарське, лісового господарства, енергетики, оборони, транспорту, промисловості, зв'язку;

3) функція надання сировини для подальшого виготовлення різних видів продукції. Як наголошується автором саме вид сировини зумовлює, які саме земельні ресурси становитимуть джерело сировинного забезпечення;

4) функція виконання ролі засобу і предмету праці одночасно. Найбільш наочно її продемонстровано через здатність ґрунтового шару земельних ресурсів акумулювати сонячну енергію та забезпечувати перебіг процесу фотосинтезу, що обумовлює діяльність його як засобу праці у сфері агропромислового сектору. Як предмет праці земельний ресурс проявляється при обробці його ґрунтової поверхні та посівних роботах, що в подальшому призведе до отримання врожаю [16].

Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Трофименко П.І., Трофименко Н.В. зазначають, що узагальнено в наукових джерелах визначають три функції

землі, як основні, без врахування виконання ролі просторового розміщення та матеріального базису виробництва, а саме:

- ключового природного ресурсу;

- основного засобу виробництва в агропромисловості і лісовому господарстві;

- головного об'єкта земельних взаємовідносин [32].

Проте, як наголошують автори, і ми з ними цілком погоджуємось, в даному аспекті йдеться про землю, як ділянку землі, ключовим базисом якої являються земельні ресурси, що виступають в якості об'єкту майнових відносин.

Також цей колектив авторів розвиває думку про те, що земельні ресурси слід розглядати як «земельно-територіальний ресурс», оскільки відповідно до функцій землі в суспільному значенні, а саме як, «просторового операційного базису» та «інтегрального природного ресурсу», то б то основного чинника створення продовольчих ресурсів та одночасно засобу виробництва, але ще й предмету соціальної зацікавленості в частині взаємовідносин землекористування та економічних інтересів в суспільному житті населення [32].

Третяк А.М. у своїй монографії [34] наголошує на тому, що земельним ресурсам окрім економічної функції у якості товару властиві також духовна та соціокультурна функції. Таким чином, автор називає п'ять функцій земельних ресурсів в якості базису землекористування. Водночас мова йде також про екологічну функцію, яка походить від взаємодії людини з земельними ресурсами у процесі землеробства та облаштування свого життя на певній території [34].

Виходячи з вищенаведеного та зробивши аналіз функціональних особливостей категорії «земельні ресурси», нами запропоноване власне авторське бачення їх функцій в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3.

Функції земельних ресурсів
в контексті об'єктивізації державного регулювання і контролю*

Функція	*Характеристика функції*	*Обґрунтування необхідності державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів*
1	2	3
Забезпечувальна	Полягає у тому, що земельні ресурси забезпечують умови існування всіх живих істот загалом, а також слугують джерелом забезпечення різноманітних природних ресурсів, необхідних для підтримання життя.	Державне регулювання та контроль використання земельних ресурсів є необхідною мірою попередження погіршення стану і якості земельних ресурсів, їх деградації для забезпечення всіх видів необхідним середовищем життя.
Розвиваюча	Земельні ресурси сприяють розвитку виробничої та невиробничої сфери через різноманіття свого застосування, як природного ресурсу, предмету і засобу виробництва, об'єкта відносин власності та використання, місце розташування історико-культурної спадщини та як об'єкт досліджень різних наукових сфер.	Державне регулювання та контроль використання земельних ресурсів повинні в однаковій мірі забезпечувати збереження якості та належного стану цих ресурсів і стимулювати розвиток суб'єктів користування.
Просторова	Проявляється, коли земельні ресурси виступають простором для розміщення виробничих, житлових та інших інфраструктурних об'єктів, місцем проживання та ведення господарства для населення, здійснення різноманітних видів діяльності.	Державне регулювання та контроль використання земельних ресурсів необхідні для забезпечення дотримання норм і стандартів розташування житлових та нежитлових будівель, реалізації різних видів діяльності відповідно до вимог техногенної, екологічної та інших видів безпеки, збереження та охороно земельних ресурсів.
Сировинна	Характеризується тим, що земельні ресурси, окрім того, що самі є багатогранним ресурсом, також забезпечують населення іншими природними ресурсами: водними, рослинними, природними копалинами тощо.	Державне регулювання та контроль використання земельних ресурсів повинні бути направлені на збереження, охорону та раціональне використання природних ресурсів, то б то самих земельних ресурсів, і тих, що його включають.

Продовження таблиці 1.3

1	2	3
Економічна	Полягає у тому, що земельні ресурси виступають специфічним ринковим товаром, об'єктом комерційних відносин, джерелом створення нової вартості та розширеного відтворення, об'єктом оподаткування, а отже джерелом надходжень до бюджету тощо.	Державне регулювання та контроль використання земельних ресурсів включають контроль цін на земельному ринку через нормативну оцінку вартості землі, встановлення обмежень щодо покупців та обсягів купівлі, встановлення норм оподаткування, використання економічних важелів впливу на землекористувачів.
Виробнича	Земельні ресурси відіграють провідну роль у створенні функціонуванні і розвитку виробництва, надаючи можливість для його розміщення в територіально-просторовому сенсі, слугуючи предметом і засобом виробництва, виконуючи провідну роль у розміщенні продуктивних сил.	Державне регулювання та контроль використання земельних ресурсів повинні включати важелі впливу та методи контролю, що стимулюватимуть використання виробничих технологій максимально безпечних для стану земельних ресурсів.
Екологічна	Виявляється у тому, що земельні ресурси є ключовим елементом екосистеми та їх стан тісно взаємопов'язаний з усіма іншими її складовими.	Державне регулювання та контроль використання земельних ресурсів покликані забезпечувати охорону та захист земельних ресурсів від нецільового використання, порушення правил користування, отруєння, механічних пошкоджень та погіршення якості.
Соціальна	Визначається здатністю земельних ресурсів забезпечувати соціальні потреби населення через оздоровлення, рекреацію, бути об'єктом соціальних відносин та процесів.	Державне регулювання та контроль використання земельних ресурсів у якості рекреаційних зон забезпечує цільове їх використання, захист від забруднення, шкідливого впливу тощо.
Історико-культурна	Пояснюється існуванням традицій, звичаїв, культурних особливостей, що пов'язані із проживанням на певній території та ставленням до земельних ресурсів, а також з просторовим розміщенням історико-культурних пам'яток та об'єктів культурної спадщини.	Державне регулювання та контроль використання земельних ресурсів історико-культурного призначення мають на меті раціональне використання та охорону таких ресурсів від неналежного використання, визначення правового режиму їх використання і т.д.

Продовження таблиці 1.3

1	2	3
Безпекова	Виявляється в забезпеченні земельними ресурсами продовольчої безпеки країни, також від стану земельних ресурсів залежить екологічна безпека території, економічна безпека країни залежить від частки земельних ресурсів у власності громадян, вітчизняного бізнесу та держави на противагу іноземній експансії, а розміщені на земельних ресурсах чи всередині них фортифікаційні споруди носять пряме безпекове значення, також до природних чинників захисту безпеки територій можна віднести земельні ділянки вкриті лісами, водними об'єктами чи горами.	Державне регулювання та контроль використання земельних ресурсів в контексті забезпечення безпеки країни та її громадян повинні бути необхідною і ключовою складовою державної політики як в цілому так і у сфері землекористування, зважаючи на значення земельних ресурсів в контексті національної безпеки країни.

Джерело: власна розробка автора

Отже, виходячи з вище наведених функцій, специфіка та особливість використання земельних ресурсів не може бути окреслена лише регламентуванням користування чи набуття права власності. Постає необхідність свідомого використання, що повинно спиратись на інструменти державного регулювання з врахуванням економічних, екологічних та безпекових аспектів.

Спираючись на визначені нами специфічні ознаки, види та функції земельних ресурсів та для поглиблення і деталізації методів державного регулювання і контролю земельних ресурсів, доцільно визначити сучасні напрями їх використання.

Систематизувавши наукові підходи інших дослідників, нами запропоновано такі напрями використання земельних ресурсів: господарський, рекреаційний, виробничий, економічний, екологічний, безпековий, історико-культурний, продовольчий, відновлювальний (рис.1.2).

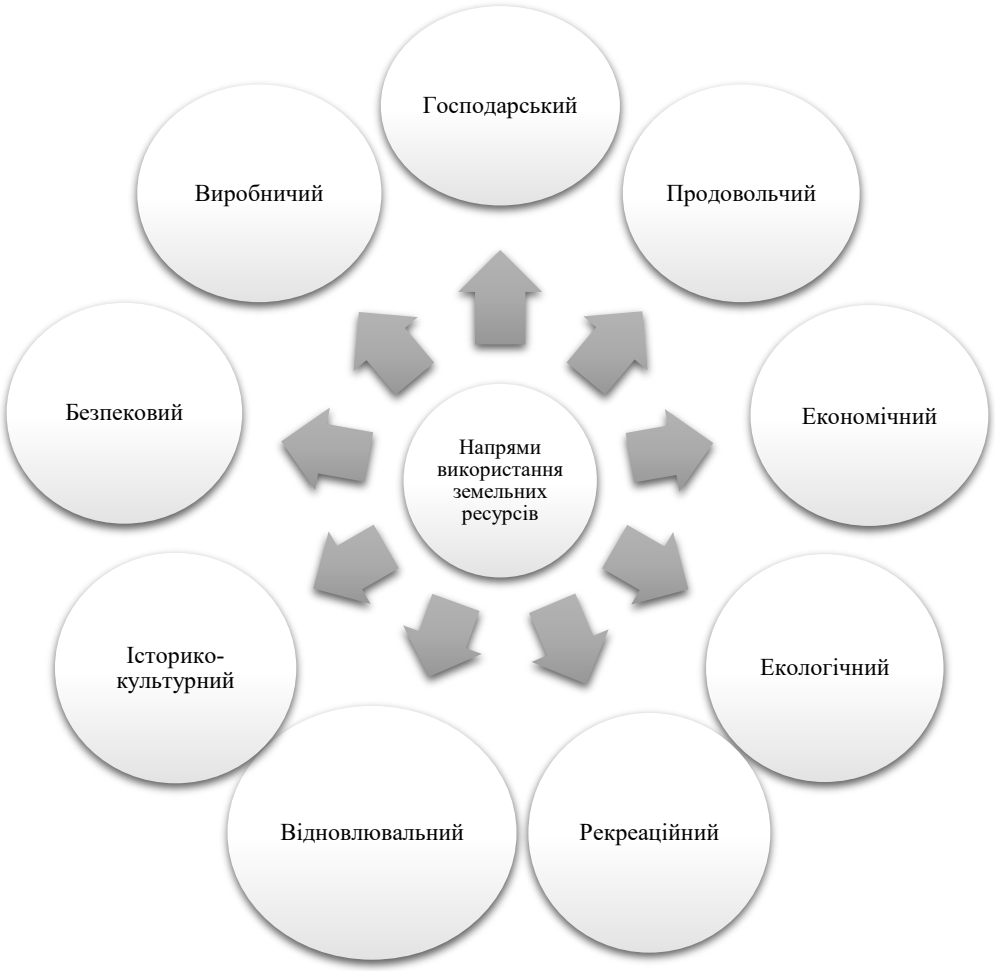

Рис. 1.2. Напрями використання земельних ресурсів *

Джерело: систематизовано автором на основі [35]

Таким чином, виходячи з вище наведеного, можна зробити висновки, що сутність категорії «земельні ресурси» як об’єкта державного регулювання і контролю слід ідентифікувати у значенні особливого багатофункціонального природного ресурсу, який одночасно задіяний у виробництві як засіб і предмет виробничої діяльності, надає можливість для розміщення людей, а також є джерелом правовідносин різного виду, які підлягають регламентуванню законодавством та обов’язковому регулюванню і контролю держави відповідно їх ключової ролі як унікального безцінного активу.

1.2. Концептуальні засади формування та реалізації державної політики щодо використання земельних ресурсів

Впровадження земельної реформи в Україні обумовило об'єктивну необхідність удосконалення існуючої державної політики щодо використання земельних ресурсів. Ідентифікація земельних ресурсів у якості об'єкту нерухомості, децентралізація та становлення ринку землі сільськогосподарського призначення стали рушіями на шляху до переходу від суто адміністративного до економічного характеру інструментів державного регулювання та методів державного контролю сфери використання земельних ресурсів. Додатковими чинниками, які вимагають застосування принципово нових підходів до політики землекористування, є повномасштабне вторгнення росії та бойові дії, що тривають вже два роки та суттєво впливають на стан, якість та можливості використання українських земельних ресурсів, пришвидшення євроінтеграційного руху державної політики загалом та пов'язана з цим необхідність адаптації вітчизняних норм та стандартів використання земельних ресурсів відповідно до європейських вимог, зокрема, і в частині дотримання Україною своїх зобов'язань по участі в Європейській зеленій угоді (European Green Deal).

Для виявлення факторів удосконалення та розробки відповідних пропозицій доцільним є аналіз підходів щодо змістовного наповнення поняття державної політики щодо використання земельних ресурсів.

Заслуговує на увагу той факт, що на даний момент в українському законодавстві відсутнє єдине чітке універсальне трактування дефініції «державна політика використання земельних ресурсів», а отже це залишає можливість для розвитку наукової та фахової думки з цього приводу.

Найбільш розповсюдженим є трактування поняття державної політики у якості сукупності дій державних органів влади відповідно до сформованих мети, завдань та напрямків задля розв'язання низки питань у сфері суспільного життя [36].

Сурмін Ю., Бакуменко В., Михненко А. в «Енциклопедичному словнику з державного управління» надають таке визначення в контексті дотичності до відносин землекористування, що «земельна політика – це система державних заходів, спрямованих на розвиток, удосконалення або докорінну зміну суспільних відносин щодо володіння, користування і розпорядження землею» [37].

Окремі дослідники відстоюють точку зору (і ми з нею цілком погоджуємось), що трактування поняття державної політики використання земельних ресурсів повинно включати не лише вплив на майнові щодо земельних ресурсів, а й інші види взаємовідносин щодо їх використання [38; 39]. Згідно цього твердження, на нашу думку, доцільним є дефініційне наповнення, що пропонує Титаренко Т. Вона визначає державну політику регулювання земельних відносин як багатоаспектну сукупність нормативних, організаційних і економічних впливів з метою покращення, розвитку або цілковитої зміни у сфері відносин щодо земельних ресурсів за визначеним державою вектором, що реалізуються органами державної влади для забезпечення раціонального користування і охорони земель, продовольчої та екологічної безпеки громадян цієї держави [40].

На думку Бойко А. [8], державна політика у сфері відносин щодо земельних ресурсів є результатом реалізації відповідними державними органами своїх управлінських функцій. Водночас авторка у своїх дослідженнях наголошує на тому, що такий результат досягається внаслідок синергії взаємопов’язаних послідовних процесів формування і реалізації державної політики у сфері використання земельних ресурсів. Позитивний ефект від такої взаємодії може бути досягнутий за умови використання належного механізму державного регулювання та контролю, який повинен спиратись на економічні та правові важелі впливу по відношенню до організації та ведення взаємовідносин щодо використання земельних ресурсів.

Руденко О. та Халімон П. стверджують, що зміст державної політики у сфері земельних відносин повинен містити чітко визначений перелік цілей, завдань, орієнтирів і програм, складених державними органами влади за участі громадськості [41]. Метою такої політики в Україні автори вбачають формування сприятливих умов для розвитку агропромислового виробництва з урахуванням забезпечення продовольчої безпеки держави, захисту її економічних інтересів, задоволення потреб населення, необхідності відповідати сучасним мінливим умовам та глобальним світовим економічним трендам.

Євтушенко М. трактує державну політику щодо використання земельних ресурсів як завдання «запровадження раціонального землекористування поставлене перед державою, а держава, у свою чергу, реалізує його через суб'єктів – органи державної влади та землекористувачів» [42]. А ключова мета в даному аспекті передбачає формування, впровадження та організацію пріоритетів раціонального та ефективного землекористування, що, на нашу думку, повинно слугувати ключовим орієнтиром для визначення стратегічних напрямів і тактичних заходів реалізації такої політики в сучасних умовах.

Подібної думки дотримується і Мельченко С., коли стверджує, що державна політика щодо використання природних ресурсів з метою забезпечення екологічної безпеки повинна бути реалізована шляхом введення в дію програм міжнародного, державного, галузевого, регіонального і місцевого рівнів, що будуть спрямовані на досягнення визначених такою політикою пріоритетів. При цьому раціональне використання земельних ресурсів трактується як сукупність різного виду заходів – правових, організаційних, економічних, які характеризуються відновлювальними, природоохоронними та ресурсозберігаючими напрямами [43].

Визначення поняття державної земельної політики, як тотожного до політики використання земельних ресурсів, знаходимо у Байстрюченко Н. та Бережної Ю., які трактують її з позиції діяльності органів державної влади та

місцевого самоврядування щодо земельних відносин у напрямку забезпечення раціонального використання і охорони земель, продовольчої та екологічної безпеки країни [44]. Ключовим механізмом реалізації такої політики в Україні автори визначають державне нормативно-правове регулювання процесів використання і охорони земельних ресурсів за такими напрямами землекористування, економічне регулювання, охорона земельних ресурсів.

Савченко І. на основі узагальнення різноманітних наукових тлумачень понять державної політики, земельної політики, державного регулювання земельних відносин пропонує таке дефініційне наповнення терміну «державна політика регулювання земельних відносин» – це «багатовимірна система економічних, організаційних та правових заходів, спрямованих на розвиток, удосконалення або докорінну зміну земельних відносин у пріоритетному для держави напрямі, що здійснюються державними органами з метою раціоналізації використання та охорони землі, забезпечення продовольчої безпеки країни і створення екологічно безпечних умов для ведення господарської діяльності та проживання громадян» [45]. І виходячи із такого визначення мету державної політики регулювання земельних відносин автор вбачає у раціоналізації використання і охорони земельних ресурсів, досягненні продовольчої безпеки та екологічної захищеності населення країни.

Схоже визначення надають у своєму дослідженні інші дослідники, а саме, що державна земельна політика є складовою державного управління і включає перелік основних факторів ефективного землекористування, які визначають її структурну будову і тим самим збільшують рентабельність певної території за рахунок зміни нормативно-правових основ використання земельних ресурсів, розподіл повноважень щодо управління земельними ресурсами, провадження ефективних умов оренди землі, підвищення інвестиційної привабливості земельних ресурсів країни з метою акумуляції інвестиційного капіталу [46].

Вживання терміну «державна політика використання земельних ресурсів» тісно пов’язане з поняттями формування державної політики щодо використання земельних ресурсів та реалізації такої політики. Ці процеси є послідовними та мають різне дефініційне наповнення, проте нерозривно використовують в контексті державної політики.

На нашу думку, заслуговує на увагу трактування, яке надає Бойко А.[8] щодо формування державної політики у сфері використання земельних ресурсів як комплексного послідовного процесу, спрямованого на підготовку та провадження ключових цілей та завдань, а також стратегічних орієнтирів покращення та розвитку використання земельних ресурсів.

Процес формування державної політики використання земельних ресурсів передує процесу її реалізації, але є взаємоузгодженим з ним і пов'язаний визначеними тактичними заходами. Зміст реалізації державної політики щодо використання земельних ресурсів полягає у системній скоординованій дії державних органів влади, направленій на вирішення поставлених завдань відповідної політики уряду у сфері використання земельних ресурсів через здійснення уповноваженими своїх управлінських функцій відповідної спрямованості.

Так, Титаренко Т. визначає реалізацію державної політики як безперервний динамічний процес реалізації встановлених цілей, в якому задіяні як органи влади, так і громадськість. В якості мети реалізації державної політики регулювання відносин щодо використання земельних ресурсів авторка називає організацію взаємодії всіх суб’єктів відносин використання земельних ресурсів, процес їх розподілу та перерозподілу, дотримання норм землекористування та забезпечення охорони земельних ресурсів. Відповідно до цього основою формування такої політики мають виступати інтереси суспільства та пріоритети розвитку держави на сучасному етапі, які сформовані у формі принципів і завдань [40], з чим ми цілком погоджуємось.

Руденко О. та Халімон П. вважають, що формування і реалізація державної політики у сфері земельних відносин мають бути результатом

одночасного застосування загальних та спеціальних принципів, а також - оптимального та результативного набору методів державного управління [41].

Відповідно до вище наведеного можна охарактеризувати формування і реалізацію державної політики щодо використання земельних ресурсів, як взаємообумовлені та взаємоузгоджені послідовні процеси. Формування державної політики щодо використання земельних ресурсів є системною діяльністю органів державної влади щодо визначення мети, завдань, принципів, напрямів і пріоритетів, методів та інструментів здійснення такої політики. Реалізація державної політики щодо використання земельних ресурсів є послідовністю визначених урядом та громадськістю дій і заходів щодо забезпечення безпечного, раціонального та ефективного використання земельних ресурсів.

Як вже неодноразово було зазначено, головними елементами, на які спирається державна політика щодо використання земельних ресурсів, є мета, цілі, завдання, пріоритети, напрями і принципи.

Щодо визначених на сьогодні напрямів державної політики сфери використання земельних ресурсів, то згідно з оприлюдненою у травні 2021 р. Міністерством аграрної політики та продовольства України «Стратегією розвитку земельних відносин в Україні» урядом визначено три стратегічні напрями подальшого реформування сфери використання земельних ресурсів:

1. Прозоре та ефективне функціонування земельного ринку.

2. Забезпечення об’єднаних територіальних громад земельними ресурсами та пов’язаними інструментами з метою стимулювання їх розвитку.

3. Встановлення рівних умов на ринку землі шляхом спрощення процедур отримання кредитів і посилення підтримки уряду для малих фермерів [47].

При реалізації вище згаданих напрямів обов’язковою складовою формування і провадження державної політики щодо використання земельних ресурсів в Україні мають бути принципи її здійснення.

Поняття «принцип» (від лат. principium) в дослівному перекладі означає «початок», «основа», «походження», «першопричина». Узагальнено дана дефініція являє собою ключові положення, які характеризують зміст та природу явищ, їх особливості, спрямованість розвитку та очікувані результати [8; 39; 48]. Принципи саме державної політики переважна більшість дослідників трактує як взаємовідносини, закономірності, управлінські засади, на основі яких формується та реалізується державна політика, та які можуть бути представлено переліком певних норм відповідно до наявності визначених спільних ознак.

За визначенням, яке надають Нижник Н. і Олуйко В., принципи управління в цілому слід ідентифікувати в контексті послідовного узагальнення ключових закономірностей та особливостей, які виконують функцію базису для здійснення управління. Водночас принципи державного управління відображають характеристику його сутності, структурних елементів, суспільно-політичних взаємин і організаційної побудови [48].

Савченко І. наполягає на внесенні до переліку принципів формування державної політики використання земельних ресурсів такі з них:

- цільової відповідності та узгодженості, що означає формування цілей та завдань державної політики використання земельних ресурсів, виходячи із необхідності дотримання суспільних, державних та індивідуальних інтересів, а також сучасних реалій у сфері землекористування, пріоритетності майбутніх суспільних ефектів в цілому, а не для вигод окремих суб'єктів взаємовідносин використання земельних ресурсів;

- соціальної пріоритетності, що характеризується першочерговістю задоволенням потреб населення України в аспекті забезпечення та гарантування продовольчої та екологічної безпеки, гідних і безпечних умов просторового розташування, рівних прав усіх громадян країни щодо доступу, отримання, використання і розпорядження земельними ресурсами, запобігання монополістичним проявам щодо використання земельних ресурсів, концентрація їх у приватній власності окремих груп;

- критеріальності та прогнозтичності, що обумовлюється необхідністю організації формування державної політики використання земельних ресурсів відповідно до чітко визначених критеріїв ефективності певного спрямування та груп показників за цими критеріями з можливістю прогнозування та встановлення бажаних нормативних кількісних та якісних характеристик з метою здійснення об'єктивної оцінки ефективності державної політики землекористування [49].

На думку автора, дотримання таких принципів зробить процес формування державної політики використання земельних ресурсів більш впорядкованим і оптимізованим, обґрунтованим та чітко визначеним з позиції цільової спрямованості.

Щодо принципів реалізації державної політики використання земельних ресурсів, то Савченко І. вважає, що вони повинні стати основою високої ефективності та якості державного управління під час здійснення програмних заходів щодо досягнення поставлених цілей та розв'язання завдань сформованої політики. До таких принципів можна віднести наступні [8; 49]: оптимальності функціонально-ієрархічних взаємовідносин державних органів влади, що полягає у конкретизації розмежування їх функцій та повноважень, чіткої цільової направленості управлінських дій, ідентифікація сфер відповідальності, гнучкість організації взаємодії органів державної влади і місцевого самоврядування.

На нашу думку, заслуговують уваги твердження Гнаткович О. щодо принципів функціонування земельного ринку. Адже на сучасному етапі він вже є діючим, а отже також є об'єктом впливу державної політики щодо використання земельних ресурсів. То ж змістовне наповнення принципів цієї політики повинно відповідати в тому числі і принципам функціонування ринку земель. Відповідно вважаємо за доцільне застосування наступних принципів [50]:

1. Непохитне дотримання норм законодавства, виконання державних програм і антимонопольних дій;

2. Самостійність прийняття рішень суб'єктами використання земельних ресурсів в межах нормативно-правового поля, що передбачає рівність прав на використання земельних ресурсів;

3. Залучення ринкових механізмів до системи взаємовідносин щодо використання земельних ресурсів та функціонування ринку землі;

4. Конкуренція через потребу товаровиробників у використанні земельних ресурсів, що матиме вплив на рух і ціноутворення конкретних земельних ресурсів;

5. Організація взаємовідносин використання земельних ресурсів шляхом укладання договорів;

6. Економічна незалежність та самостійність суб'єктів земельного ринку, що спирається на свободу вибору і самофінансування своєї діяльності, відповідальність за результати своєї діяльності.

Згадані вище напрями державної політики в межах подальшої реалізації «Стратегії розвитку земельних відносин в Україні» (2021) засновані на таких принципах:

- Виключна перевага права та дотримання прав на приватну власність. Виконання норм законодавства є обов'язковим та беззаперечним для всіх. Право володіння, розпорядження, користування власним майном окремих осіб/груп повинно бути захищеним та регулюватись відповідним законодавством.

- Відкритість, підзвітність і прогностичність. Дії посадових осіб, керівництва та державних службовців неодмінно повинні відповідати таким вимогам – прозорість, публічність, зрозумілість, передбачуваність та відповідальність. При цьому відповідальність повинна наступати і у випадках здійснення певної неправомірної діяльності, і у випадках бездіяльності також, а допущені порушення та їх наслідки – виправлені. Моніторинг та оцінювання результативності державної діяльності є запорукою ефективності процесу реалізації державних програм та політики в цілому.

- Взяття за основу ринкових відносин і ринкове регулювання. Роль держави повинна бути зведена до виконання регулятивних та контрольних функцій за виключенням окремих ситуацій.

- Інклюзивність. Всі, хто причетний до процесів використання земельних ресурсів, повинні залучатися та мати можливість впливати на прийняття рішень щодо ресурсів, які їм належать. Виключається дискримінація за будь-якою ознакою. Ризики розподіляються між всіма учасниками угоди. Пріоритетними є засади сталого розвитку оскільки вони відповідають викликам сьогодення та майбутнім потребам у відповідності до економічних, соціальних та екологічних чинників [47].

Зазначені принципи містить стратегія земельної реформи. Вони також співзвучні з принципами «Національної економічної стратегії-2030» (НЕС-2030) [51], затвердженої у 2021 році.

Стратегія земельної реформи відповідає Стратегічному пріоритету «Забезпечення проведення стимулюючої та дорадчої аграрної політики». Даний напрям включає створення та запровадження системи моніторингу земельних відносин, дерегуляцію в контексті землеустрою, діджитилізацію адміністративних функцій та дозвільних процедур у сфері використання земельних ресурсів, децентралізація управління земельними ресурсами, усунення бар'єрів щодо доступу до фінансової підтримки для мікропідприємств та малих підприємств агросфери і фермерських господарств через започаткування Фонду часткового гарантування кредитів, консолідацію земель, детінізацію земельних відносин шляхом введення системи податкових стимулів, формування національної інфраструктури геопросторових даних.

Також принципи згаданої стратегії відповідають «Стратегії зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 року» [52] з метою збільшення обсягу надходжень від операцій на земельному ринку.

Підсумовуючи вище викладене, вважаємо, що принципи державної політики використання земельних ресурсів слід визначити, як основоположні організаційні засади діяльності державних органів влади, порядку ухвалення і

реалізації ними управлінських рішень відповідно до особливостей і спрямування регуляторних аспектів взаємовідносин під час набуття прав власності, розпорядження, управління або використання земельних ресурсів.

Систематизація та узагальнення наукового доробку вітчизняних вчених, а також конкретизація формулювань та переліку принципів дали нам змогу розробити концептуальну схему державної політики щодо використання земельних ресурсів в Україні (рис.1.3).

Державна політика щодо використання земельних ресурсів реалізується через управління державою зазначеною сферою та відносинами. Державне управління у сфері використання земельних ресурсів може бути визначене як система здійснення органами державної влади впливу на відносини суб'єктів та процеси використання земельних ресурсів шляхом застосування організаційних, економічних та адміністративно-правових механізмів відповідно до ухвалених управлінських рішень на основі заздалегідь визначених пріоритетів та напрямів відповідної державної політики.

Метою державного управління у сфері використання земельних ресурсів є розробка і реалізація такої ефективної системи використання земельних ресурсів, яка дозволить одночасно забезпечити раціональне і безпечне використання такого виду природних ресурсів з одного боку, а з іншого – задовольнити потреби населення країни щодо такого використання. Для досягнення цієї мети повинні бути поставлені такі завдання: забезпечення всіх необхідних правових, інституційних, економічних, інформаційних умов для подальшого провадження земельної реформи та розвитку ринку землі; гарантування конституційних прав щодо землеволодіння та землекористування; розробка і впровадження ефективних систем регулювання і контролю держави сфери використання земельних ресурсів.

В контексті вище зазначеного, досягнення сформульованої мети та виконання перелічених завдань нами запропоновано структурну схему взаємодії складових елементів системи державного управління сферою використання земельних ресурсів в Україні (рисунок 1.4).

Мета: *формування сприятливих умов для розвитку агропромислового виробництва з урахуванням забезпечення продовольчої безпеки держави, захисту її економічних інтересів, задоволення потреб населення, необхідності відповідати сучасним мінливим умовам та глобальним світовим економічним трендам.*

Завдання державної політики щодо використання земельних ресурсів в Україні

1. Забезпечення конституційних прав громадян щодо використання і володіння земельними ресурсами.
2. Створення ефективної системи управління відносинами використання земельних ресурсів.
3. Організація високого рівня раціонального та безпечного використання земельних ресурсів.
4. Розвиток земельного ринку і його інфраструктури.
5. Підвищення конкурентоспроможності та розвиток агропромислового сектору національної економіки.
6. Посилення інституту земельної власності.
7. Удосконалення державного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів.
8. Посилення інвестиційного потенціалу агропромислової сфери.
9. Приведення норм і стандартів національної системи землекористування у відповідність до європейських вимог.
10. Поширення та закріплення в системі взаємовідносин щодо використання земельних ресурсів основ екологічної культури.

Принципи державної політики щодо використання земельних ресурсів в Україні

1. Непохитне дотримання норм законодавства, виконання державних програм і антимонопольних дій;
2. Самостійність прийняття рішень суб'єктами використання земельних ресурсів в межах нормативно-правового поля, що передбачає рівність прав на використання земельних ресурсів;
3. Залучення ринкових механізмів до системи взаємовідносин щодо використання земельних ресурсів та функціонування ринку землі;
4. Конкуренція через потребу товаровиробників у використанні земельних ресурсів, що матиме вплив на рух і ціноутворення конкретних земельних ресурсів;
5. Організація взаємовідносин використання земельних ресурсів шляхом укладання договорів;
6. Економічна незалежність та самостійність суб'єктів земельного ринку, що спирається на свободу вибору і самофінансування своєї діяльності, відповідальність за результати своєї діяльності.

Напрями державної політики щодо використання земельних ресурсів в Україні

1. Прозоре та ефективне функціонування земельного ринку.
2. Забезпечення об'єднаних територіальних громад земельними ресурсами та пов'язаними інструментами з метою стимулювання їх розвитку.
3. Встановлення рівних умов на ринку землі шляхом спрощення процедур отримання кредитів і посилення підтримки уряду для малих фермерів.

Суб'єкти: Президент України, ВРУ, КМУ, органи виконавчої влади, представники місцевого самоврядування

Об'єкти: процеси та процедури використання земельних ресурсів в Україні

Послідовність формування державної політики: 1. Визначення ключових принципів. 2. Ідентифікація проблем та розробка завдань та напрямів для їх подолання. 3.Розроблення заходів та програм по впровадженню визначених напрямів державної політики. 5. Розробка дорожньої карти реалізації державної політики.

Послідовність реалізації державної політики:
1. Введення відповідних змін в законодавство. 2.Доведення до відома суб'єктів реалізації державної політики. 3. Поетапна реалізація дорожньої карти відповідних заходів і програм. 4. Моніторинг виконання передбачених завдань. 5. Оцінка ефективності державної політики.

Рис. 1.3. Концептуальна схема формування і реалізації державної політики щодо використання земельних ресурсів в Україні *

Джерело: власна розробка автора

Державне управління використанням земельних ресурсів в Україні

Мета – розробка і реалізація такої ефективної системи використання земельних ресурсів, яка дозволить одночасно забезпечити раціональне і безпечне використання такого виду природних ресурсів з одного боку, а з іншого – задовольнити потреби населення країни щодо такого використання.

Завдання: забезпечення всіх необхідних правових, інституційних, економічних, інформаційних умов для подальшого провадження земельної реформи та розвитку ринку землі; гарантування конституційних прав щодо землеволодіння та землекористування; розробка і впровадження ефективних систем регулювання і контролю держави сфери використання земельних ресурсів.

Організаційна структура

Суб'єкти управління – органи державної влади та місцевого самоврядування

Функції: планування, організація, координування, регулювання, мотивування, контроль, прийняття рішень

Об'єкт управління
- земельні ресурси всіх форм власності;
- категорії цільового використання земельних ресурсів;
- відносини землекористування;
- процеси використання земельних ресурсів;
- ринок землі.

Методи реалізації

Адміністративні	Правові	Економічні	Організаційні	Координуючі
Інструменти реалізації				
- адміністрування земельного ринку; - встановлення обмежень при використанні земельних ресурсів; - інструменти контролю за використанням земельних ресурсів.	- встановлення правового режиму використання земельних ресурсів; - дозвільне використання земельних ресурсів; - обмеження при купівлі земель; - реєстрація наданні земельних змін цільового призначення земельних ресурсів та права власності на них.	- земельне оподаткування; - нормативна оцінка вартості земельних ресурсів; - диференціація орендної плати за землю; - штрафні санкції; - екологічне оподаткування; - пільги щодо оподаткування та оренди землі.	- землеустрій; - землевпорядкування; - територіально-просторове планування розвитку землекористування; - ведення Державного земельного кадастру.	- інформаційна підтримка; - консультаційна підтримка; - моніторинг ринку землі; - моніторинг кількості і якості земельних ресурсів; - стимулювання діяльності щодо охорони земель та інших природних ресурсів.

Рис. 1.4. Структурна схема системи державного управління сферою використання земельних ресурсів в Україні *

Джерело: побудовано автором на основі [31;53;54]

Однією з ключових функцій управління будь-якою системою є регулювання, не є виключенням і система відносин щодо використання земельних ресурсів.

На сучасному етапі багато науковців наголошують на актуальності державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів, пояснюючи це необхідністю вирішення таких проблем, як погіршення екологічної ситуації, глобальна продовольча безпека, погіршення стану земель через збройні конфлікти тощо.

Так, наприклад, Дука А. вбачає ключовим напрямом державного регулювання даної сфери охорону стану ґрунтів, моніторинг застосування хімічних засобів при веденні сільського господарства в контексті забезпечення екологічної безпеки країни [55].

Подібної точки зору дотримується і Михайловська О. [56], акцентуючи увагу на контексті сталого розвитку у забезпеченні регулювання державою сфери використання земельних ресурсів в Україні. Вона наголошує на комплексному підході, в основі якого лежать екологічні, соціальні та економічні пріоритети, проте підкреслює критичну необхідність екологічної складової.

Звертаються до еколого-економічної домінанти у своїх дослідженнях і Руденко О. та Халімон П., коли пропонують концептуалізацію посилення потенціалу земельних ресурсів на основі державного регулювання через узгодженість законодавства, програмні заходи різних рівнів щодо провадження «екотехнологій» землекористування [41], адаптації закордонного досвіду та норм для захисту і раціоналізації використання земельних ресурсів.

Якщо звернутись до змістовного наповнення поняття державного регулювання використання земельних ресурсів, то універсального визначення такого терміну ні в нормативно-правових документах, ні в наукових джерелах знайти не вдалось. Поглиблене вивчення наукового доробку вітчизняних

вчених дало підстави для висновку, що думки науковців з цього приводу також розрізняються.

Попело О. та Кифяк В. у якості основних складових державного регулювання використання земельних ресурсів називають формування і сприяння розвитку земельного ринку, нормативно-правового забезпечення дотримання інтересів і прав суб'єктів таких ринкових відносин, створення умов для раціоналізації та екологічної безпеки землекористування [57].

Назаркевич О. визначає державне регулювання використання земельних ресурсів малими аграрними підприємствами як структурний компонент системи державного управління аграрної сфери, яка, яка, в свою чергу, входить до складу державного регулювання економіки країни в цілому. Авторка дає визначення такому державному регулюванню як сукупності державних заходів для акумуляції ресурсів і створення стимулюючих передумов ефективного використання земельних ресурсів з метою досягнення позитивних екологічних, економічних та соціальних результатів [58]. Вважаємо дане визначення доцільним для застосування і до узагальненого поняття державного регулювання використання земельних ресурсів незалежно від виду суб'єктів.

Балджи М. надає таке трактування дефініції державного регулювання земельних відносин (що в тому числі включає відносини використання земельних ресурсів): цілеспрямована дія державних органів влади на суспільні взаємовідносини з приводу власності, використання та розпорядження земельними ресурсами, що реалізується згідно чинного законодавства на засадах сталості [59].

Заслуговує на увагу твердження про те, що державне регулювання охорони і захисту земельних ресурсів заключається у запровадженні системи загальнообов'язкових правил щодо раціонального та ощадливого використання цих ресурсів, що першочергово торкається обов'язків власників і користувачів, в тому числі виконання норм екологічної і санітарно-гігієнічної безпеки, допустимого рівня антропогенного навантаження тощо [60].

На підтвердження цієї думки колектив науковців [32] наголошує на необхідності консолідації та узгодження дій всіх учасників процесу використання земельних ресурсів задля досягнення ефективного регулювання використання земельних ресурсів, щоб нівелювати наслідки перевантаження цього виду ресурсів.

Коробська А. характеризує державне регулювання використання земельних ресурсів як систему вирішення наступних завдань: захист довкілля від руйнівних дій, попередження екологічного дисбалансу, як загрозу життю і здоров'ю людей, протидія загрозам техногенного, природного та соціально-економічного характеру, превентивні дії щодо виникнення екологічних катастроф [61].

Нетиповим є підхід Помази-Пономаренко А. і Кашталян Т. щодо адаптування зарубіжного терміну «земельне адміністрування» до вітчизняної практики в контексті регуляторних дій держави щодо використання земельних ресурсів [62]. Автори пропонують надати цьому поняттю наступний дефініційний зміст: дія органів державної влади на управлінські процеси у сфері земельних ресурсів з метою оптимізації їх використання залежно від їх особливостей для задоволення потреб населення.

Проте, на нашу думку, поняття «адміністрування» є вужчим в контексті виконуваних функцій і допустимих повноважень суб'єктів регуляторної діяльності щодо використання земельних ресурсів, тому таке визначення є не зовсім коректним.

Систематизувавши досліджені наукові погляди, нами було запропоновано наступне трактування терміну «державне регулювання у сфері використання земельних ресурсів»: це сукупність взаємопов'язаних організаційних, нормативно-правових, соціально-економічних та екологічних дій органів державної влади, що регламентуються нормами права та спрямовані на впорядкування процесу використання земельних ресурсів.

Реалізація функцій регулювання сфери використання земельних ресурсів покладається на відповідні органи державної влади. Роль тих чи

інших владних органів та інституцій також трактується науковцями і нормативно-правовим забезпеченням неоднозначно, оскільки на відміну від поняття державного контролю, регулятивна функція щодо використання земельних ресурсів законодавчо не закріплена окремим нормативно-правовим актом. Таким чином єдність думки щодо приналежності і здійснення регулювання різними державними структурами різниться.

Так, наприклад на думку Дуки А. регулювання щодо використання земельних ресурсів в Україні здійснюють такі державні органи: Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерство аграрної політики та продовольства України та місцеві державні адміністрації. Оскільки ці державні структури володіють широким діапазоном повноважень, як на нормотворчому рівні, так і на рівні моніторингу та запровадження санкцій [55].

Напротивагу Попело О. та Кифяк В. визначають єдиний суб'єкт державного регулювання щодо використання земельних ресурсів – Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру, яка реалізує свої повноваження через територіальні органи Держгеокадастру та є центральним органом виконавчої влади. Науковиці зазначають, що при цьому нагляд здійснюють інспектори обласних управлінь Держгеокадастру в межах своїх регіонів, а також в частині нагляду за дотриманням законодавства щодо використання земельних ресурсів повноваження мають громадські інспектори [57].

Слід зазначити, що Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру здійснює свою діяльність за такими напрямами: землеустрій та охорона земель; адміністративні послуги, ведення Державного земельного кадастру, регулювання ринку та оцінка земель, контроль за дотриманням вимог законодавства щодо землекористування.

Однак на нашу думку, доцільним є ширший підхід до визначення державних органів, які здійснюють регулювання сфери використання земельних ресурсів, відповідно до рівня та специфіки їх компетенцій та

напрямів діяльності. Взявши за основу підхід, запропонований Баїк О. щодо групування за ознаками повноважень та компетенцій [63], нами було систематизовано відповідні державні структури та їх повноваження (таблиця 1.4).

Таблиця 1.4.

Органи влади та інституції, що здійснюють державне регулювання щодо використання земельних ресурсів в Україні*

Орган влади	**Характеристика ролі та повноважень щодо регулювання використання земельних ресурсів**
Органи загальної компетенції	
1	2
Верховна Рада України	1) ухвалення законів у галузі регулювання земельних відносин; 2) визначення засад державної політики в галузі використання та охорони земель; 3) затвердження загальнодержавних програм щодо використання та охорони земель; 4) установлення і зміна меж районів і міст; 5) погодження питань, пов'язаних зі зміною цільового призначення особливо цінних земель державної та комунальної власності, припиненням права постійного користування ними; 6) регламентування інших питань у галузі землекористування;
Кабінет Міністрів України	1) розпорядження землями державної власності; 2) реалізація державної політики у галузі використання та охорони земель; 3) викуп земельних ділянок для суспільних потреб у порядку, визначеному законом; 4) координація проведення земельної реформи; 5) розроблення і забезпечення виконання загальнодержавних програм використання та охорони земель; 6) організація ведення державного земельного кадастру; 7) встановлення порядку проведення моніторингу земель; 8) внесення до Верховної Ради України пропозицій щодо встановлення та зміни меж районів, міст; 9) передає земельні ділянки із земель державної власності у власність або у користування та земельні ділянки дна територіального моря, а також у користування земельні ділянки зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи; 10) здійснює за погодженням із Верховною Радою України продаж земельних ділянок, що перебувають у власності держави, крім земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти, які підлягають приватизації, іноземним державам та іноземним юридичним особам; 11) має право ухвалювати рішення щодо вилучення земельних ділянок державної власності, які перебувають у постійному користуванні, для суспільних та інших потреб; 12) надає дозвіл на проведення розвідувальних робіт на землях заповідників, національних дендрологічних, ботанічних, меморіальних парків, поховань і археологічних пам'яток.

Продовження таблиці 1.4

1	2
Органи місцевого самоврядування	1)реалізація управлінських функцій в межах територій; 2) розпоряджання землями територіальних громад; 3) підготовка висновків щодо вилучення (викупу) та надання земельних ділянок із земель державної власності, що проводять органи виконавчої влади; 4)установлення та зміна меж відповідних адміністративно-територіальних одиниць; 5) організація землеустрою; 6) забезпечення реалізації державної політики в галузі використання та охорони земель.
Місцеві органи виконавчої влади	1) розпорядження землями державної власності; 2) участь у розробці та забезпеченні виконання загальнодержавних і регіональних програм із питань використання та охорони земель; 3) координація здійснення землеустрою та державного контролю за використанням та охороною земель; 4) формування висновків щодо надання або вилучення (викупу) земельних ділянок; 5) викуп земельних ділянок для суспільних потреб; 6) створення висновків щодо встановлення та зміни меж сіл, селищ, районів, районів у містах та міст; 7) контроль за використанням коштів, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, пов'язаних із вилученням (викупом) земельних ділянок; 8) координація діяльності державних органів земельних ресурсів; 9) внесення до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо встановлення та зміни меж районів, міст у порядку.
Міжгалузеві органи	
Міністерство економіки України	1) є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері використання та охорони земель усіх категорій і форм власності, родючості ґрунтів; 2) участь у моніторингу та охороні земель сільськогосподарського призначення тощо.
Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України	забезпечення формування державної політики у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, охорони та раціонального використання земель, державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства про раціональне використання, відтворення і охорону природних ресурсів, використання та охорону земель, екологічну та радіаційну безпеку, оцінку впливу на довкілля.

Продовження таблиці 1.4

1	2
Державне агентство України з управління зоною відчуження	1) затвердження схеми землеустрою і техніко-економічні обґрунтування використання та охорони земель; 2) погодження проєктів землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природнозаповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворювальних об'єктів; 3) встановлення містобудівних умов та обмеження забудови земельної ділянки; 4) затвердження разом із Міндовкілля положення про території та об'єкти природно-заповідного фонду, утворені в зоні відчуження та зоні безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи.
Міністерство культури та інформаційної політики України	реалізація ряду повноважень у галузі використання територій історико-культурного призначення.
Міністерство оборони України	забезпечення використання територій, виокремлених для потреб Збройних Сил України;
Фонд державного майна України	розпорядження деякими земельними ділянками державної власності.
Галузеві органи	
Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України	1) нормативно-правове регулювання у сферах, які належать до його компетенції; 2) визначення пріоритетів та здійснення заходів щодо забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері: створення та забезпечення функціонування Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації проти України; створення, впровадження та функціонування інформаційно-аналітичної системи управління процесом відбудови; розвитку територіальної організації влади та адміністративно-територіального устрою, державної житлової політики, благоустрою населених пунктів, житлово-комунального господарства, надання послуг з управління побутовими відходами, будівництва, містобудування, просторового планування територій та архітектури, технічного регулювання та нормування у будівництві, ціноутворення у будівництві, відновлення та відбудови України після руйнувань, завданих військовою агресією Російської Федерації з 2014 року; архітектурно-будівельного контролю та нагляду, контролю житлово-комунального господарства,; 3) затвердження методики розрахунку об'єму ґрунту (мінеральної сировини), що вилучається у результаті проведення шляхових робіт та не використовується для їх виконання.

Продовження таблиці 1.4

1	2
Державне агентство водних ресурсів України	1) реалізація повноважень у галузі меліорації земель та використання земель водного фонду; 2) реалізація державної політики у сфері управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів, розвитку водного господарства і меліорації земель та експлуатації державних водогосподарських об'єктів комплексного призначення, міжгосподарських зрошувальних і осушувальних систем; 3) внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері розвитку водного господарства та гідротехнічної меліорації земель, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів.
Державне агентство лісових ресурсів України	1) державний нагляд і контроль за використанням земель лісогосподарського призначення; 2) реалізація державної політики у сфері лісового та мисливського господарства; 3) винесення на розгляд міністра захисту довкілля та природних ресурсів пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства.
Спеціально вповноважені органи у галузі земельних відносин	
Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру	1)реалізація державної політики у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності, земельних відносин, землеустрою, у сфері Державного земельного кадастру, державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі в частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій і форм власності, родючості ґрунтів; 2)надання адміністративних послуг; 3)внесення на розгляд Міністра розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності, земельних відносин, землеустрою, у сфері Державного земельного кадастру, державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі в частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій і форм власності, родючості ґрунтів.

Джерело: складено автором на основі [2; 3; 4; 63; 64; 65; 66; 67; 68; 69; 70; 71; 72; 73; 74; 75; 76; 77; 78 ;79; 80]

Отже, як видно з таблиці, система державного регулювання щодо використання земельних ресурсів в Україні є достатньо розгалуженою та налічує значний перелік органів різних рівнів та інституцій. Узагальнено ключовим завданням цієї системи, що виражається через повноваження органів у її складі, є створення необхідних умов та стимулів для раціонального та результативного використання земельних ресурсів країни.

Як вже було зазначено з еволюцією ідентифікації земельних ресурсів як об’єкта майнових прав, впровадженням децентралізації та відкриттям ринку сільськогосподарських земель в обіг відбулась зміна методів державного регулювання та розширення їх переліку від суто адміністративних до інших видів, зокрема економічних. З огляду на це нами представлено систематизацію методів державного регулювання щодо використання земельних ресурсів в таблиці 1.5.

Таблиця 1.5.

Методи державного регулювання використання земельних ресурсів*

Методи	*Інструменти реалізації*
Адміністративні	- видання дозволів щодо землекористування; - накладання заборони на окремі заходи у сфері використання земельних ресурсів; - ліцензійна діяльність; - реєстрація власності на земельні ресурси; - визначення процедури вилучення земельних ресурсів; - акредитація спеціалістів у сфері землевпорядкування.
Економічні	- встановлення ціни земельних ресурсів; - експертна оцінка земельних ресурсів; - екологічний маркетинг; - оподаткування у сфері землеволодіння та землекористування; - штрафні санкції; - орендна плата; - нормативна оцінка вартості земельних ресурсів; - земельна іпотека; - державне пільгове кредитування діяльності, що пов’язана з використанням земельних ресурсів; - відшкодування збитків внаслідок завдання шкоди земельним ресурсам.
Організаційні	- організаційна структура органів державної влади та управління у сфері використання земельних ресурсів; - планування щодо використання земельних ресурсів; - землевпорядні заходи; - проведення земельних аукціонів; - діджиталізація та використання сучасних технологій; - ведення Державного земельного кадастру.
Правові	- закони; - антимонопольне законодавство; - постанови; - укази; - рішення; - норми; - правила

Джерело: систематизовано автором на основі [61]

На рисунку 1.5 нами представлено структуру державного регулювання сфери використання земельних ресурсів в Україні на сучасному етапі, яка включає в себе такі структурні компоненти, як стратегічні цілі (економічне відновлення та розвиток; високий рівень зайнятості; економічна ефективність від діяльності щодо використання земельних ресурсів; розвиток земельного ринку; нарощення агропромислового потенціалу країни; забезпечення конкурентоздатності вітчизняних агротоварів на європейському та світовому ринках; раціональне використання та охорона земельних ресурсів; досягнення високого рівня екологічної культури; розвиток «зеленої» економіки; захист національних інтересів); принципи (справедливість; доцільність; ефективність; збалансованість; інноваційність; обґрунтованість рішень; прозорість та залучення громадськості); важелі впливу (глобалізаційні; інтеграційні; політико-правові; адміністративні; економічні; соціальні; системні; професійно-етичні; екологічні; превентивні); методи (адміністративні; економічні; організаційні; правові).

Слід зазначити, що державне регулювання використання земельних ресурсів в Україні має ряд особливостей та дискусійних питань, що зумовлено історичними аспектами, рисами менталітету та культури, політичними чинниками тощо. Так, слід відзначити достатню чіткість правил і норм, проте притаманні бюрократизм, корупційна складова, не зважаючи на суттєві досягнення в запровадженні цифрових технологій даної сфери, все ще залишається проблема не достатньої прозорості державного регулювання. На сьогодні необхідним є подальше удосконалення державного регулювання щодо стимулювання розвитку ринку землі, підвищення інвестиційної привабливості агросектору, збалансування відносин між малими сільськогосподарськими підприємствами та великими землевласниками з метою уникнення монополізації і виключення можливості шкідливого використання земельних ресурсів [81], сприяння швидкому відновленню пошкоджених земель через бойові дії на засадах інноваційності та «зелених» технологій.

Рис. 1.5. Структурна схема державного регулювання використання земельних ресурсів*

Джерело: розроблено автором

В процесі здійснення дослідження було визначено, що дієвим засобом та важливою функцією для реалізації державної політики щодо використання земельних ресурсів є державний контроль, який забезпечує належне дотримання законодавчих норм і правил всіма учасниками взаємовідносин землекористування. В науковій літературі під поняттям державного контролю за використанням земельних ресурсів наводять його визначення, як сукупності взаємопов'язаних дій щодо моніторингу користування земельними ресурсами, відповідності операцій з ними чинному законодавству, врегулювання спорів щодо земельних відносин, обумовлених здійсненням певних управлінських рішень та формуванням організаційного механізму користування земельними ресурсами [1;30].

Не зважаючи на те, що в українському законодавстві існує спеціальний закон що державного контролю за використанням земельних ресурсів, а саме – Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» [3], єдиного загальноприйнятого та встановленого на нормативному рівні визначення цього поняття в Україні не існує. Це стало причиною наукових дискусій та дослідницьких пошуків багатьох фахівців. З огляду на це нами було проаналізовано ряд визначень зазначеного терміну у вітчизняній науці (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Аналіз теоретичних підходів до трактування дефініції «Державний контроль за використанням земельних ресурсів»*

Автор/Джерело	Визначення
1	2
Аксьонов О.	«Державний контроль за використанням та охороною земель як функцію державного управління зараховують до екологічного виду контролю, здійснюваного шляхом: а) перевірки додержання законодавства щодо охорони навколишнього середовища і використання природних ресурсів; б) перевірки виконання планів і заходів щодо посилення охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів» [82].

Продовження таблиці 1.6

1	2
Антонова С., Журик М.	«… державний контроль за використанням і охороною земель є самостійним видом діяльності, до змісту якої входять збирання інформації про той чи інший об'єкт та її опрацювання, а також він є гарантією охорони земельних ресурсів, способом забезпечення дотримання чинного законодавства під час державного нагляду за використанням і охороною земель та механізмом ефективного управління земельними ресурсами» [83].
Гавриш Н.	«Державний контроль за використанням і охороною земель становить собою діяльність компетентних органів держави, спрямованих на додержання вимог земельного законодавства, забезпечення гарантій реалізації земельно-правових норм та утвердження законності у земельних відносинах» [84].
Земельний кодекс України	«Контроль за використанням та охороною земель полягає в забезпеченні додержання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями і громадянами земельного законодавства України» [4].
Кичилюк Т.	«поняття державного контролю над використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення, який є сукупністю організаційно-правових, організаційно-господарських, агротехнічних та інших заходів, які здійснює держава з метою ефективного цільового використання землі у сільському господарстві, збільшення кількості земель сільськогосподарського призначення та збереження їх якісних властивостей, що включає охорону цих земель від їх необґрунтованого скорочення, боротьбу із забрудненням ґрунтів, а також здійснення запобіжної та правоохоронної діяльності державними земельними інспекціями» [85],
Макаренко Ю.	«…державний контроль за використанням та охороною земель є засобом реалізації державної політики, однією з форм досягнення поставленої управлінської мети – забезпечення своєчасності виконання законних управлінських рішень у сфері раціонального використання та охорони земельних відносини» [86],
Мірошниченко А.	«...діяльність уповноважених суб'єктів із перевірки дотримання норм земельного законодавства, вжиття заходів щодо припинення його порушень та притягнення винних до юридичної відповідальності» [87].
Семчик В., Кулинич П.	«…врегульована нормами права діяльність спеціально уповноважених державних органів. Зазначені дії спрямовані на: додержання норм земельного законодавства всіма суб'єктами відповідних суспільних відносин; запобігання правопорушенням та їх ви явлення; вжиття заходів впливу на порушників; поновлення порушених прав землевласників і землекористувачів» [88].
Хахула В.	«…державний контроль за використанням та охороною земель – це діяльність компетентних органів держави, спрямована на додержання вимог земельного законодавства, забезпечення гарантій реалізації земельно-правових норм та утвердження законності у земельних відносинах» [89].

Продовження таблиці 1.6

1	2
Яременко Ю.	«…найоптимальнішим для сучасних умов є наступне визначення поняття державного контролю над використанням та охороною земель: сукупність здійснюваних органами державної влади організаційно-правових заходів, спрямованих на спонукання суб'єктів земельного права, учасників земельних правовідносин до виконання правил і дотримання норм земельного законодавства та попередження земельних правопорушень, що має на меті забезпечити науково обґрунтоване, раціональне й ефективне використання та охорону земель» [90].

Джерело: систематизовано автором

На основі проведеного аналізу та систематизації теоретичних підходів щодо визначення поняття державного контролю за використанням земельних ресурсів нами запропоноване наступне його трактування: це функція управління органів державної влади, що спрямована на дотримання положень земельного та іншого природоохоронного законодавства щодо використання земельних ресурсів.

Метою державного контролю за використанням земельних ресурсів є перевірка та моніторинг виконання всіма учасниками процесів використання земельних ресурсів норм і приписів земельного та іншого природоохоронного законодавства, своєчасне виявлення порушень, усунення їх причин та наслідків у сфері використання та охорони земельних ресурсів.

Зазначена мета повинна досягатись виконанням таких завдань: створення умов для дотримання законодавства щодо використання земельних ресурсів; здійснення превентивних дій щодо порушень законодавчих норм і правил у сфері використання земельних ресурсів; виявлення порушень та ліквідація їх причин і наслідків; перевірка виконання власниками та землекористувачами правил та нормативів щодо інтенсивності використання земельних ресурсів, їх цільового використання та інших дій, що можуть потенційно завдати шкоди даному виду ресурсів.

Основні принципи здійснення державного контролю за використанням та охороною земельних ресурсів визначені ст.3 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» як такі:

забезпечення раціонального використання та охорони земель як основного національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави; пріоритет вимог екологічної безпеки у використанні земельних ресурсів над економічними інтересами; повне відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю внаслідок порушення земельного законодавства України; поєднання заходів економічного стимулювання і відповідальності у сфері використання та охорони земель [3].

Структурна схема державного контролю за використанням земельних ресурсів в Україні відображена нами на рисунку 1.6.

Рис. 1.6. Структурна схема державного контролю за використанням земельних ресурсів в Україні*

Джерело: власна розробка автора

Отже, державна політика щодо використання земельних ресурсів в Україні під впливом децентралізації, земельної реформи, відкриття ринку землі та воєнного стану зазнала вагомих перетворень. На сьогодні формування та реалізація державної політики використання земельних ресурсів досягли значних результатів в частині впорядкування та повноти нормативно-правового забезпечення, оптимізації структури управління та цифровізації. Проте потребують удосконалення державне регулювання і контроль для усунення корупції, бюрократії, залучення інвестицій, інноваційного розвитку агросектору та залучення інвестицій.

1.3. Зарубіжний досвід державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів

Багатофункціональність та широкий спектр використання земельних ресурсів і їх роль як території просторового розміщення людей, ключового компонента екосистеми, об’єкта прав власності та універсального засобу виробництва агропродукції зумовили їх значення для рівня життя і добробуту населення країни.

Погіршення стану земель, загроза глобальної продовольчої кризи, кліматичні зміни та міждержавні збройні конфлікти поставили перед країнами нові виклики щодо збереження та охорони власних земельних ресурсів, забезпечення раціоналізації та безпеки їх використання.

З цієї точки зору для України актуальними є завдання, пов’язані з запровадженням екологічної культури використання земельних ресурсів, стимулювання розвитку земельного ринку, підвищення інвестиційної привабливості агросектору з одночасним подоланням бюрократії та досягненням прозорості управлінських процесів, відновлення пошкоджених земель через війну.

Досягнення поставлених завдань можливе за умови зміни підходів та удосконалення процесів щодо державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів. Відповідно до цього вважаємо за доцільне адаптацію найкращих зарубіжних практик регулювання та контролю з боку держави процесів використання земельних ресурсів і розвитку ринкового обігу земель.

Дане питання не залишилось поза науковими інтересами вітчизняних дослідників, серед яких Ботезат О. [92], Гоштинар С. [93], Дудич Г. [94], Зінчук Т., Данкевич В. [95], Кірейцева О. [96], Куйбіда В. [97], Мартин А. [98], Медвецька Т. [99], Наконечна К. [100], Попрозман Н., Коробська А. [101], Проніна О. [102], Супрун О. [103], Чувпило В. [104], Шарий Г. [105] та ін.

Відповідно до ступеня дослідження даного питання можна стверджувати, що вивчення та адаптації закордонної практики у сфері державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів і становлення земельного ринку в українських наукових колах є досить новим напрямом.

Дослідження наукових підходів українських вчених щодо даної проблематики дає можливість стверджувати, що їх увага більше сконцентрована на процесах розвитку і регулювання ринку земель в зарубіжних країнах і питаннях регулювання земельних відносин. Однак поза увагою вітчизняної науки публічного управління залишилися питання вивчення та імплементації досвіду зарубіжних країн щодо державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів.

Характерною ознакою економічно розвинених країн є запровадження на інституційно-правовому рівні механізму реалізації політики держави щодо охорони земельних ресурсів шляхом встановлення чітко унормованих процедур державного регулювання та контролю. Слід відмітити, що Україна досягла певних успіхів в частині формування спеціальної нормативно правової основи щодо захисту земельних ресурсів [2-4], однак слід вказати на необхідність перегляду підходів та удосконалення процедур.

Вдалим прикладом державного регулювання в контексті використання земельних ресурсів є діяльність уряду Німеччини. Тут переважає приватна власність на земельні ресурси.

Існують обмеження щодо права власності приватних осіб на земельні ділянки – до 20 га на одного власника. Щодо оренди, то від загальної площі земель сільськогосподарського призначення вона займає 71 % [101].

Регулювання державою процесів використання земельних ресурсів відбувається через субсидіювання та консультаційну підтримку. Безоплатні консультації щодо удосконалення здійснення аграрної діяльності, безпечного використання та захисту земель надаються фермерам Аграрними палатами.

Суворий контроль за додержанням норм сівозмін здійснюється Аграрною палатою шляхом введення обов'язкових даних від фермерів в спеціальну базу двічі на рік – перед посівом надається план на поточний рік щодо сільськогосподарських культур, які планується вирощувати, з деталізацією їх розміщення, і на етапі збору врожаю надається інформація про ті культури, які було вирощено.

Інструментом державного регулювання та стимулювання ведення фермерства за правилами та нормами, збереження земельних ресурсів, виготовлення безпечної агропромислової продукції та охорони довкілля є субсидіювання [106].

Ринок землі в Німеччині є розвиненим, проте усі угоди щодо купівлі-продажу земельних ділянок площею більше 1 га підлягають державному контролю. В разі, якщо будуть підстави вважати таку угоду спекулятивною, вартість земельних ресурсів заниженою, або існує ймовірність нецільового використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, зосередження земель у власності однієї особи, то така операція купівлі-продажу буде зупинена [107]. Також контроль відбувається шляхом обов'язкового планування здійснення діяльності та її розвитку майбутнім власником

Вартим для розгляду, на нашу думку, є досвід такої країни, як Іспанія. Ця країна володіє площею орних земель, частка яких складає 62% від загальної площі її територій. Також з-поміж країн Європи Іспанія вирізняється нерівномірним розподілом за формою власності, а саме: держава володіє близько 7% державі земельних ресурсів, приватна власність фізичних осіб зосереджує 70%, кооперативна власність розповсюджена на 2,5% земель, а компанії, що займаються комерційною діяльністю, володіють 11% від усіх земельних ресурсів країни [108].

Державне регулювання ринкового обігу земельних ресурсів Іспанії спрямоване на попередження диспропорцій як в бік великої зосередженості земель у одного власника, так і в бік надмірного подрібнення землі. Це стосується і майнових прав і відносин оренди. Так, наприклад, на законодавчому рівні заборонено орендувати більше 50 га зрошуваних земельних ділянок, так само забороняється оренда більше 1 тис. га екстенсивних пасовищ. Вартість оренди формується державою за відповідними стандартами і нормами. Щодо тривалості земельної оренди, то середнє її значення на рівні 6-15 років [107]. Законодавчі норми регулювання і контролю використання земельних ресурсів закріплені, як на загальнонаціональному рівні, так і на рівні місцевого законодавства автономних територій.

Реєстрація права власності на землю відбувається в Іспанії у Поземельному реєстрі, зміна і передавання такого права здійснюється шляхом підписання договору. Щодо права на купівлю земель сільськогосподарського призначення, то воно однаково гарантується як громадянам, так і іноземцям. Виключення становить прибережна частина земель, адже такі території за законом перебувають тільки у державній власності. Державний контроль за цільовим використанням земель є обов’язковим при здійсненні операції з купівлі-продажу земельних ресурсів. Також до власників та потенційних покупців земельних ресурсів висуваються вимоги щодо професійних знань та вмінь в аграрному секторі [108].

Франція є лідером серед країн Європейського Союзу щодо виробництва сільськогосподарської продукції, оскільки володіє найбільшою площею земельних ресурсів сільськогосподарського призначення – 27,8 млн. га [109].

Реалізація державного регулювання ринкового обігу земель у Франції включає залучення Агентства з управління земельними ресурсами та розвитку сільських територій (SAFER), яке не є державним органом влади, але як приватна неприбуткова організація є підвідомчою Міністерству сільського господарства і Міністерству фінансів Франції. SAFER виконує функцію створення сприятливих умов для розвитку фермерських господарств через запобігання концентрації значних площ земель у власності однієї особи або організації.

Також зазначене Агентство має першочергове право на викуп земельних ресурсів, що також є інструментом регулювання, оскільки воно може зупинити угоду купівлі-продажу у випадках, коли виникає підозра щодо навмисного заниження ціни земельних ділянок зі спекулятивною метою або при ймовірності зміни цільового призначення земель. Законодавчо також встановлені спеціальні вимоги до землевласників: відповідна галузева освіта або практичний досвід в агросфері [101]. Таким чином, слід підсумувати, що державне регулювання і контроль щодо використання земельних ресурсів Франції мають на меті першочергово охорону та захист земельних ресурсів і природного середовища в цілому.

Польща, як і більшість країн, пройшла певний шлях еволюції щодо державного регулювання та контролю за використанням земельних ресурсів. В період з 1991 до 2017 рр. ці функції виконувало Агентство сільськогосподарської нерухомості (ANR). До ключових завдань ANR належать: унеможливлення зосередження майнових прав на земельні ресурси в однієї особи, мотивування та заохочення до фермерської діяльності, забезпечення агропромислового сектору висококваліфікованими кадрами. Пізніше Агентство було реорганізовано в Національний центр

сільськогосподарської підтримки (KOWR), однак функції його при цьому не були змінені..

Серед обмежень, які діють на польському ринку землі: площа землі, що купується не може бути більшою ніж 300 га, покупцем може бути тільки фізична особа з досвідом ведення агробізнесу або фермер, який володіє не менше 1 га, але і не більше 300 га землі, та проживає не менше 5 років поряд з розташуванням земельної ділянки і вже володіє фермерським господарством. Право на купівлю земель мають також родичі продавця, представники місцевого самоврядування, національного парку, в разі, якщо метою купівлі є збереження даного природного об'єкта.

Пріоритетне право на викуп земельних ресурсів у Польщі мають фермери у випадку, коли земельна ділянка, що продається, знаходиться в оренді протягом трьох років в Національному центрі підтримки сільського господарства [101; 110; 111].

Отже, система державного регулювання використання земельних ресурсів та їх ринкового обігу у Польщі має на меті захист земельних ресурсів, охорону навколишнього середовища, захист інтересів місцевих виробників сільськогосподарської продукції, сприяння прозорості регулювання цих процесів. Для досягнення мети застосовуються як адміністративні, так і економічні інструменти стимулювання щодо створення фермерських господарств сімейного типу. Законодавством встановлено, що ключовим елементом системи виробництва сільськогосподарської продукції повинні стати сімейні ферми, які можуть скористатися спеціальними можливостями, зокрема можливість доступу до земельних ресурсів, що перебувають у державній формі власності. Власниками земельних ресурсів мають право бути лише суб'єкти, які будуть вести сільськогосподарську діяльність.

Більш демократичним підходом щодо державного регулювання сфери використання земельних ресурсів відрізняються Сполучені Штати Америки. Там, до прикладу, на законодавчому рівні відсутні будь-які обмеження щодо продажу, купівлі або оренди земельних ресурсів, в тому числі для громадян та

підприємств із-за кордону. У випадку купівлі землі фізичною або юридичною особою з іншої країни дозвільні документи від державних органів не надаються, проте про таку операцію необхідно надати інформацію до Міністерства сільського господарства (USDA). Забороні підлягає продаж земель іноземним громадянам, які знаходяться у державній власності. Земельні ресурси у приватній власності складають близько 94% площі всіх земель. Організація продажів земельних ресурсів в основному здійснюється через аукціони за посередництва брокерів і та визначення ціни в реальному часі [112; 113; 114].

При здійсненні державного регулювання та контролю за використанням земельних ресурсів в США використовуються такі чотири групи інструментів [118]:

- правове врегулювання відносин власності на земельні ресурси;
- норми і приписи щодо використання земельних ресурсів;
- правила і процедури використання земель у розпорядженні громад;
- контрольні заходи, що забезпечують дотримання правил і норм щодо використання земельних ресурсів.

Канаді запровадила автономію кожної провінції щодо регулювання використання земельних ресурсів та умов їх продажу. Іноземні громадяни та підприємства обмежені щодо розміру площі земельних ресурсів у власності в деяких провінціях. Для місцевих жителів максимальна площа землеволодінь встановлена лише в одній провінції – Острів Принца Едуарда [112].

Лібералізація земельного ринку властива Великобританії. Близько 90% земельних ресурсів цієї країни перебуває у приватній власності. Відсутні ліміти щодо купівлі землі іноземцями чи зарубіжними компаніями, не обмежується в законодавчому порядку максимально допустима площа земельних ділянок у власності будь-якої повнолітньої особи. А в Шотландії такі норми присутні: мінімальна площа землі повинна становити 0,3 га, а максимальний строк оренди землі складає 175 років [112]. В Ірландії стимулювання розвитку фермерства відбувається за рахунок відсутності

оподаткування для молодих осіб, що є прикладом застосування економічних важелів впливу при державному регулюванні землекористування.

В Нідерландах, як і в Великобританії, немає обмежень щодо прав власності іноземних суб'єктів на земельні ресурси. Ціноутворення є ринково регульованим, а середня вартість одного гектара земель сільськогосподарського призначення складає 80 тис. євро, що є найвищим показником серед країн Європи [112]. Проте державне регулювання встановило ряд лімітів, а саме: мінімальний строк оренди повинен складати не менше 6 років; податок при купівлі землі становить 6%, однак при наданні гарантії покупцем того, що земля буде використовуватись за сільськогосподарським призначенням протягом не менше 10 років, оподаткування не відбувається. Державне регулювання і контроль здійснюються через надання повноважень по встановленню рівня орендної плати на землі регіональним органам влади, а також впровадженням квот на агровиробництво і систему екологічного законодавства [112].

Данія і Швейцарія мають спільні характеристики державного регулювання і контролю щодо використання земельних ресурсів і відрізняються від попередньо вказаних країн низьким рівнем ліберальності, оскільки процедура отримання права власності на землю є досить складною та містить низку суттєвих вимог. Зокрема, землевласник може мати не більше 30 га землі, а також повинен мати досвід ведення фермерського господарства та профільну освіту. Аналогічна вимога діє і у Швеції [118]. Також особливостями державного регулювання тут є контроль за дотриманням екологічних норм і стандартів та використання інструментів стимулювання розвитку агропромисловості.

Швейцарія здійснює регулювання і контроль ринкового обігу земель за допомогою таких ключових правил: необхідність отримання дозволу від родичів на продаж землі; обов'язкова наявність дозволу від органів місцевої влади на купівлю землі як фізичною, так і юридичною особою; мінімальний строк надання земельної ділянки в оренду – 9 років; заборонено змінювати

цільове призначення щодо використання земельних ресурсів після їх продажу. Виходячи з наявних обмежень, в цій країні збереглась традиція передавати земельні ділянки сільськогосподарського призначення у спадок або іншим родичам в межах однієї родини [112; 114; 115].

Румунія та Угорщина відмовились взагалі від регулювання цін на земельні ресурси, проте ввели ліміти щодо максимальної площі для одного власника. В Румунії така площа складає 200 га, а в Угорщині – 300 га [112]. . Особливістю також є низький рівень оподаткування операцій купівлі-продажу землі в цих країнах.

А в таких країнах, як Болгарія і Чехія використання та купівля земельних ресурсів сільськогосподарського призначення не оподатковуються зовсім [112; 116; 117].

Однак слід зауважити, що на сьогодні більшість країн посилює на законодавчому рівні державне регулювання і контроль щодо використання земельних ресурсів, особливо в частині майнових взаємовідносин. В даному аспекті одним із ключових методів реалізації державного регулювання у сфері використання земельних ресурсів за кордоном є планування використання земельних ресурсів. Планування використання земельних ресурсів в зарубіжних країнах відповідає розподілу земельних ресурсів відповідно до виду їх цільового призначення, що є аналогічним і в Україні. Незважаючи на різноманіття регулятивних форм і методів щодо використання земельних ресурсів ці процедури відбуваються в чітко регламентованих законодавством нормах.

Щодо санкційних заходів і компенсацій, то, наприклад, в США застосовують систему штрафів, в Шотландії та Франції існує практика примусового вилучення землі у власника за недотримання правил раціонального використання, зниження родючості земель тощо. В Іспанії за законодавством про охорону і поліпшення сільськогосподарських земель відповідне міністерством землеробства визначає норми застосування

технічних прийомів в агропромисловості, яких суворо повинні дотримуватись землевласники [118].

Вище наведене дає можливість зробити висновки про те, що право власності на землю у більшості зарубіжних країн є законодавчо врегульованим і містить певні обмеження з метою виключення монополізації. Також слід зазначити, що державне регулювання щодо розпорядження земельними ресурсами реалізується через впорядкування процедур купівлі, оренди та успадкування земельних ресурсів.

Одним із важливих аспектів як державної політики землекористування, так і регулювання та контролю зокрема є питання екологічної безпеки та захисту довкілля. Михайловська О. акцентує увагу на необхідності посилення залучення громадського сектору до регулювання та контролю використання земельних ресурсів для формування адекватних, ефективних стратегічних рішень щодо управління земельними ресурсами [119].

На думку авторки, громадськість, що є зацікавленою, грає дуже важливу роль для визначення пріоритетів, основних проблем та розробку напрямів їх вирішення, що в цілому здійснює значний вплив на екологічну ситуацію щодо використання земельних ресурсів.

Громадські обговорення, консультативна підтримка, опитування громадськості та спільні проєкти природоохоронного спрямування із залученням представників громадського сектору стає можливим визначити та сформулювати різні підходи до нагальних проблем, виявити потреби різних категорій суб’єктів земельних відносин. Це дає змогу зробити управлінські та регуляторні рішення більш ефективними та дотичними до реальних проблем в регіональному розрізі зокрема.

Також слід відзначити, що залучення громадян впливає на прозорість, відповідальність та дотримання регламенту при формуванні та ухваленні управлінських рішень державними органами влади та органами місцевого самоврядування, що автоматично посилює контроль за раціональним та

безпечним використанням земельних ресурсів та призводить до підвищення ефективності регулювання даної сфери.

Узагальнено досвід зарубіжних країн в питанні залучення громадського сектору до регулювання і контролю щодо використання земельних ресурсів та охорони земель відображено в таблиці 1.7.

Таблиця 1.7

Світова практика залучення громадського сектору до регулювання і контролю щодо використання земельних ресурсів та охорони земель*

Країна	*Особливості залучення громадськості до процесів регулювання і контролю щодо використання земельних ресурсів та охорони земель*
Австралія	Залучення корінного населення до процедури формування та ухвалення рішень щодо використання земельних ресурсів, поєднуючи традиційні знання з основами сталого землекористування.
Бразилія	Представники місцевих громад залучаються до здійснення моніторингу, охоронних заходів та контролю щодо неправомірної вирубки Амазонського лісу.
Естонія	Через електронну систему голосування громадськість активно долучається до формування політики землекористування.
Канада	З метою узгодження інтересів та врахування громадської думки проводяться громадські слухання для формування політики у сферах захисту довкілля і безпечного природокористування.
Нідерланди	Організація публічних консультацій та залучення представників громадського сектору до участі в прєктах із охорони водних ресурсів, що відіграє ключову роль для використання земельних ресурсів.
Німеччина	Підтримка громадських ідей та ініціатив щодо реалізації заходів «зеленого» містобудування з метою поліпшення екологічних умов та подолання негативних наслідків урбанізації.
Південна Корея	Налагоджена тісна співпраця громадського та урядового секторів завдяки цифровим платформам, що дає можливість громадянам долучатись до опитувань та голосувань, подавати скарги та пропозиції у сфері землекористування.
Швеція	Залучення громадськості до ухвалення рішень щодо планування містобудування, використання земельних ресурсів, здійснення природоохоронних заходів відбувається через місцеві ради.

Джерело: складено автором на основі [119;120;121;122;123;124;125]

Наведені приклади зарубіжного досвіду доводять важливість та ефективність взаємодії уряду та громадськості під час розробки політики та заходів регулювання і контролю щодо використання земельних ресурсів для поширення принципів сталого розвитку та екологічної культури в цілому.

Проведене дослідження успішної зарубіжної практики реалізації регулювання і контролю щодо використання земельних ресурсів дає підстави стверджувати, що найбільший ефект в даній сфері досягається поєднанням ліберальних підходів щодо регулювання ринкового обігу земель, жорсткого регулювання та контролю щодо раціональності та безпечного використання земельних ресурсів та залучення громадського сектору до управлінських і контрольних процедур. То ж доцільним буде для України адаптувати та впровадити в практику державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів таких засобів державного регулювання і контролю, які стимулюватимуть подальший розвиток земельного ринку з одночасним захистом належного стану земельних ресурсів. На нашу думку, варто розділити такі інструменти на дві групи: організаційно-адміністративні та економічні.

До організаційно-адміністративних інструментів належать:

- надання пріоритетного права на придбання або оренду земельних ресурсів тим особам, які володіють або використовують прилеглу територію, та діяльність якої сприятиме покращенню стану таких ресурсів;

- запровадження обов'язкової вимоги до майбутніх власників або орендарів земельних ресурсів, зокрема, наявність спеціальної освіти, досвід у сфері сільського господарства та термін проживання на території країни протягом певного значного періоду, наприклад не менше п'яти років, наявності громадянства або резидентства;

- суворий моніторинг процесу купівлі земельних ресурсів з закріпленим правом припинення або відміни угод, за умови спекулятивної мети або нецільового призначення майбутньої діяльності власника;

- заходи щодо запобігання надмірній концентрації площ земель в одного власника шляхом встановлення максимально або мінімально допустимої площі земельних ресурсів, а також обмежень щодо термінів;

- запровадження адміністративної відповідальності та встановлення норм і стандартів щодо неналежного використання земельних ресурсів, для недопущення пошкодження чи погіршення їх стану внаслідок використання;

- залучення громадськості до управлінських процесів, регулювання та контролю за використанням земельних ресурсів;

- застосування цифрових технологій та сервісів для підвищення прозорості та ефективності, зменшення бюрократії та виключення корупційної складової регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів;

- побудова дворівневого державного і місцевого рівнів регулювання і контролю за раціональним, ефективним та безпечним використанням земельних ресурсів [126];

- удосконалення нормативно-правового забезпечення в контексті встановлення і конкретизації правил і норм, методики, інструкцій, методичних рекомендацій щодо учасників ринкового земельного обігу, визначення допустимих розмірів площ використання, підвищення рівня юридичної та адміністративної відповідальності за порушення у сфері земельного законодавства і вимог щодо використання земельних ресурсів.

До економічних інструментів слід віднести наступне:

- впровадження податкових пільг, субсидій, дотацій і пільгових умов кредитування для заохочення та мотивування до застосування ресурсозберігаючих технологій у сільському господарстві, раціонального використання та охорони земельних ресурсів ;

- компенсація витрат для землевласників та землекористувачів, які виводить із використання частину земельного фонду з метою поліпшення їх стану [127];

- надання субсидії в разі дотримання сівозмін фермерами;

- встановлення штрафів за порушення правил і норм використання та охорони земельних ресурсів;

- введення таких санкцій як заборона на продаж продукції, позбавлення права виконувати державні замовлення, отримувати субсидії або пільгові кредити, державні гранти тощо;

- відшкодування завданої шкоди і ліквідація наслідків та приведення у належний стан земельних ресурсів за власний рахунок;

- підвищення ставок оподаткування доходу або прибутку у разі ймовірності спекулятивних мотивів при купівлі землі [127];

- розробка та впровадження системи фінансового стимулювання раціонального використання земель (субсидії, дотації, субвенції) першочергово для малих і новостворених фермерських господарств, господарств, створених молодими власниками для стимулювання розвитку аграрного сектору економіки та підтримки рівня життя сільських територій.

Таким чином, засоби організаційно-адміністративного характеру являють собою форму реалізації державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів, розвитком земельного ринку, здійснення раціонального та безпечного використання земельних ресурсів, гарантування та дотримання прав землевласників, держави і землекористувачів і користувачів земельних ресурсів. В свою чергу, економічні інструменти виступають стимулюючими та одночасно стримуючими важелями впливу на суб'єктів земельних відносин використання, оскільки можуть створювати для них як позитивні, так і негативні наслідки [127].

Систематизуючи все вище викладене та враховуючи необхідність подальшого розвитку сфери використання земельних ресурсів і їх ринкового обігу, а також потреби в удосконаленні процесів державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів, нами було розроблено структурну схему механізму імплементації зарубіжного досвіду щодо державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів в Україні (рис.1.7).

Рис. 1.7. Структурна схема механізму імплементації зарубіжного досвіду щодо державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів в Україні *

**Джерело: систематизовано автором.*

Отже, впровадження запропонованих інструментів за відображеним у структурній схемі механізмом в подальшому призведе до підвищення результативності державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів в Україні. Оскільки такі заходи можуть бути включені в єдину модель удосконалення державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів і земельного ринку, перетворившись на важелі впливу з метою забезпечення дотримання природоохоронного законодавства, підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарського виробництва, посилення аграрного потенціалу України на шляху до її відновлення та економічного зростання.

Висновки до розділу 1

1. Розкрито теоретичну сутність категорії «земельні ресурси», як об'єкту державного регулювання та контролю, виділено основні підходи до визначення цього терміну та узагальнено їх. Досліджено процес еволюції поняття «земельні ресурси» від ототожнення його з поняттями «земля» і «земельна ділянка» до територіально-природного та інтегрального багатофункціонального ресурсу. Наведено авторський підхід до визначення поняття «земельні ресурси» в контексті об'єктивізації його щодо державного регулювання та контролю, а саме їм було надано визначення специфічного багатофункціонального різновиду природних ресурсів, що виступає одночасно засобом і предметом виробництва, забезпечує просторове розміщення населення та являє собою джерело різного роду правовідносин, що регламентовані законодавчими нормами та підлягають обов'язковим заходам регулювання і контролю з боку держави.

2. Запропоновано авторський підхід до класифікації земельних ресурсів на основі визначення таких блоків класифікаційних характеристик, як економічні, правові, соціальні, екологічні, кожен з яких включає ряд класифікаційних ознак, що дає змогу деталізувати та підвищити тим самим

ефективність державного регулювання та контролю сфери використання земельних ресурсів.

3. Визначено специфічні особливості земельних ресурсів (багатофункціональність; вичерпність (обмеженість); нетранспортабельність; одночасна роль засобу і предмету праці; можливість створення вартості інших ресурсів, товарів, робіт, послуг; здатність до просторового розміщення; залежність від клімату та погодних умов; забезпечення основ державності; зосередження інших видів ресурсів; забезпечення існування різних видів живих істот; відсутність альтернативного виду ресурсів; поєднання екологічного, соціального та економічного значення; створення основи для матеріального виробництва; системоутворюючий елемент екосистем), які в контексті державного регулювання і контролю пояснюють необхідність безперервного удосконалення та розвитку цих управлінських функцій на урядовому рівні.

4. Систематизовано та надано характеристику функціям земельних ресурсів, як таких, що визначають роль та сутність дефініції «земельні ресурси». Основними функціями зазначеного виду ресурсів визначено наступні: забезпечувальна, розвиваюча, просторова, сировинна, виробнича, екологічна, соціальна, історико-культурна, безпекова.

5. Наведено авторські визначення понять «державне регулювання у сфері використання земельних ресурсів», «державний контроль за використанням земельних ресурсів». Під державним регулюванням у сфері використання земельних ресурсів розуміємо сукупність взаємопов'язаних організаційних, нормативно-правових, соціально-економічних та екологічних дій органів державної влади, що регламентуються нормами права та спрямовані на впорядкування процесу використання земельних ресурсів. Державний контроль за використанням земельних ресурсів являє собою функцію управління органів державної влади, що спрямована на дотримання положень земельного та іншого природоохоронного законодавства щодо використання земельних ресурсів.

6. Визначено основні принципи формування та реалізації державної політики щодо використання земельних ресурсів, а саме: непохитного дотримання норм законодавства, виконання державних програм і антимонопольних дій; самостійності прийняття рішень суб'єктами використання земельних ресурсів в межах нормативно-правового поля, що передбачає рівність прав на використання земельних ресурсів; залучення ринкових механізмів до системи взаємовідносин щодо використання земельних ресурсів та функціонування ринку землі; конкуренції через потребу товаровиробників у використанні земельних ресурсів, що матиме вплив на рух і ціноутворення конкретних земельних ресурсів; організації взаємовідносин використання земельних ресурсів шляхом укладання договорів; економічної незалежності та самостійності суб'єктів земельного ринку, що спирається на свободу вибору і самофінансування своєї діяльності, відповідальність за результати своєї діяльності.

7. Розроблено структурну схему державного регулювання сфери використання земельних ресурсів в Україні на сучасному етапі, яка включає в себе такі елементи: стратегічні цілі (економічне відновлення та розвиток; високий рівень зайнятості; економічна ефективність від діяльності щодо використання земельних ресурсів; розвиток земельного ринку; нарощення агропромислового потенціалу країни; забезпечення конкурентоздатності вітчизняних агротоварів на європейському та світовому ринках; раціональне використання та охорона земельних ресурсів; досягнення високого рівня екологічної культури; розвиток «зеленої» економіки; захист національних інтересів); принципи (справедливість; доцільність; ефективність; збалансованість; інноваційність; обґрунтованість рішень; прозорість та залучення громадськості); важелі впливу (глобалізаційні; інтеграційні; політико-правові; адміністративні; економічні; соціальні; системні; професійно-етичні; екологічні; превентивні); методи (адміністративні; економічні; організаційні; правові).

8. Узагальнено зарубіжний досвід щодо державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів та обґрунтовано пропозиції щодо адаптації та впровадження найбільш успішних заходів у вітчизняну практику. Запропоновано розділити такі інструменти на дві групи – організаційно-адміністративні (пріоритет права на придбання або оренду земельних ресурсів для здійснення діяльності, що покращить стан таких ресурсів; вимоги щодо спеціальної освіти, досвіду у сфері сільського господарства, наявності громадянства або резидентства; припинення угод, за умови спекулятивної мети або нецільового призначення; антимонопольні заходи; запровадження адміністративної відповідальності за неналежне використання земельних ресурсів; залучення громадськості до управлінських процесів; побудова дворівневого державного і місцевого рівнів регулювання і контролю) та економічні (податкові пільги, субсидій, дотацій і пільгові умови кредитування для застосування ресурсозберігаючих технологій у сільському господарстві, раціонального використання та охорони земельних ресурсів; компенсація витрат для землевласників та землекористувачів, які виводять із використання частину земельного фонду з метою поліпшення їх стану; встановлення штрафів за порушення правил і норм використання та охорони земельних ресурсів; заборона на продаж продукції, позбавлення права виконувати державні замовлення тощо; відшкодування завданої шкоди). Запропоновані інструменти можуть стати складовими елементами комплексної структурно-функціональної моделі удосконалення державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів в Україні.

Результати досліджень 1 розділу опубліковано в наукових працях [30, 91, 107].

РОЗДІЛ 2
ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз ключових детермінант впливу на процеси державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів в Україні

Україна є територіально найбільшою країною Європейського континенту з ґрунтом найвищої якості. Ці та інші природні фактори зумовили те, що більше 70% загальної площі нашої країни складають земельні ресурси сільськогосподарського призначення. Це становить 42,7 млн. га, з яких 33 млн. га займає рілля. У порівнянні з іншими європейськими країнами – Франція має 18 млн. га ріллі, Німеччина – 12 млн. га, а Польща володіє 11 млн. га ріллі [47].

На території нашої країни сконцентрована третина всього світового запасу чорноземів – найбільш родючих ґрунтів. Відрізняється наша держава також вдалим географічним розташуванням, що дає можливість вибудовувати економічні взаємовідносини як з країнами Європи, так і Азії, Африки і Близького Сходу. За таких первинних сприятливих умов підвищення рівня агропромислового потенціалу України може стати запорукою повоєнного відновлення та подальшого економічного розвитку.

З проведенням в нашій країні земельної реформи, зазнали змін структура та склад земельного фонду. Залежно від їх призначення можна виділити землі сільськогосподарського призначення, землі промисловості, транспорту, зв’язку, оборони, природоохоронні, оздоровчі, рекреаційні, землі, які віднесено до лісового та водного фонду, історико-культурні тощо. З метою детального вивчення земельних ресурсів України в дисертації здійснено аналіз розподілу земельних ресурсів по областях в межах їх структури (табл. 2.1, 2.2,

2.3, 2.4) та проаналізовано динаміку і структуру земельного фонду України в період з 1994 по 2020 рр. (таблиця 2.5).

Таблиця 2.1

Розподіл земельних ресурсів по регіонам України у 2021 році, тис.га*

Області	Усього земельних ресурсів	У тому числі			
		Сільсько-господарські угіддя	Рілля та перелоги	Сіножаті та пасовища	Ліси та лісовкриті землі
Вінницька	2 649,2	2 014,2	1 726,5	236,3	380,4
Волинська	2 014,4	1 047,5	672,8	362,6	697, 0
Дніпропетровська	3 192,3	2 512,0	2 152,6	309,0	0,0
Донецька	2 657,7	2 046,4	1 655,8	329,6	204,6
Житомирська	2 982,7	1 509,3	1 175,2	313,2	1124,5
Закарпатська	1 275,3	451,5	200,2	224,5	724,4
Запорізька	2 718,3	2 242,6	1 902,8	0,0	119,6
Івано-Франківська	1 392,7	630,9	404,0	210,2	635,1
Київська	2 816,2	1 855,9	1 529,2	278,8	811,1
Кіровоградська	2 458,8	2 032,2	1 764,7	242,4	130,9
Луганська	1 839,0	1 401,3	989,0	402,5	246,1
Львівська	2 183,1	1 261,8	794,7	211,8	694,2
Миколаївська	2 458,6	1 993,9	1 706,2	253,23	135,2
Одеська	3 331,4	2 517,2	2104,1	82,29	223,5
Полтавська	2 875,0	2 164,9	1 776,5	359,4	284,6
Рівненська	2 005,1	926,4	661,7	254,7	806,1
Сумська	2 383,2	1 696,8	1 227,4	448,0	451,1
Тернопільська	1 382,5	1 050,7	861,3	40,1	201,8
Харківська	3 441,8	2 639,9	123,6	516,3	457,8
Херсонська	2 846,1	1 966,7	1 787,4	156,5	153,7
Хмельницька	2 062,9	1 565,7	1 254,2	270,2	286,7
Черкаська	2 091,6	1 451,6	1 280,1	143,3	338,8
Чернівецька	809,6	469,6	324,7	0,0	258,3
Чернігівська	3 190,3	2 060,9	1 477,1	558,3	746,5
Всього	57 057,7	39 509,7	31 551,6	6 203,0	10 120,8

Джерело: складено автором на основі даних [127]

Як видно з таблиці 2.1 в переважній більшості областей найбільшу частку у структурі земельних ресурсів складають земельні ресурси сільськогосподарського призначення. Це, в першу чергу, зумовлено природними властивостями (високоякісний чорнозем) та кліматичними умовами (помірний кліматичний пояс), які традиційно визначили

агропромисловий вектор розвитку нашої країни. Що, в свою, чергу дає підстави для обґрунтування необхідності ефективної системи державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів, враховуючи великий аграрний потенціал України та інтенсифікацію використання земельних ресурсів.

За структурним розподілом можна зробити такі узагальнюючі висновки: найбільша за площею кількість земельних ресурсів зосереджена в Чернігівській та Житомирській областях, земельні ресурси сільськогосподарського призначення сконцентровані у Вінницькій, Дніпропетровській, Полтавській, Харківській та Херсонській області, а ліси переважають в Житомирській, Чернігівській та Рівненській областях.

Суттєвим негативним чинником у сфері державного регулювання і контролю, як і в цілому для функціонування країни, так і в розрізі землекористування, є російсько-українська війна. Тому логічним є аналіз зміни структури земельних ресурсів України після повномасштабного вторгнення 24 лютого 202 року з урахуванням окупації та ведення активних бойових дій частини територій, а отже відсутності доступу до цих земельних ресурсів (табл.2.2).

Таблиця 2.2

Розподіл земельних ресурсів по регіонам України у 2022 році*

Області	Усього земельних ресурсів, тис.га (до 24.02.22)	Частка недоступних земель, %	Доступні земельні ресурси				
			Усього, тис.га	Сільсько-господарські угіддя, тис.га	Рілля та перелоги, тис.га	Сіножаті та пасовища, тис.га	Ліси та лісовкриті землі, тис.га
1	2	3	4	5	6	7	8
Вінницька	2 649,2	0	2 649,2	2 014,2	1 726,5	236,3	380,4
Волинська	2 014,4	0	2 014,4	1 047,5	672,8	362,6	697,0
Дніпропетровська	3 192,3	0	3 192,3	2 512,0	2 152,6	309,0	0
Донецька	2 657,7	64	956,8	736,7	596,1	118,6	73,7
Житомирська	2 982,7	14	2 565,2	1 298,0	1 010,7	269,3	967,1
Закарпатська	1 275,3	0	1 275,3	451,5	200,2	224,5	724,4
Запорізька	2 718,3	74	706,8	583,1	494,7	0	31,1
Івано-Франківська	1 392,7	0	1 392,7	630,9	404,0	210,2	635,1
Київська	2 816,2	37	1 774,2	1 169,2	963,4	175,7	511,0
Кіровоградська	2 458,8	0	2 458.8	2 032,2	1 764,7	242,4	130,8
Луганська	1 839,0	100	0	0	0	0	0
Львівська	2 183,1	0	2 183,1	1 261,8	794,7	211,8	694,2

Продовження таблиці 2.2.

1	2	3	4	5	6	7	8
Миколаївська	2 458,6	14	2 114,4	1 714,7	1 467,4	217,8	116,3
Одеська	3 331,4	0	3 331,4	2 517,2	2 104,1	82,3	223,5
Полтавська	2 875,0	0	2 875,0	2 164,9	1 776,5	359,4	284,6
Рівненська	2 005,1	0	2 005,1	926,4	661,7	254,7	806, 1
Сумська	2 383,2	70	715,0	509,05	368,2	134,4	138,0
Тернопільська	1 382,5	0	1 382,5	1 050, 7	861,3	40,1	201,8
Харківська	3 441,8	46	1 858,6	1 425,5	1 146,8	278,8	247,2
Херсонська	2 846,1	95	142,3	98,3	89,4	7,8	7,7
Хмельницька	2 062,9	0	2 062,9	1 565,7	1 254,2	270,2	286,7
Черкаська	2 091,6	0	2 091,6	1 451,6	1 280,1	143,3	338,8
Чернівецька	809,6	0	809,6	469,6	324,7	0	258,3
Чернігівська	3 190,3	80	638,1	412,2	295,4	111,7	149,3
Всього	57 057,7	-	41 195,0	28 042,8	22 409,9	4 260,7	7 903,0
Зміна у % порівняно з довоєнним періодом	-	-	31,74	32,12	31,93	43,45	26,05

Джерело: складено автором на основі даних [127]

Наведені дані передбачають, що недоступність земельних ресурсів внаслідок повномасштабного вторгнення включає не тільки окупацію території, або ведення на ній активних бойових дій, а ще і мінування, отруєння ґрунтів, механічне пошкодження земельних ресурсів внаслідок бомбардувань, вибухів, зведення фортифікаційних споруд тощо.

Виходячи із результатів досліджень ООН, Світового Банку, Європейської Комісії та Уряду України, найбільш постраждалими від російського вторгнення 24 лютого 2022 року стали території таких областей: Донецької (64%), Запорізької (74%), Луганської (100%), Сумської (70%), Чернігівської (80%) та Херсонської (95%) [127].

Загальна частка української території, що пошкоджена внаслідок бойових дій, мінування та окупації складає 31,74% площі країни. З точки зору використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення слід зазначити, що загальна площа постраждалих угідь на 2022 рік дорівнювала 10 514,13 тис. га. У 2023 році площа земель, які можна було використовувати у сільському господарстві, склала 32 924,00 тис. га. Це на 26,04% менше у порівнянні із аналогічним показником до початку повномасштабного вторгнення.

Не пошкоджені війною рілля та перелоги складали 22 280,45 тис. га, і це на 31,93% менше за значення цього показника до початку повномасштабних військових дій. Території сіножатей і пасовищ зменшились на 43,45%, що повязано з концентрацією найбільших площ цього виду земельних ресурсів на територіях постраждалих від війни областей – від Чернігівської області (17,5%) до Луганській області (21,88%). Площа лісів та інших лісовкритих земель теж скоротилась через воєнні дії на 26,05% (з 10 686,6 тис. га до 7 903,03 тис. га.).

Для обрання правильних векторів здійснення державної політики у сфері регулювання і контролю використання земельних ресурсів та їх розподілу за таких непростих умов їх обмеженості, економічного спаду та гострої необхідності підтримки фінансування обороноздатності країни, в тому числі за рахунок агропромислового та інших секторів економіки, для яких земельні ресурси є базовим джерелом створення вартості, вважаємо за необхідне здійснити порівняльний аналіз змін структури земельних ресурсів у 2023 році та на початок 2024 року, оскільки ситуація на фронті є динамічною і постійно змінюється, впливаючи на якість та можливості використання земельних ресурсів (табл.2.3 і 2.4).

Таблиця 2.3

Розподіл земельних ресурсів по регіонам України у 2023 році*

Області	Усього земельних ресурсів, тис.га (до 24.02.22)	Частка недоступних земель, %	Доступні земельні ресурси				
			Усього, тис.га	Сільсько-господарські угіддя, тис.га	Рілля та перелоги, тис.га	Сіножаті та пасовища, тис.га	Ліси та лісовкриті землі, тис.га
1	2	3	4	5	6	7	8
Вінницька	2 649,2	0	2 649,2	2 014,2	1 726,5	236,3	380,4
Волинська	2 014,4	0	2 014,4	1 047,5	672,8	362,6	697,0
Дніпропетровська	3 192,3	0	3 192,3	2 512,0	2 152,6	309,0	0
Донецька	2 657,7	64	956,8	736,7	596,1	118,6	73,7
Житомирська	2 982,7	0	2 982,7	1 509,3	1 175,2	313,2	1 124,5
Закарпатська	1 275,3	0	1 275,3	451,5	200,2	224,5	724,4
Запорізька	2 718,3	74	706,8	583,1	494,7	0	31,1
Івано-Франківська	1 392,7	0	1 392,7	630,9	404,0	210,2	635,1
Київська	2 816,2	0	2 816,2	1 855,9	1 529,2	278,8	811,1
Кіровоградська	2 458,8	0	2 458.8	2 032,2	1 764,7	242,4	130,8
Луганська	1 839,0	100	0	0	0	0	0
Львівська	2 183,1	0	2 183,1	1 261,8	794,7	211,8	694,2

Продовження таблиці 2.3.

1	2	3	4	5	6	7	8
Миколаївська	2 458,6	3	2 384,8	1 934,1	1 655,1	245,6	131,2
Одеська	3 331,4	0	3 331,4	2 517,2	2 104,1	82,3	223,5
Полтавська	2 875,0	0	2 875,0	2 164,9	1 776,5	359,4	284,6
Рівненська	2 005,1	0	2 005,1	926,4	661,7	254,7	806, 1
Сумська	2 383,2	15	2 025,7	1 442,3	1 043,3	380,8	391,0
Тернопільська	1 382,5	0	1 382,5	1 050, 7	861,3	40,1	201,8
Харківська	3 441,8	46	1 858,6	1 425,5	1 146,8	278,8	247,2
Херсонська	2 846,1	95	142,3	98,3	89,4	7,8	7,7
Хмельницька	2 062,9	0	2 062,9	1 565,7	1 254,2	270,2	286,7
Черкаська	2 091,6	0	2 091,6	1 451,6	1 280,1	143,3	338,8
Чернівецька	809,6	0	809,6	469,6	324,7	0	258,3
Чернігівська	3 190,3	0	3 190,3	2 060,9	1 477,1	558,3	746,5
Всього	57 057,7	-	46 788,0	31 742,2	25 184,6	5 128,7	9 225,6
Зміна у % порівняно з довоєнним періодом	-	-	22,5	23,16	23,51	31,93	13,67

Джерело: складено автором на основі даних [127]

Відповідно до наведених даних частка земельних ресурсів, що не може бути використана, у 2023 році в загальній структурі земельних ресурсів України знизилась на 9,24% (з 31,74% до 22,5%), що в цілому є позитивною динамікою. Повністю повернені під контроль земельні ресурси в Житомирській, Київській та Чернігівській областях. Проте відновлення їх якостей для використання за призначенням стане новим пріоритетом , в тому числі з позиції державного регулювання та контролю.

Таблиця 2.4

Розподіл земельних ресурсів по регіонам України

станом на початок 2024 року*

Області	Усього земельних ресурсів, тис.га (до 24.02.22)	Частка недоступних земель, %	Доступні земельні ресурси				
			Усього, тис.га	Сільськогосподарські угіддя, тис.га	Рілля та перелоги, тис.га	Сіножаті та пасовища, тис.га	Ліси та лісовкриті землі, тис.га
1	2	3	4	5	6	7	8
Вінницька	2 649,2	0	2 649,2	2 014,2	1 726,5	236,3	380,4
Волинська	2 014,4	0	2 014,4	1 047,5	672,8	362,6	697,0
Дніпропетровська	3 192,3	0	3 192,3	2 512,0	2 152,6	309,0	0
Донецька	2 657,7	64	956,8	736,7	596,1	118,6	73,7
Житомирська	2 982,7	0	2 982,7	1 509,3	1 175,2	313,2	1 124,5
Закарпатська	1 275,3	0	1 275,3	451,5	200,2	224,5	724,4
Запорізька	2 718,3	74	706,8	583,1	494,7	0	31,1

Продовження таблиці 2.4

1	2	3	4	5	6	7	8
Івано-Франківська	1 392,7	0	1 392,7	630,9	404,0	210,2	635,1
Київська	2 816,2	0	2 816,2	1 855,9	1 529,2	278,8	811,1
Кіровоградська	2 458,8	0	2 458.8	2 032,2	1 764,7	242,4	130,8
Луганська	1 839,0	100	0	0	0	0	0
Львівська	2 183,1	0	2 183,1	1 261,8	794,7	211,8	694,2
Миколаївська	2 458,6	3	2 384,8	1 934,1	1 655,1	245,6	131,2
Одеська	3 331,4	0	3 331,4	2 517,2	2 104,1	82,3	223,5
Полтавська	2 875,0	0	2 875,0	2 164,9	1 776,5	359,4	284,6
Рівненська	2 005,1	0	2 005,1	926,4	661,7	254,7	806, 1
Сумська	2 383,2	15	2 025,7	1 442,3	1 043,3	380,8	391,0
Тернопільська	1 382,5	0	1 382,5	1 050, 7	861,3	40,1	201,8
Харківська	3 441,8	20	2 753,5	2 111,9	1 698,9	413,0	366,2
Херсонська	2 846,1	80	569,2	393,3	357,5	31,3	30,7
Хмельницька	2 062,9	0	2 062,9	1 565,7	1 254,2	270,2	286,7
Черкаська	2 091,6	0	2 091,6	1 451,6	1 280,1	143,3	338,8
Чернівецька	809,6	0	809,6	469,6	324,7	0	258,3
Чернігівська	3 190,3	0	3 190,3	2 060,9	1 477,1	558,3	746,5
Всього	57 057,7	-	48 109,8	32 723,5	26 004,9	5 286,4	9 367,7
Зміна у % порівняно з довоєнним періодом	-	-	22,5	23,16	23,51	31,93	13,67

Джерело: складено автором на основі даних [127]

За інформацією в таблиці 2.4 ще дві області повернули собі контроль над частиною земельних ресурсів в Україні. Так, частка недоступних ресурсів Харківської області скоротилась до 20%, а Херсонської до 80%, що спричинило зменшення частки таких земельних ресурсів у загальному обсязі до 22,5%. Така тенденція є позитивною, проте перед нашою країною стоїть нелегка стратегічна мета повернення та відновлення всіх своїх територій, а це передбачає розробку і впровадження цілої низки заходів щодо використання земельних ресурсів, їх відновлення до довоєнного рівня, раціонального розподілу, що вимагає нових підходів до організації та підвищення ефективності регулювання і контролю з боку держави.

Протягом 2022 – початку 2023 рр. Збройними силами України було повністю звільнено від російських окупантів Київську, Житомирську, Чернігівську області та частину територій Миколаївської і Сумської областей, однак залишились окупованими ще 3% і 15% відповідно.

Як наслідок, у 2023 р. земельний фонд України без урахування територій ведення активних бойових дій, земель під окупацією, земельних ділянок біля україно-російського кордону, а також територій, де з певних причин неможливим є ведення сільського господарства, збільшилась порівняно із 2022 р. на 13,58 % і досягла значення 46 787,98 тис. га. У тому числі, територія сільськогосподарських угідь збільшилась на 13,19 %, при чому 12,31 % з них завдяки зростанню ріллі і перелогів, а територія лісів та лісовкритих земель розширилась на 16,73% .

На початку 2024 р. земельні ресурси України, які є придатними до здійснення господарської діяльності, зросли на 16,78 % порівняно із 2022 р. та на 2,83 % у порівнянні з 2023 р. та складали загальну площу 48 109,77 тис. га. Таке зростання відбулось через деокупацію частини Харківської та Херсонської областей.

Території лісів на лісовкритих земель також збільшили свою площу на 18,53 % у порівнянні з 2022 р., площа сільськогосподарських угідь збільшилась на 16,69 %, зокрема рілля та перелоги займають на 15,31 % більше ніж в минулому році, а сіножаті і пасовища зросли у своїй площі на 24,07 %.

У таблиці 2.5 простежено зміни у структурі земельних ресурсів України з 1994 по 2020 р. Такий аналіз, на жаль, наразі є неможливим для періоду 2021-2024 роки, оскільки після початку повномасштабного вторгнення доступ до єдиної державної геоінформаційної системи відомостей про землі було повністю приховано. З травня 2022 р. доступ поновили лише для окремих категорій користувачів [128;129].

Як видно з таблиці, площа земель сільськогосподарського призначення з 1994 по 2020 р. скоротилась на 561 тис. га, а в структурі загальної площі їх частка зменшилась з 69,4% до 68,5%. Це пов’язано переважно з окупацією східних територій у 2013-2014 рр. та анексією АР Крим, а також зі зміною цільового призначення частини земель. Однак все одно цей вид земельних ресурсів займає найбільшу частину всього земельного фонду України.

Таблиця 2.5

Структура земельного фонду України та динаміка його змін у період 1994–2020 рр.*

Види основних земельних угідь	1994		2005		Зміни тис.га	2008		Зміни тис.га	2014		Зміни тис.га	2016		Зміни тис.га	2020		Зміни тис.га
	Площа, тис.га	%	Площа, тис.га	%		Площа, тис.га	%		Площа, тис.га	%		Площа, тис.га	%		Площа, тис.га	%	
Сільськогосподарські угіддя	41890,4	69,4	41763,8	69,2	-126,6	41650	69	-113,8	41511,7	68,8	-138,3	41507,9	68,8	-3,8	41329,0	68,5	-178,9
Лісовкриті площі	10331,0	17,1	10475,9	17,3	144,9	10556,3	17,5	80,4	10630,3	17,6	74	10633,1	17,6	2,8	10611,3	17,6	-21,8
Забудовані землі	2386,2	4	2458,3	4,1	72,1	2476,6	4,1	18,3	2550,4	4,2	73,8	2552,9	4,2	2,5	2773,0	4,6	220,1
Відкриті заболочені землі	920,8	1,5	957,1	1,6	36,3	975,8	1,6	18,7	982,6	1,6	6,8	982,3	1,6	-0,3	980,1	1,6	-2,2
Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	1105,6	1,8	1039	1,7	-66,6	1038,2	1,7	-0,8	1015,8	1,7	-22,4	1020,6	1,7	4,8	1022,9	1,7	2,3
Інші землі	1301,2	2,2	1239,6	2,1	-61,6	1236,3	2,1	-3,3	1237,7	2,1	1,4	1231,7	2,0	-6	1215,8	2,0	-0,3
Води	2419,6	4	2421,1	4	1,5	2421,6	4	0,5	2426,4	4,0	4,8	2426,4	4,0	0	2422,8	4,0	-3,6
Всього	60354,8	100	60354,8	100	-	60354,8	100	-	60354,9	100	-	60354,9	100	-	60354,9	100	-

Джерело: складено автором на основі даних [130]

Як видно з рисунку 2.1 і 2.2 в структурі земельних ресурсів останніми роками відбулися певні зміни, а саме скоротилась частка сільськогосподарських угідь на 0,3% та зросла частка земельних ресурсів під забудову на 0,4%.

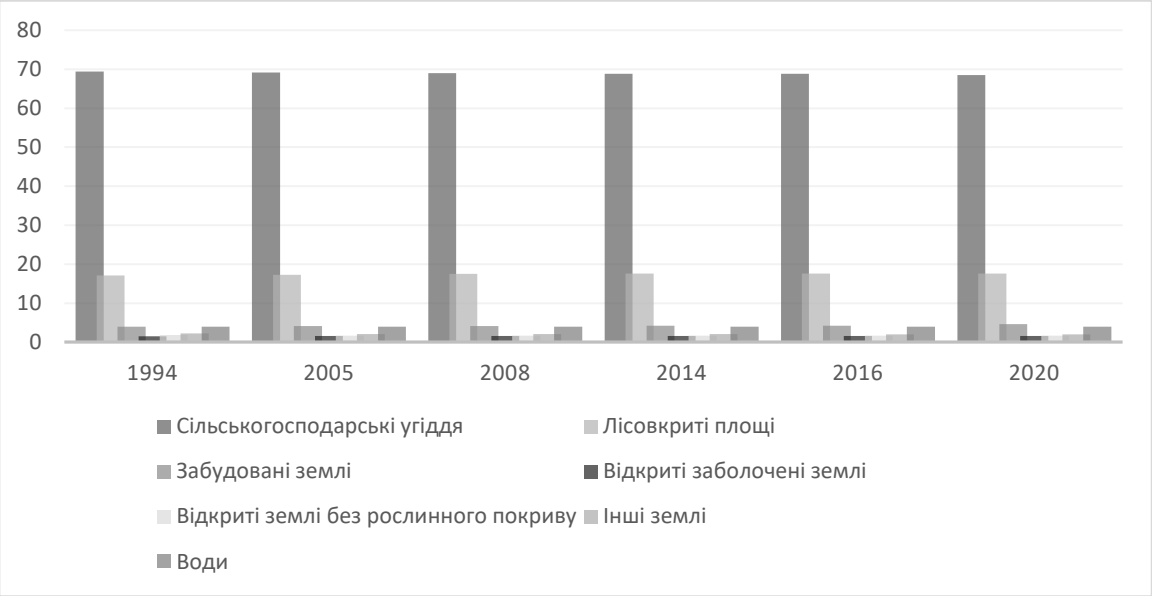

Рис. 2.1. Структура земельних ресурсів України у період 1994–2020 рр.*

Джерело: побудовано автором на основі даних [130]

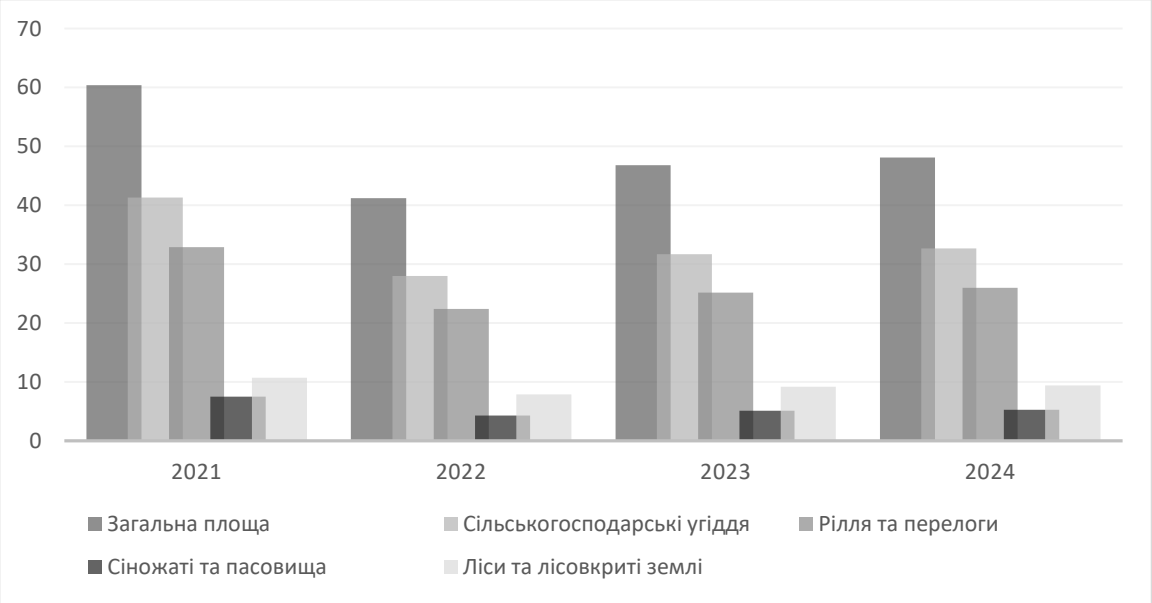

Рис. 2.2. Структура земельних ресурсів України у період 2021–2024 рр.*

Джерело: побудовано автором на основі [130]

Одним із ключових важелів впливу при реалізації державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів є встановлення ціни на земельний ресурс. З огляду на це доцільним є проаналізувати вартісні показники земельних ресурсів в контексті державної регуляторної політики.

З 1 липня 2021 року в Україні було знято мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення. Право на придбання сільськогосподарських земель, як об'єкту ринкового обігу, отримали фізичні особи-громадяни України, проте з обмеженням площі – до 100 га земель на одного покупця.

А з 1 січня 2024 року аналогічне право купувати і набувати у власність землі сільськогосподарського призначення отримали юридичні особи, якщо їх засновниками є тільки громадяни України, які не підлягають санкціям. В цей же час було змінено обмеження, яке тепер дозволяє купувати одній особі не більше 10 тис. га земель сільськогосподарського призначення.

Цим подіям передував законотворчий процес протягом 2019-2021 рр., коли було розроблено та затверджено так званий «пакет законів земельної реформи» [131; 132]. Цей комплекс законів був направлений на регулювання відносин у сфері ринкового обігу землі, протидії рейдерству у сфері земельних взаємовідносин, децентралізацію управління цими процесами шляхом введення в дію електронних земельних аукціонів, застосування методів комплексного планування і використання земельних ресурсів, формування національної системи геопросторових даних і т.д. Також був закладений нормативно-правовий базис в частині підтримки представників малого бізнесу в аграрному секторі шляхом ухвалення законодавчих актів про функціонування Державного аграрного реєстру і про Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві [133;134].

Продаж державних та комунальних сільськогосподарських земель, як і купівля земель сільськогосподарського призначення громадянами іноземних держав заборонені.

Купівля сільськогосподарських земель в Україні може здійснюватися за умов, що ціна купівлі є не нижчою за встановлений державою мінімум, а саме нормативну грошову оцінку.

У березні 2022 року було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», який містив також інформацію про внесення змін до Земельного кодексу України в частині спрощення регулювання земельних відносин щодо використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення.

А саме, в розділі І пункті 1 підпункті 2 згаданого Закону зазначається, що величина орендної плати за земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності при здійсненні передавання їх в оренду строком до одного року для ведення діяльності щодо товарного сільськогосподарського виробництва не може бути більшою 8 % нормативної грошової оцінки земельної ділянки, яка розраховується від середньої за областю нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі [135].

В Методиці нормативної грошової оцінки земельних ділянок, що затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2021 р. № 1147 пунктом 18 зазначається, що у разі застосування відповідно до законодавства нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по Автономній Республіці Крим або по області, нормативна грошова оцінка одиниці площі ріллі по Автономній Республіці Крим або по області приймається відповідно до Додатку 15 [136].

Нормативна грошова оцінка одиниці площі ріллі по Автономній Республіці Крим і по областях, а також інших видів земельних ресурсів на 1 січня 2022 року відображена нами у табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Нормативна грошова оцінка одиниці площі земельних ресурсів сільськогосподарського призначення в Україні за областями станом на 1 січня 2022 року*

Найменування адміністративно-територіальної одиниці	Нормативна грошова оцінка 1 гектара, гривень			
	Рілля	Багаторічні насадження	Сіножаті	Пасовища
1	2	3	4	5
Автономна Республіка Крим	26 005	58 459	10 146	4 284
Вінницька	27 184	47 053	3 140	1 558
Волинська	21 806	41 349	6 039	4 479
Дніпропетровська	30 251	55 608	7 972	6 232
Донецька	31 111	58 459	7 247	6 037
Житомирська	21 411	35 646	5 073	4 089
Закарпатська	27 268	37 072	6 522	5 258
Запорізька	24 984	41 349	6 039	4 868
Івано-Франківська	26 087	37 072	4 831	4 479
Київська	26 531	42 775	6 281	4 479
Кіровоградська	31 888	67 015	8 696	6 037
Луганська	27 125	47 053	8 213	5 842
Львівська	21 492	27 091	5 798	4 089
Миколаївська	27 038	47 053	8 213	5 842
Одеська	31 017	62 737	8 938	7 011
Полтавська	30 390	64 163	5 556	4 284
Рівненська	21 938	37 072	5 073	3 700
Сумська	26 793	49 904	6 522	4 674
Тернопільська	29 035	57 034	6 281	5 648
Харківська	32 237	67 015	6 281	6 427
Херсонська	24 450	37 072	5 315	4 284
Хмельницька	30 477	52 756	6 764	5 258
Черкаська	33 646	74 144	8 455	5 648
Чернівецька	33 264	62 737	5 556	5 063
Чернігівська	24 065	55 608	8 696	5 063

Джерело: складено автором на основі [135;136;137;138]

Як видно з таблиці 2.6 найбільша нормативна вартість ріллі в Черкаській та Чернівецькій областях, що складає більше 33 тис. грн за 1 гектар, а найнижча нормативна вартість в Житомирській 21 411 грн. Найвища вартість земельних ресурсів сільськогосподарського призначення визначена для Черкаської, Харківської, Полтавської, Одеської та Кіровоградської областей. З огляду на сучасні події повномасштабного вторгнення та воєнного стану,

стан земельних ресурсів в регіонах, що межують з країною-агресором, зазначені нормативи можуть піддаватись суттєвому коригуванню.

Слід також зазначити, що станом на сьогодні не всі земельні ресурси пройшли процедуру відповідної нормативної грошової оцінки, про що свідчать офіційні дані Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру (рис. 2.3).

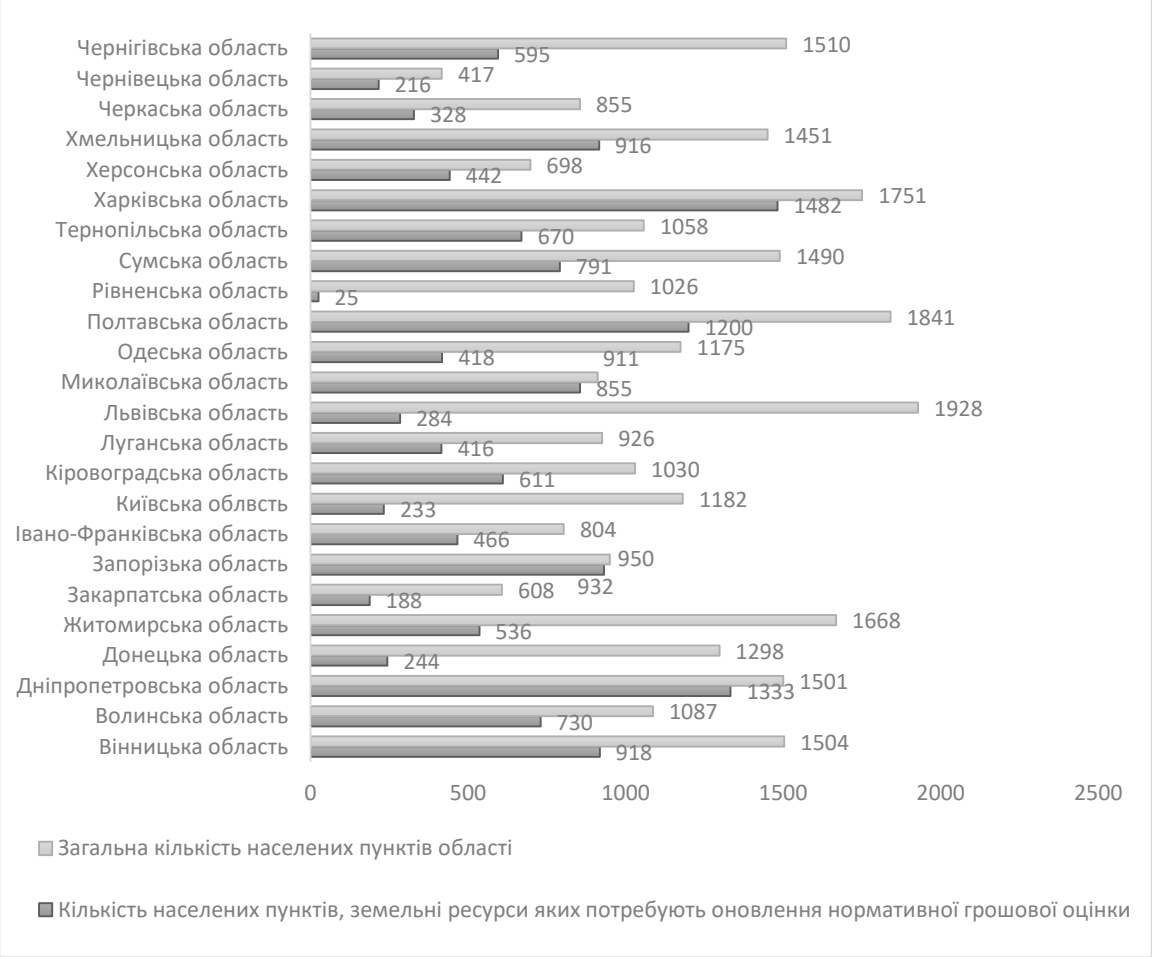

Рис. 2.3. Інформація про кількість населених пунктів України, земельні ресурси яких потребують оновлення нормативної грошової оцінки станом на 01.01.2022 р.*

Джерело: побудовано автором на основі даних [139]

Отже, як видно з рис. 2.3. ще досить велика кількість земельних ресурсів не набула нормативної оцінки. Враховуючи режим воєнного стану в країні, деокупацію, мінування великої кількості території наразі цей процес є ускладненим з об’єктивних причин.

Згідно дослідження, викладеного в аналітичному огляді ринку землі від Центру досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр) у січні 2024 року ціна земельні ресурси сільськогосподарського призначення значно виросла порівняно до грудня 2023 року. Так, середня ціна за 1 га землі у попередньому місяці була на рівні 37,0 тис. грн., а у січні 2024 р. – 41,9 тис. грн., то б то ціни зросли на 13,3%. Вартість товарних земель теж значно зросла: з 39,3 тис. грн. за 1 га у грудні попереднього року до 42,4 тис. грн за 1 га у січні поточного року (то б то зростання склало 7,8% відповідно) [140].

Регіональну структуру середньозважених цін на сільськогосподарські землі в Україні станом на 31.01.2024 р. відображено на рисунку 2.4.

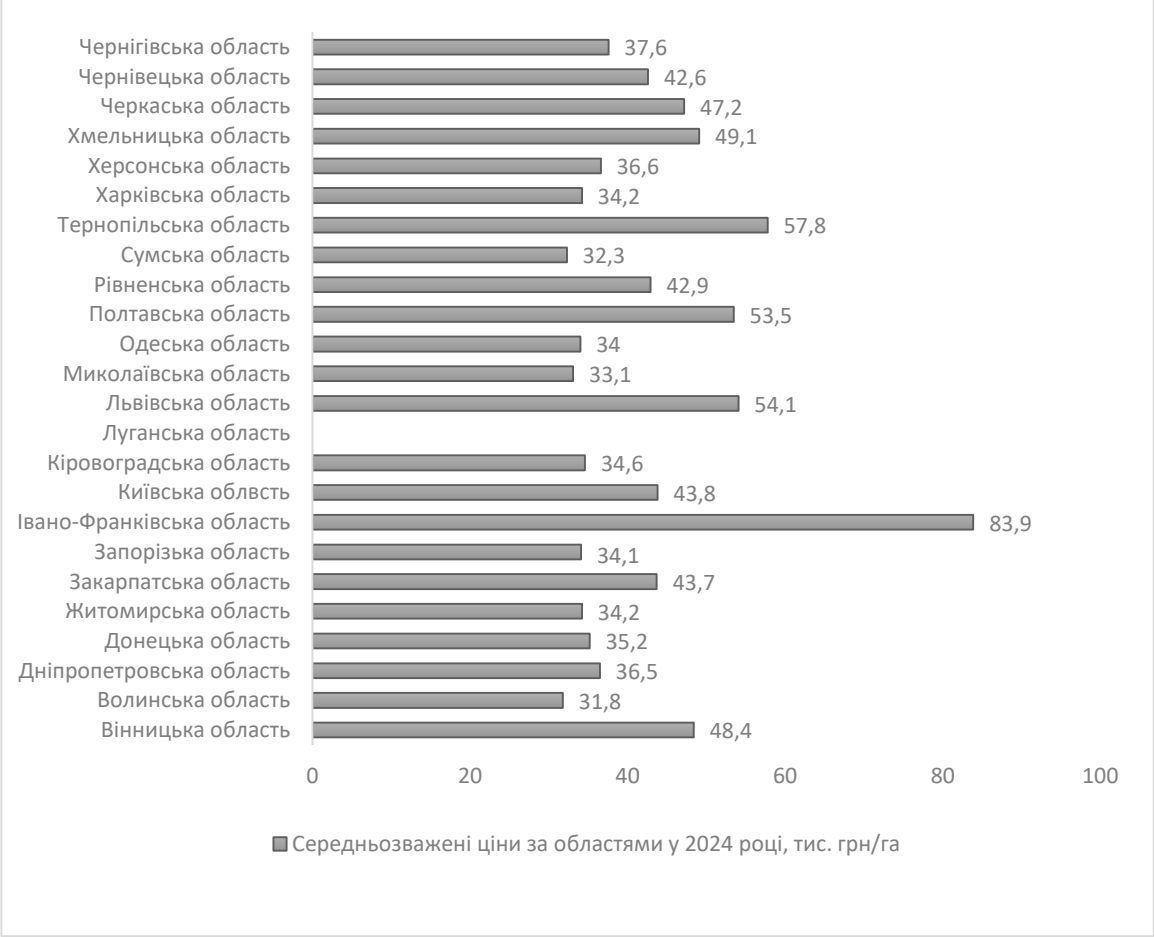

Рис. 2.4. Середньозважені ціни земель сільськогосподарського призначення за областями України у 2024 році*, тис. грн/га

Джерело: побудовано автором на основі даних [140]

Проведений аналіз доводить, що зростання вартості на ринку диктує попит на віддалені від прикордонних або прифронтових зон території, а тому

відповідно ціни земельних ресурсів сільськогосподарського призначення в західній та центральній частинах країни є найвищими: Івано-Франківська область – 83,9 тис. грн. за 1 га, Тернопільська область – 57,8 тис. грн. за 1 га, Львівська область – 54,1 тис. грн. за 1 га, Полтавська область – 53,5 54,1 тис. грн. за 1 га.

Причиною стрімкого зростання цін на земельні ресурси з початку 2024 року стало зростання ринкового попиту у зв'язку із запуском юридичних осіб на ринок. І хоча це перший випадок стрімкого зростання ціни протягом такого короткого періоду, однак суттєві висновки робити складно, тому що тенденція до такої динаміки може мати короткостроковий характер.

Загальна кількість здійснених ринкових операцій з моменту відкриття земельного ринку у 2021 році складає приблизно 200 тис. за сукупною площею 444,3 тис. га земельних ресурсів сільськогосподарського призначення. Таким чином, станом на кінець січня минулого року в ринковому обігу було 1,075% загальної площі всіх земельних ділянок України, якщо не враховувати території під окупацією та зони активних бойових дій, то цей показник складе 1,283% (рис. 2.5) [140].

Найбільшу частину земельних ресурсів в ринковому обігу склали землі Полтавської і Харківської областей. Кількість земельних ділянок, що потрапила на ринок з цих регіонів відповідає рівню розвинутих земельних ринків, що складає з початку відкриття ринку близько 2% сукупної площі всіх земель сільськогосподарського призначення в області.

За даними функціонування ринку землі у перший місяць 2024 року транзакції з придбання земельних ділянок сільськогосподарського призначення здійснили 84 юридичні особи у кількості 498 ділянки сукупно. Загальна площа придбаної землі складає 1461 га, що еквівалентно 10,4% від загальної площі (13961 га) проданих сільськогосподарських земельних ресурсів за цей період. Слід зазначити, що переважна частина придбаних юридичними особами земель була під мораторієм до відкриття земельного ринку, з них 363 ділянки призначені для використання у товарному

сільськогосп виробництві, а ще 134 мають призначення щодо ведення індивідуального фермерського господарства [140].

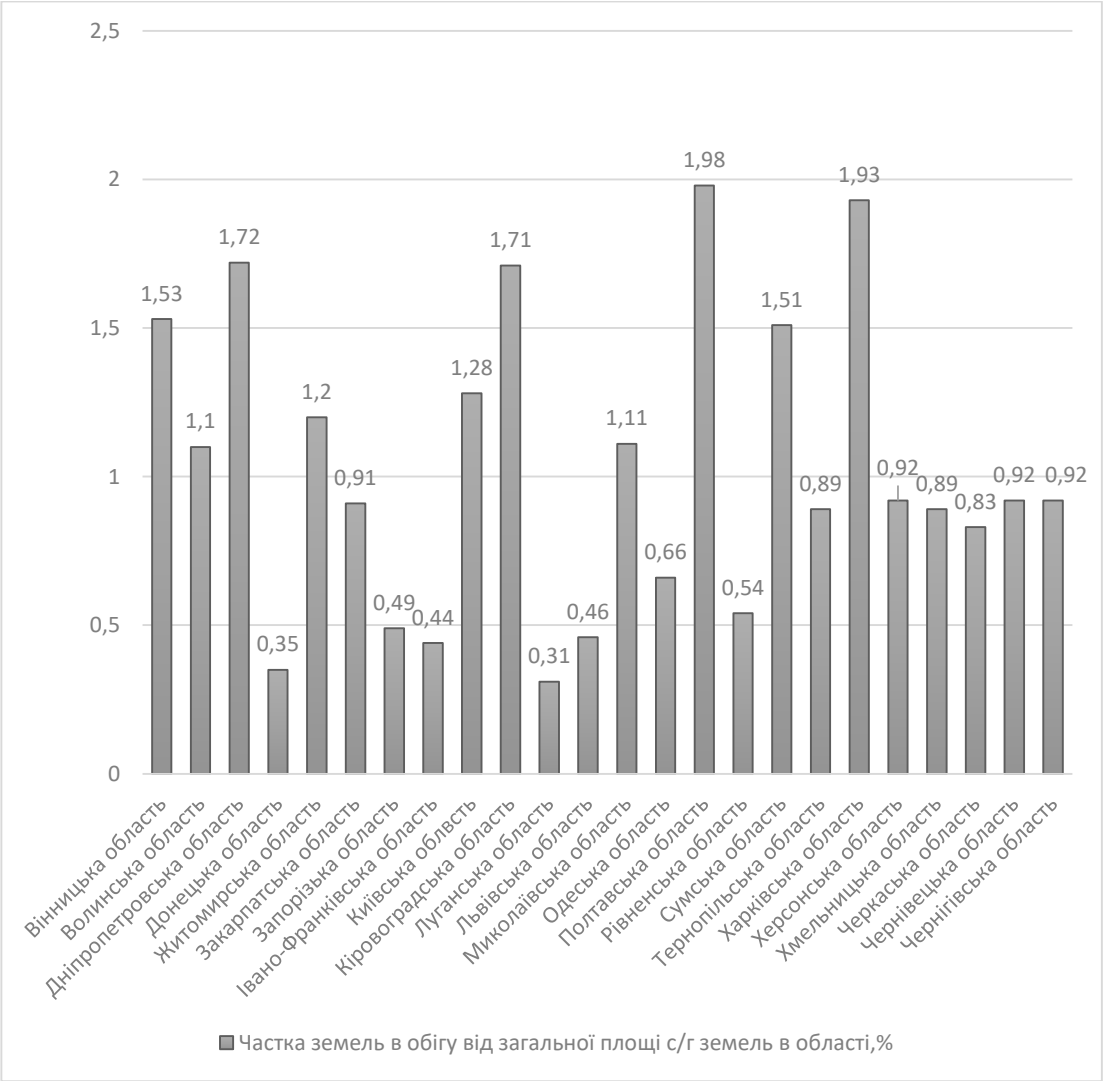

Рис. 2.5. Частка земель в обігу від загальної площі сільськогосподарських земель в області за період з 01.07.2021р. по 31.01.2024 р.*, %

Джерело: побудовано автором на основі даних [140]

Наслідком і водночас мотивом операцій з купівлі земель є їхнє використання. Під час реалізації державного регулювання використання земельних ресурсів необхідно забезпечити задоволення як суспільних інтересів в цілому, так і індивідуальні потреби окремих користувачів, а також потенційно можливих учасників земельних відносин та ринку землі.

Третяк А., Третяк В., Прядка Т., Трофименко П., Трофименко Н. наводять дослідження розподілу земельних ресурсів України за їх господарським використанням у 2000, 2010 і 2020 роках. Згідно оцінки, наведеної таблицях 2.7-2.9, найбільша частка земельних ресурсів використовується в сільському господарстві – 65,1 %, наступними за використанням земель є лісове господарство, питома вага яких складає 15,4 %, сфера охорони навколишнього природного середовища використовує 7,3 % , житлова та інша забудови – 4,1 % загальної площі земель України [32].

Таблиця 2.7

Оцінка розподілу земельних ресурсів України за їх господарським використанням станом на 01.01.2000 р.*

№ п/п	Види господарського використання земель	Загальна площа		У т.ч.					
				рілля		забудовані землі		під еколого-стабілізуючим угіддям	
		тис.грн.	%	тис.грн.	%	тис.грн.	%	тис.грн.	%
1	Сільське господарство	37956,5	62,9	30234,2	79,7	383,8	1,0	7338,5	19,3
2	Житлова та інша забудова	2288,7	3,8	1161,7	50,8	524,8	22,9	602,2	26,3
3	Лісове господарство	8348,1	13,8	32,9	0,4	16,3	0,2	8298,9	99,4
4	Водне господарство	450,7	0,7	6,0	1,3	31,0	6,9	413,7	91,8
5	Промисловість і інші	1837,0	3,0	266,4	14,5	1020,8	55,6	549,8	29,9
6	Охорона навколишнього природного середовища	370,8	0,6	0,3	0,1	1,8	0,5	370,8	0,6
7	Охорона здоров’я людей	32,0	0,1	6,6	20,6	22,1	69,1	3,3	10,3
8	Культура, духовність тощо	148,0	0,2	59,3	40,1	76,7	51,8	12,0	8,1
9	Інші не використовувані землі	8923,0	14,8	776,1	8,7	692,6	7,8	7454,3	83,5
	Разом земель	60354,8	100	31728,2	52,6	2028,2	3,4	26598,4	44,1
	+/ – до 2010 р.	-	-	+750,2	+2,3	+70,9	+1,9	-1221,1	- 4,8
	+/- до 2020 р.	-	-	+1027,8	+3,2	+330	+16,3	-1358	-5,1

Джерело: складено автором на основі даних [32]

Відповідно протягом двадцяти років використання земельних ресурсів суттєво розширилось – близько 1,4 млн га, що складає 2,2 %, одночасно скоротився відсоток використання екологостабілізуючих земель (табл. 2.8 і 2.9 відповідно) [32].

Таблиця 2.8

Оцінка розподілу земельних ресурсів України за їх господарським використанням станом на 01.01.2010 р.*

№ п/п	Види господарського використання земель	Загальна площа		У т.ч.		
				рілля	забудовані землі	під еколого-стабілізуючим угіддям
		тис.грн.	%	тис.грн.	тис.грн.	тис.грн.
1	Сільське господарство	36143,7	59,9	29840,2	60,5	6243,0
2	Житлова та інша забудова	2436,3	4,0	1190,1	635,8	610,4
3	Лісове господарство	8588,8	14,2	33,8	14,2	8540,8
4	Водне господарство	260,9	0,4	1,8	28,7	230,4
5	Промисловість і інші	1631,8	2,7	174,6	948,9	508,3
6	Охорона навколишнього природного середовища	3316,6	5,5	1,1	1,7	3313,8
7	Охорона здоров’я людей	173,7	0,3	0,9	24,6	148,2
8	Культура, духовність тощо	56,5	0,1	0,1	2,3	54,1
9	Інші не використовувані землі	7746,5	12,8	1235,8	782,4	5728,3
	Разом земель	60354,8	100	32478,4	2499,1	25377,3
	у % до загальної площі	-	-	53,9	4,1	42,0

Джерело: складено автором на основі даних [32]

Слід також зауважити, що за аналізований період зріс відсоток використання земельних ресурсів, використаних під житлову та інші види забудови. У 2000 році цей вид використання земель складав 3,8%, у 2010 – 4%, а у 2020 р. – 4,1%, що пов’язано з розширенням містобудування та урбанізацією.

Таблиця 2.9

Оцінка розподілу земельних ресурсів України за їх господарським використанням станом на 01.01.2020 р.*

№ п/п	Види господарського використання земель	Загальна площа		У т.ч.		
				ріллля	забудовані землі	під еколого-стабілізуючим угіддям
		тис.грн.	%	тис.грн.	тис.грн.	тис.грн.
1	Сільське господарство	39322,9	65,1	31528	650,5	7144,4
2	Житлова та інша забудова	2480,5	4,1	1190	680,5	610
3	Лісове господарство	9295,4	15,4	34	14,2	9251,2
4	Водне господарство	2415,7	4,0	1,8	28,7	2385,2
5	Промисловість і інші	1286,0	2,1	-	777,7	508,3
6	Охорона навколишнього природного середовища	4418,2	7,3	1	1,8	4415,4
7	Охорона здоров'я людей	173,7	0,3	1	24,6	148,2
8	Культура, духовність тощо	56,5	0,1	-	2,3	54,1
9	Інші не використовувані землі	905,9	1,5	-	177,9	728
	Разом земель	60354,8	100	32756,0	2358,2	25240,6
	у % до загальної площі	-	-	54,3	5,1	40,6

Джерело: складено автором на основі даних [32]

Проте більшість фахівців стверджує, що використання земельних ресурсів в населених пунктах є неефективним і нераціональним. Забудова на території населених пунктів в Україні, особливо в містах є занадто щільною. Також досить великі площі на територіях міст є непридатними для розбудови земельних ділянок. Такими землями є заболочені місця, яри, ділянки, вкриті піском, пошкоджені земельні ділянки. Це зумовлює те, що відсоток використання земель в межах міських територій є переважно невеликим, що дає потенційні можливості для міської розбудови, формування інфраструктури, започаткування парків, скверів, зелених зон на засадах

сталого розвитку [32]. Всі ці процеси об'єктивно потребують державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів в контексті містобудування.

Загалом земельні ресурси піддаються нераціональному використанню в переважній більшості секторів національної економіки, що пов'язане з неправильним техніко-економічним обґрунтуванням та застарілими нормативами землекористування.

Відповідно до проведеного дослідження сучасного стану і використання земельних ресурсів України доцільно визначити такі основні детермінанти впливу на процеси державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів, що можуть бути згруповані за наступними класифікаційними ознаками:

- залежно від масштабу впливу та охоплення: світові, міждержавні, державні (світова економічна криза, пандемія COVID19, повномасштабне російське військове вторгнення, запровадження воєнного стану в країні тощо);

- залежно від походження причини впливу: зовнішні (не залежать від управлінських рішень уряду чи політики країни), внутрішні (вплив здійснюється в результаті чинників, що виникли в межах країни), змішані (можуть мати місце глобальні процеси, які переросли у внутрішні тенденції та наслідки) ;

- залежно від природи впливу: політичні, соціальні, економічні, правові, техногенні, екологічні, безпекові, культурні (запровадження ринку землі, переведення економіки на мілітаризовані пріоритети, долучення до Європейської зеленої угоди тощо);

- залежно від результатів впливу: стримуючі, стимулюючі, превентивні, захисні.

Запропонована систематизація дозволить деталізовано врахувати дію зазначених детермінант при розробці стратегічних орієнтирів удосконалення системи державного регулювання та контролю сфери використання земельних ресурсів.

2.2. Особливості інституційно-правового забезпечення державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів в Україні

Інституційно-правове забезпечення відіграє ключову роль в процесах організації, реалізації та удосконалення державного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів, підвищенні рівня їх ефективності та приведення у відповідність до європейських правил і норм щодо раціонального використання та збереження цих природних ресурсів.

Якісне інституційно-правове забезпечення є основою побудови організаційно-функціональної структури як державного управління використанням земельних ресурсів в цілому, так і розробки оптимальної архітектури таких його функціональних підсистем, як регулювання і контроль.

Високу ефективність зазначених процесів можливо забезпечити за умови оптимізації апарату державного управління, зменшення витрат на його забезпечення, припинення дублювання окремих функцій шляхом розмежування важелів впливу та повноважень органів влади на законодавчому рівні.

Відповідно до важливості та широти значення окресленого кола наукових питань і перспектив досягнення зазначених цілей виникає об’єктивна необхідність поглибленого аналізу змістовного наповнення, структури і рівня розвитку інституційно-правового забезпечення державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів в Україні.

Бойко А. у своїх дослідженнях застосовує до даної дефініції визначення «законодавчо-інституційне забезпечення», під яким розуміє «низку вихідних законодавчо закріплених правових норм, які визначають організаційно-правову форму, організаційну структуру, систему повноважень та напрямів функціональної діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, що здійснюють формування та реалізацію державної політики у сфері земельних відносин в Україні» [141].

Науковиця наголошує також на тому, що на інституційно-правових засадах забезпечується можливість реалізації законодавчого регламентування управлінських процесів і становлення взаємовідносин землекористування у відповідності як до державних та суспільних, так і до індивідуальних запитів та інтересів.

В даному аспекті дослідження доцільним є дефініційний аналіз таких базових категорій, як «інституція» та «інститут».

Термін «інституція» (від лат. institutio) при дослівному перекладі означає «устрій», «образ дії», «настанова», «вчення», вказівка [142].

Вітчизняні науковці трактують інституцію за двома підходами: згідно з онтологічним підходом інституція являє собою характер соціальної імплементації функції окремого чи асоційованого представника, відповідно до іншого – гносеологічного підходу інституція є узагальненням, сукупністю знань щодо реалізації цієї функції, а також є її характеристикою з метою інформування про неї, навчання та створення умов набуття певних компетенцій. Таким чином, сутнісний зміст інституції полягає у сформованій нею формі впливу, від дії якого походить система уявлень її представників [143].

Норт Д. визначив інституції як створені людьми межі діяльності, що певним чином систематизує їх взаємодію в політичній, економічній і соціальних сферах. Такі обмеження утворюють дві групи: формальні – конституція, закони, нормативні акти, права і неформальні – звичаї, традиції, табу, етичні кодекси, санкції тощо [144].

На думку Іншакова О. і Фролова Д. [143] істинним значенням інституції виступає соціально закріплена типова відокремлена знеособлена дія, що може бути укорінена у формі постійної функції одноосібних та колективних представників такої інституції.

Узагальнюючи думки вище згаданих науковців, Гаража О. робить висновок, з яким ми цілком погоджуємось, про те, що «інституції потрібно сприймати як образ мислення, що в подальшому виражається в образі дії

земельного агента; згодом при колективному повторюванні вони стають традиціями, звичаями, нормами поведінки, прийнятими в суспільстві, а з моменту їх законодавчого закріплення трансформуються в інститути» [142].

Значення інституту можна трактувати як втілення інституції шляхом реалізації особливих функцій суспільного значення які еволюціонують в процесі передачі їх наслідувачам. Інститути прийнято вважати «твердими» елементами системи господарювання, а інституції – «м'якими», які здатні до збереження лише з переходом у форму «затвердіння» [143].

За визначенням Норта Д. інститутами є створені людьми обмеження або правила, які визначають відносини в суспільстві. Таким чином, відбувається формування мотиваційних впливів щодо взаємодії людей в певній сфері діяльності. Дослідник наводить твердження, що інститути являють собою межі, які регламентують взаємодію людей. Він поділяє їх на формальні (сформовані самими людьми), неформальні (історично сформовані правила поведінки, етичні кодекси тощо) [144].

Скотт В., вважає інститути сукупністю «когнітивних, нормативних та регулятивних структур і форм діяльності, що наділяють соціальну поведінку стабільністю і значенням» [145].

Отже, першопричиною формування інститутів та органів управління (в тому числі державних) є тісна взаємодія та зміни внаслідок такої взаємодії між інституціями та організаціями.

Під впливом діяльності та розвитку людей інститути утворюються, видозмінюються, еволюціонують, однак вони не є репрезентацією інтересів людей. Ця роль належить організаціям.

Таким чином, інститути та інституції формують основу для функціонування організації. Вона здійснює їх регулювання і координування, поєднуючи стійкість взаємодії учасників та багатофункціональність при реалізації цілей. А значить, сукупність однорідних інституцій проявляється через інститут як типову організаційну форму та одночасно модель конкретної організації.

З огляду на вище наведене інституційне середовище державного регулювання і контролю щодо використання земельних ресурсів в Україні доцільно представити такою структурно-логічною схемою (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Інституційне середовище державного регулювання і контролю щодо використання земельних ресурсів в Україні*

Джерело: побудовано автором на основі [142]

Для дослідження результативності наявного інституційного забезпечення державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів в Україні доцільним є проведення порівняння його стану протягом досліджуваного періоду відповідно до методики Світового банку [32; 146] (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Оцінка існуючого інституційного забезпечення державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів в Україні**

№ п/п	Складові підсистеми	2013 р.		2020 р.		2021 р.	
		Стан забезпечення*	Оцінка у %	Стан забезпечення*	Оцінка у %	Стан забезпечення*	Оцінка у %
1	2	3	4	5	6	7	8
1	**Земельна політика у галузі земельних відносин щодо:**	Недостатньо задовільний	54	Недостатньо задовільний	49	Недостатньо задовільний	55
1.1	Повноважень Верховної Ради України, Верховної Ради АР Крим, обласних рад, Київської і Севастопольської міських рад, районних рад, районних у містах рад, сільських, селищних, міських рад	Недостатньо задовільний	65	Недостатньо задовільний	65	Недостатньо задовільний	60
1.2.	Повноважень органів виконавчої влади (ст. 13-17)	Недостатньо задовільний	55	Недостатньо задовільний	55	Недостатньо задовільний	55
1.3	Повноважень відносин власності на землю (ст. 78-151)	Недостатньо задовільний	55	Недостатньо задовільний	55	Недостатньо задовільний	45
1.4	Орендних відносин	Задовільний	75	Задовільний	75	Задовільний	85

Продовження таблиці 2.10

1	2	3	4	5	6	7	8
1.5	Гарантії прав на землю (ст. 152-161)	Недостатньо задовільний	48	Недостатньо задовільний	48	Недостатньо задовільний	45
1.6	Містобудівних відносин власності на землю	Недостатньо задовільний	70	Недостатньо задовільний	70	Задовільний	75
1.7	Сільськогосподарські відносини власності на землю	Незадовільний	40	Незадовільний	40	Недостатньо задовільний	50
1.8	Лісогосподарські відносини власності на землю	Недостатньо задовільний	50	Недостатньо задовільний	50	Недостатньо задовільний	50
1.9	Екологічні відносини власності на землю	Незадовільний	30	Незадовільний	30	Незадовільний	30
2	**Земельна політика у галузі використання та охорони земель**	Недостатньо задовільний	43	Недостатньо задовільний	43	Недостатньо задовільний	40
2.1	Встановлення та зміна цільового призначення земельних ресурсів	Недостатньо задовільний	60	Недостатньо задовільний	60	Недостатньо задовільний	70
2.2	Встановлення та зміна меж адміністративно територіального устрою	Незадовільний	30	Незадовільний	30	Незадовільний	30
2.3	Планування використання земель	Незадовільний	15	Практично відсутнє	10	Практично відсутнє	10
2.4	Землеустрою	Незадовільний	35	Незадовільний	30	Незадовільний	30
2.5	Контролю за використанням та охороною земель	Недостатньо задовільний	65	Незадовільний	35	Незадовільний	35
2.6	Моніторингу земель	Незадовільний	15	Незадовільний	15	Незадовільний	15
2.7	Державний земельний кадастр	Недостатньо задовільний	50	Недостатньо задовільний	40	Недостатньо задовільний	40

Продовження таблиці 2.10

1	2	3	4	5	6	7	8
2.8	Економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель	Практично відсутній	10	Практично відсутній	10	Практично відсутній	10
2.9	Відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва	Задовільний	75	Задовільний	75	Задовільний	75
2.10	Оподаткування землекористування орендної плати	Задовільний	75	Задовільний	75	Задовільний	75
3	**Механізми реалізації земельної політики**	Незадовільний	26	Незадовільний	26	Незадовільний	26
3.1	Загальнодержавна та регіональні програми використання та охорони земель	Практично відсутній	10	Практично відсутній	10	Практично відсутній	10
3.2	Загальнодержавна та регіональні програми розвитку земельних відносин	Незадовільний	25	Незадовільний	35	Незадовільний	35
3.3	Природно-сільськогосподарське та інші види районування земель	Незадовільний	30	Незадовільний	30	Незадовільний	30
3.4	Зонування земель	Практично відсутній	0	Практично відсутній	0	Практично відсутній	0
3.5	Землеустрій	Незадовільний	40	Незадовільний	15	Незадовільний	15
3.6	Контроль за використанням та охороною земель	Недостатньо задовільний	65	Незадовільний	50	Незадовільний	40
3.7	Охорона земель	Незадовільний	15	Практично відсутній	10	Практично відсутній	10
4	**Регулювання земельних відносин**	Незадовільний	37	Незадовільний	37	Недостатньо задовільний	59

Продовження таблиці 2.10

1	2	3	4	5	6	7	8
4.1	Розподіл земель за формами власності	Недостатньо задовільний	65	Недостатньо задовільний	65	Незадовільний	75
4.2	Розподіл земель за формами землекористування (господарювання)	Задовільний	75	Задовільний	75	Задовільний	75
4.3	Обороту прав на землю	Недостатньо задовільний	45	Незадовільний	45	Недостатньо задовільний	50
4.4	Обмежень та обтяжень прав на землю	Незадовільний	15	Незадовільний	15	Незадовільний	35
4.5	Нормування розміру власності на землю	Задовільний	85	Задовільний	85	Задовільний	85
4.6	Захисту прав на землю	Недостатньо задовільний	50	Недостатньо задовільний	50	Недостатньо задовільний	50
4.7	Вирішення земельних спорів	Недостатньо задовільний	60	Недостатньо задовільний	60	Недостатньо задовільний	50
5	**Адміністрування організації використання та охорони земель**	Незадовільний	33	Незадовільний	35	Незадовільний	36
5.1	Розподіл земель за адміністративно територіальним устроєм	Недостатньо задовільний	45	Недостатньо задовільний	50	Недостатньо задовільний	55
5.2	Розподіл земель за цільовим призначенням	Недостатньо задовільний	45	Недостатньо задовільний	50	Недостатньо задовільний	65
5.3	Встановлення територіальних обмежень у використанні земель	Практично відсутній	10	Незадовільний	20	Незадовільний	25
5.4	Нормування землекористування	Практично відсутній	10	Практично відсутній	10	Практично відсутній	10
5.5	Обмеження у використанні земель	Практично відсутній	10	Незадовільний	25	Незадовільний	25
5.6	Оподаткування землекористування та орендної плати за землю	Задовільний	75	Задовільний	75	Задовільний	75
5.7	Інших земельних платежів	Незадовільний	35	Недостатньо задовільний	45	Недостатньо задовільний	45

Продовження таблиці 2.10

1	2	3	4	5	6	7	8
5.8	Економічного стимулювання землекористування	Практично відсутній	10	Практично відсутній	10	Практично відсутній	10
5.9	Дозволеного використання земель (угіддя)	Незадовільний	30	Практично відсутній	10	Практично відсутній	10
5.10	Методів використання земель	Незадовільний	20	Незадовільний	20	Незадовільний	20
5.11	Відшкодування збитків власникам та землекористувачам	Задовільний	75	Незадовільний	70	Незадовільний	70

*Примітка: *критерії оцінки: задовільний – від 71-100 %; недостатньо задовільний – від 41-70 %; незадовільний – від 11-40%; практично відсутній – від 0 до 10%.*

Джерело: складено автором на основі [32; 146]

Інформація в табл. 2.10 свідчить про низький рівень інституційного забезпечення державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів в Україні. Не зважаючи на всі нововведення та зміни, така негативна тенденція спостерігається протягом майже десяти років. Це свідчить про те, що поступове впровадження земельної реформи, а також спроби уряду оптимізувати структуру державного управління земельними відносинами виявились низько ефективними.

Як свідчать дані, стан інституційного забезпечення щодо земельної політики у галузі використання та охорони земель визначений експертною оцінкою як недостатньо задовільний і порівняно з 2013 р. та 2020 р. зменшився у 2021 р. з 43% (2013-2020 рр.) до 40% (у 2021р. відповідно).

Оцінка експертів стану інституційного забезпечення державної політики щодо реалізації контролю за використанням та охороною земель також знизилась: з недостатньо задовільного стану з оцінкою 65% у 2013 р. до незадовільного стану з оцінкою 35% у 2020-2021 рр.

Стан інституційного забезпечення контролю за використанням та охороною земель також носить спадний характер оцінок експертів. Так, у 2013

р. стан визначався як недостатньо задовільний з оцінкою 65%, а у 2021 р. стан є незадовільним з оцінкою 40%.

Щодо оцінки стану інституційного забезпечення регулювання земельних відносин, то тут відзначається позитивна динаміка: стан з незадовільного з оцінкою 37% у 2013 р. змінився у 2021 р. до недостаньо задоволеного з оцінкою до 59% і оцінюється як недостатньо задовільний.

Більш позитивну динаміку зберігає оцінка таких компонентів державної політики сфери використання земельних відносин, як інституційне забезпечення державної політики щодо орендних відносин, містобудівних відносин власності на землю, відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва, інституційне забезпечення земельної політики використання земельних ресурсів в частині оподаткування землекористування, орендної плати за земельні ресурси, інституційного забезпечення державного регулювання використання земельних ресурсів в аспекті розподілу земель за формами власності та за формами землекористування (господарювання), адміністрування земельних відносин щодо нормування розміру власності на земельні ресурси, оподаткування землекористування та орендної плати за земельні ресурси.

Відповідно до визначеного нами об’єкту аналізу в даному параграфі необхідно дослідити інституційно-правове забезпечення процесів державного регулювання і контролю щодо використання земельних ресурсів України, а тому наступним кроком є аналіз правових засад такого державного регулювання.

Джерелами правового забезпечення реалізації державного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів в Україні як ключових функцій державного управління земельними відносинами є: Конституція України, закони України, постанови Верховної Ради України, укази та розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади і нормативні акти місцевих органів виконавчої влади [147].

Детальна характеристика основних нормативно-правових актів, що регламентують сферу державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів представлена нами в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Характеристика нормативно-правового забезпечення державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів в Україні*

Назва документу	*Основні положення*
1	2
Конституція України	Визначено право кожного громадянина на користування природними об'єктами права власності народу, якими є земельні ресурси. Визнано землю основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Гарантується право власності на землю. Зазначено, що це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону. Проголошено забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України
Земельний кодекс України	Регламентовано регулювання земельних відносин, визначені повноваження Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в галузі земельних відносин Глава 3 Повноваження в галузі земельних відносин. Охарактеризовані склад та цільове призначення земель України, обмеження щодо використання за кожним видом призначення. Визначено право користування земельними ресурсами, продажу земельних ділянок або прав на них на підставі цивільно-правових договорів. Встановлені умови та порядок припинення прав на землю. Гарантовано прав а на земельні ресурси. Охарактеризовано захист прав на землю, окреслено завдання, зміст і порядок охорони земель. Визначено правила та умови використання техногенно забруднених земель, консервації земель, управління в галузі використання і охорони земель. Визначені правила встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць. Регламентовано порядок планування використання земель. Охарактеризовано загальнодержавні програми використання та охорони земель. Надано визначення та окреслено основні правові положення здійснення землеустрою. Охарактеризовано контроль за використанням та охороною земель, визначено завдання контролю за використанням та охороною земель, викладено правові засади здійснення державного та громадського контролю за використанням і охороною земель. Охарактеризовано Державний земельний кадастр та правові основи його ведення. Регламентовано економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель та визначено відповідальність за порушення земельного законодавства.

Продовження таблиці 2.11

1	2
Закон України «Про охорону земель»	Визначено правові, економічні та соціальні основи охорони земель з метою забезпечення їх раціонального використання, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, інших корисних властивостей землі, збереження екологічних функцій ґрунтового покриву та охорони довкілля. Охарактеризовано повноваження органів державної влади і органів місцевого самоврядування в галузі охорони земель та здійснення контролю у галузі охорони земель. Регламентовано державний контроль за використанням та охороною земель, визначено систему заходів у галузі охорони земель. Визначено правові основи економічного стимулювання впровадження заходів щодо використання та охорони земель і підвищення родючості ґрунтів. Встановлено нормування в галузі охорони земель, визначено вимоги до власників і землекористувачів, у тому числі орендарів, земельних ділянок при здійсненні господарської діяльності. Охарактеризовано відповідальність за порушення законодавства України про охорону земель.
Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»	Визначено правові, економічні та соціальні основи організації здійснення державного контролю за використанням та охороною земель і спрямований на забезпечення раціонального використання і відтворення природних ресурсів та охорону довкілля. Надано тлумачення поняття державного контролю за використанням та охороною земель, визначено основні завдання, принципи державного контролю за використанням та охороною земель. Визначено державні органи, які здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель, регламентовано контроль за дотриманням вимог законодавства України про охорону земель, проведення моніторингу родючості ґрунтів.
Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»	Визначено правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. Охарактеризовано контроль і нагляд у галузі охорони навколишнього природного середовища, в т.ч. земельних ресурсів. Окреслено завдання контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища. Регламентовано державний та громадський контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища. Охарактеризовано регулювання використання природних ресурсів, зокрема загальне та спеціальне використання природних ресурсів. Охарактеризовано природні ресурси загальнодержавного і місцевого значення. Регламентовано додержання екологічних вимог при використанні природних ресурсів Визначено відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Продовження таблиці 2.11

1	2
Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності»	Встановлено правові та організаційні основи містобудівної діяльності і спрямований на забезпечення сталого розвитку територій з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів. Визначено органи, що здійснюють управління у сфері містобудівної діяльності, архітектурно-будівельного контролю та нагляду. Описано зміст управління у сфері містобудівної діяльності, державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду. Регламентовано розроблення і затвердження будівельних норм, кошторисних норм, нормативів і правил, запровадження одночасної дії застосування будівельних норм, розроблених на основі національних технологічних традицій, та будівельних норм, приведених у відповідність до вимог Європейського Союзу. Охарактеризовано здійснення контролю за дотриманням законодавства у сфері містобудівної діяльності, вимог будівельних норм і правил, положень містобудівної документації всіх рівнів, вихідних даних для проектування об’єктів містобудування, проектної документації; здійснення державного архітектурно-будівельного контролю щодо об’єктів, розташованих в межах та за межами населених пунктів, на території кількох адміністративно-територіальних одиниць. Визначено нормативне регулювання планування та забудови територій.
Закон України «Про охорону культурної спадщини»	Врегульовано правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. Охарактеризовано забезпечення охорони пам'яток (в т.ч. земель історико-культурного значення), їх утримання та використання пам'яток. Регламентовано надання об'єктів культурної спадщини, що є пам'ятками, в користування юридичним та фізичним особам. Визначено відповідальність за порушення законодавства про охорону культурної спадщини.
Закон України «Про меліорацію земель»	Визначено засади правового регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі проведення меліорації земель, використання меліорованих земель і меліоративних систем, та повноваження органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування у сфері меліорації земель і спрямований на забезпечення екологічної безпеки меліоративних систем та захисту суспільних інтересів. Охарактеризовано повноваження органів виконавчої влади з регулювання відносин у сфері меліорації земель органів місцевого самоврядування та їх виконавчих органів експлуатація меліоративних систем та використання меліорованих земель.
Лісовий кодекс України	Регламентовано право користування лісами (що означає і лісовкритими земельними ресурсами). Охарактеризовано державне регулювання та управління у сфері лісових відносин, моніторинг, національну інвентаризацію лісів і лісову сертифікацію, контроль за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів. Визначено відповідальність за порушення лісового законодавства.

Продовження таблиці 2.11

1	2
Постанова Кабінету Міністрів України «Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру»	Визначено основі завдання та функції Держгеокадастру, серед яких реалізація державної політики у сфері державного контролю за використанням та охороною земель усіх категорій і форм власності, родючості ґрунтів; внесення на розгляд Міністра аграрної політики та продовольства пропозицій щодо державного контролю за використанням та охороною земель усіх категорій і форм власності, родючості ґрунтів; розробка :нормативно-технічних документів, державних стандартів, норм і правил у сфері земельних відносин в установленому законодавством порядку; реалізація заходів щодо вдосконалення порядку ведення обліку і підготовки звітності з регулювання земельних відносин, використання та охорони земель, формування екомережі; призначення громадських інспекторів у сфері громадського контролю за використанням та охороною земель; припинення права користування земельною ділянкою відповідно до закону; складання протоколів про адміністративні правопорушення та розгляд справ про адміністративні правопорушення, накладання адміністративних стягнень; участь у державному регулюванні планування територій.
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення»	Охарактеризовано зміни у відповідних нормативно-правових актах з приводу набуття, припинення та передачі права власності на земельні ресурси сільськогосподарського призначення у зв’язку з відкриттям земельного ринку в Україні, визначення обмеження максимальної площі земельних ресурсів, що можуть належати одному власнику.
Постанова Кабінету Міністрів України «Про функціонування Державного аграрного реєстру»	Визначення правових та організаційних процедур ведення та адміністрування Державного аграрного реєстру.
Постанова кабінету міністрів України «Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земельних ділянок»	Встановлено методологічних засад проведення нормативної грошової оцінки земельних ділянок, які застосовуються у випадках, визначених Законом України «Про оцінку земель». Об’єктом нормативної грошової оцінки є земельні ділянки усіх категорій та форм власності в межах території територіальної громади (або її частини).
Закон України «Про оцінку земель»	Визначено правові засади проведення оцінки земель, професійної оціночної діяльності у сфері оцінки земель в Україні та регулювання відносин, пов'язаних з процесом оцінки земель, забезпечення проведення оцінки земель, з метою захисту законних інтересів держави та інших суб'єктів правовідносин у питаннях оцінки земель, інформаційного забезпечення оподаткування та ринку земель.

Джерело: систематизовано автором на основі [2;3;4; 64; 67; 69; 71;76;78; 80;128; 133;134;136;148; 149]

Виходячи з наведеної таблиці можна зробити висновки, що правове забезпечення державного регулювання і контролю земельних ресурсів в Україні представлено широким переліком нормативно-правових актів, відрізняється деталізацією ключових положень та частотою оновлення і внесення змін та коректив. Однак, потребують усунення наступні недоліки:

- відсутність чіткого єдиного визначення ключових термінів (наприклад, «земельні ресурси», «державне регулювання використання земельних ресурсів» тощо), які часто вживаються у тексті нормативно-правових актів;

- дублювання трактування окремих понять (наприклад, «державний контроль за використанням земель», «охорона земель» тощо);

- дублювання опису повноважень та функцій деяких державних інституцій, в тому числі в аспекті регулювання і контролю;

- відсутність конкретизації окремих процедур державного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів;

- недосконалість законодавчої бази в частині необхідності забезпечення вищого рівня прозорості та зменшення ймовірності прояву корупційних дій;

- необхідність удосконалення правових норм щодо підвищення ефективності здійснення державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів;

- потреба в гармонізації вітчизняного законодавства до європейських правових норм щодо безпечного використання земельних ресурсів та ведення сільськогосподарської діяльності на засадах «зеленої економіки».

Також ми розділяємо думку тих науковців [32], які наводять свої твердження щодо необхідності впровадження в українські законодавчі норми та державну політику регулювання землекористування Добровільних керівних принципів щодо відповідального управління та доступу до земельних та інших видів природних ресурсів у контексті національної продовольчої безпеки, що були запропоновані Міжнародною продовольчою організацією ООН [150].

Зазначені принципи необхідно взяти за основу при удосконаленні інституційно-правового забезпечення державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів, зокрема сільськогосподарського призначення.

Також застосування Добровільних керівних принципів сприятиме розвитку і пришвидшеній реалізації громадського контролю щодо використання земельних ресурсів на постійному системному рівні, а не у формі точкових ініціатив, як це відбувається зараз. Тим більше, що передумови поєднання державного і громадського контролю вже закладені в Україні на законодавчому рівні.

В даному аспекті ми повністю розділяємо твердження науковців Третяк А., Третяк В., Прядки Т., Трофименка П., Трофименко Н., які наголошують на тому, що державне управління використанням земельних ресурсів (а отже і регулювання та контроль) повинні базуватись на формулі послідовності «від управління до права», не обернено [32]. Суть полягає в тому, що управлінська система сфери використання земельних ресурсів має бути «користувачем», від якого надходить потреба права, що стає правовою підставою для здійснення державної політики щодо землекористування. Саме така формула стане рушієм впливу в напрямку удосконалення та доповнення існуючого інституційно-правового забезпечення державного регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів України.

Реалізація Добровільних керівних принципів щодо відповідального управління та доступу до земельних та інших видів природних ресурсів у контексті національної продовольчої безпеки здійснюється на міжнародному (глобальному), національному і регіональному рівнях (Додаток А.3) [151].

Окремої уваги потребує питання розмежування повноважень між державними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Оскільки в Конституції України (стаття 116 пункт 5) управління об’єктами державної власності покладено на Кабінет Міністрів України, а для місцевого самоврядування матеріальний базис становить земля,

яка водночас є комунальною власністю територіальної громади (ст.142-143)[64], то управління земельними ресурсами на місцевому рівні здійснюють відповідні утворені органи.

З огляду на це, в Конституції узагальнено представлено управлінську функцію органів місцевого самоврядування. Відповідно деталізація повноважень щодо управління використанням земельних ресурсів та регулювання і контролю цих процесів, зокрема, представлена у Земельному кодексі України і законодавстві, що регламентує функціонування місцевого самоврядування.

На основі концептуальних засад щодо повноважень державних органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування згідно з Земельним кодексом України, а також, беручи до уваги, характер використання земельних ресурсів залежно від їх цільового призначення та ролі в регіональній екосистемі в цілому, доцільним є такий розподіл управлінських повноважень (табл. 2.12) [32;152].

Таблиця 2.12

Розподіл управлінських повноважень щодо використання земельних ресурсів відповідно до форм власності*

№ п/п	Напрями управління	Органи виконавчої влади	Органи місцевого самоврядування	Власники землі і землекористувачі
1	2	3	4	5
1	Розпорядження землями: - державної власності - комунальної власності - приватної власності	 + - -	 - + -	 - - +
2	Планування та прогнозування земель та рівні: - держави - територіальної громади - землеволодіння або землекористування	 + - -	 - + -	 - - +

Продовження таблиці 2.12

1	2	3	4	5
3	Організація здійснення землеустрою: - на землях державної власності - на землях комунальної власності - на землях власності фізичних і юридичних осіб	 + - -	 - + -	 - - +
4	Ведення державного земельного кадастру на рівні: - держави - регіону - району - міста, селища - землеволодіння, землекористування	 + + + - -	 - - - + -	 - - - - +
5	Організація контролю за використанням і охороною земель: - державною - громадською	 + -	 - +	 - +
6	Здійснення моніторингу земель: - державної власності - комунальної власності - приватної власності	 + частково частково	 - + частково	 - - -
7	Економічно-адміністративне регулювання земельних відносин: - на землях державної власності - на землях комунальної власності - на землях приватної власності	 + - частково	 - + частково	 - - -
8	Правове регулювання земельних відносин: - на землях державної власності - на землях комунальної власності - на землях приватної власності	 + частково частково	 - частково частково	 - - -

Примітка: + здійснення управління; – відсутність управління

Джерело: складено автором на основі [32; 152]

З таблиці видно, що серед зазначених управлінських повноважень щодо використання земельних ресурсів десять повністю і п’ять частково із загальної кількості спрямувань управлінські функції виконують структури виконавчої гілки влади; в семи повністю і чотирьох частково виконують органи місцевого самоврядування; лише за п’ятьма напрямами управління використанням земельних ресурсів здійснюють самостійно землевласники та землекористувачі.

Вагомою причиною для оновлення поглядів на розмежування повноважень і функцій у сфері управління використанням земельних ресурсів є те, що станом на зараз більше п’ятидесяти відсотків земельних ресурсів нашої держави знаходяться у власності фізичних та юридичних осіб, і за оцінками експертів після формування комунальної власності держава володітиме не більше ніж 15 % земельного фонду країни [32].

Таким чином, можна дійти до висновку, що інституційно-правове забезпечення державного регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів потребує удосконалення з метою подальшого досягнення високого рівня результативності та екологічності сучасного землекористування. А це означає, що необхідний оновлений підхід до ключових підходів щодо розмежування діяльності з управління, регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів між різними носіями владних повноважень. Доцільно розподілити функції між центральними органами державної влади, органами місцевого самоврядування і відокремити частину контрольних функцій громадському сектору.

Отже, проведене нами дослідження інституційно-правових засад державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів в Україні показало, що система державного регулювання і контролю у сфері землекористування є організаційно складною, багатофункціональною та динамічною, проте потребує удосконалення.

Вважаємо, що об’єктивною формою розкриття особливостей процесів реалізації державного регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів є оцінка їх ефективності.

2.3. Критерії та оцінка ефективності державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів в Україні

Удосконалення системи державного регулювання і контролю щодо використання земельних ресурсів України повинно спиратись вихідні дані результативності зазначених процесів. Така результативність відображається через оцінку ефективності заходів регулювання і процедур контролю за використанням земельних ресурсів.

Питання підвищення ефективності державного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів України постає дедалі гостріше з огляду на виклики сьогодення, а саме: воєнного стану, політичної нестабільності, економічної кризи, глобалізації, проголошення курсу на євроінтеграцію країни шляхом приведення змісту стандартів регулювання і контролю до провідних світових аналогів.

Ключовою у даному аспекті є категорія «ефект», трактування якої узагальнено визначають через такі поняття як результат, наслідок реалізації певних дій, або відсутність таких [156].

Деякі науковці визначають ефективність як «інтегровану економічну категорію», яка втілює собою певні взаємовідносини з приводу «економії сукупних затрат уречевленої та живої праці на отримання кінцевого позитивного результату» [158].

На думку Бойко А. [141], саме значення різниці є величиною, яка може задовольнити суспільний запит, а від рівня покриття потреб такого запиту залежить характер такого ефекту: позитивний чи негативний. Такі ефекти відповідно до різновиду задіяних процесів та цільової спрямованості прийнято класифікувати на виробничі, соціальні, економічні. Разом вони формують

ієрархічно вибудовану систему «соціально значущої корисності», що здатна до закриття суспільних потреб в певній сфері.

Соціальний ефект в такій ієрархії займає найвищу позицію за рівнем задоволення суспільного запиту, оскільки є уособленням сукупного позитивного результату від реалізації управлінської функції, проте цей результат взаємозалежний від двох інших компонент – виробничого та економічного ефекту.

Враховуючи багатоаспектнсть наукових поглядів на дефініційне наповненння термінів «ефективність» і «результативність» [141;158, 160, 161], все ж вважаємо за потрібне наголосити на формуванні спільної точки зору багатьох вчених та існуванні певної еволюційно сформованої єдності щодо їх трактування. На наш погляд, найбільш точно та змістовно ідентифікацію зазначених категорій представлено енциклопедично, а саме: 1) ефективність трактується як багатоступінчата диференційована властивість, що одночасно здатна до збереження своєї відповідності визначеним завданням; відношення отриманого продукту до величини ресурсів, витрачених на його створення відповідно до очікуваного результату; взаємозв'язок отриманого результату з витратами ресурсів, отриманим продуктом, поставленими завданнями та ефектом, досягнення якого відбулось під час його споживання; 2) результативність тяжіє до технічної раціональності, тобто це трактування отриманого продукту у порівнянні з плановими значеннями, його також можна визначити як рівень досягнення сформованих цілей у співвідношенні до необхідних для цього витрат ресурсів [162].

Узагальнюючи науковий доробок щодо змістовного наповнення поняття ефективності державного регулювання і контролю в контексті їх функціональної приналежності до дефініції державного управління, логічним вбачається підхід, заснований на етимологічній спорідненості таких дефініційних особливостей [141, 163, 164]:

1) рівень досягнення суспільно значущих цілей, що супроводжується при раціональністю витрат;

2) цілковита реалізація конкретно визначеної важливої в соціальному аспекті мети управління при допустимому мінімумі ресурсних витрат за оптимальних проміжок часу, враховуючи вплив екзогенних та ендогенних факторів;

3) досягнення визначеного типу ефекту в контексті державного управлінської функції держави як результату обслуговування населення в частині надання адміністративних послуг;

4) отримання узагальненого ефекту державного регулювання і контролю через направленість впливу для зміни періодичності, тривалості, особливостей перебігу окремих суспільних подій або процесів для досягнення певного рівня конкуренції, економічного розвитку, суспільного добробуту і безпеки;

5) результативний показник діяльності державного управлінського апарату, що проявляється через досягнутий ступінь якості надання державних послуг та виконання покладених на державні органи функцій, рівень отримання важливого ефекту в соціальному контексті.

Загально прийнятою є оцінка ефективності державного управління шляхом визначення того ефекту, що був отриманий в результаті здійснення державними органами своєї діяльності у відповідності до своєї функціональної спрямованості. Ефект прямо корелює з реалістичністю, якістю, цільовою відповідністю та предметним характером виконання державою своїх управлінських функцій.

Взявши за основу думку Бойко А. [141] в аспекті оцінювання ефективності механізмів державного управління земельними відносинами, і з якою ми цілком погоджуємось, вважаємо за потрібне зазначити, що оцінку ефективності державного регулювання і контролю щодо використання земельних ресурсів повинна засновуватись одразу на двох підходах – процесному і системно-функціональному. Це повинно здійснюватися у розрізі ключових напрямів і повноважень діяльності державних інституцій в контексті провадження державної політики щодо державного регулювання та контролю за використанням земельних ресурсів.

Застосування процесного підходу дає можливість деталізувати процес оцінювання ефективності державного регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів через окреслення характерних параметрів – критеріїв ефективності.

Дослідження та систематизація даних щодо стану та детермінант впливу на державне регулювання і контроль щодо використання земельних ресурсів стали підґрунтям для розробки методичних підходів щодо послідовності та особливостей оцінювання ефективності державного регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів в Україні у відповідності до сучасних реалій. Послідовність оцінки ефективності державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів в Україні відображено на рисунку 2.7 та включає наступні етапи:

1 етап – підготовчий, включає наступні дії: визначення критеріїв ефективності державного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів, вибір відповідної методики розрахунку ефективності, розробка показників за обраними критеріями ефективності;

2 етап – накопичення та опрацювання інформації, включає наступні дії: збирання необхідних даних, їх систематизація та групування, графічна або таблична візуалізація, відстеження ключових трендів і визначення необхідного методичного інструментарію для розрахунків;

3 етап – проведення оцінки ефективності, включає: здійснення розрахунків для ідентифікації та оцінки ефективності, аналітичну обробку результатів, визначення вагомості окремих факторів впливу на державне регулювання і контроль сфери використання земельних ресурсів, за необхідності здійснюється уточнення індикаторів або самої методики, проведення уточнюючих розрахунків і аналіз їх результатів;

4 етап – аналіз результатів оцінки передбачає формулювання висновків за результатами оцінки, розробку рекомендацій щодо удосконалення.

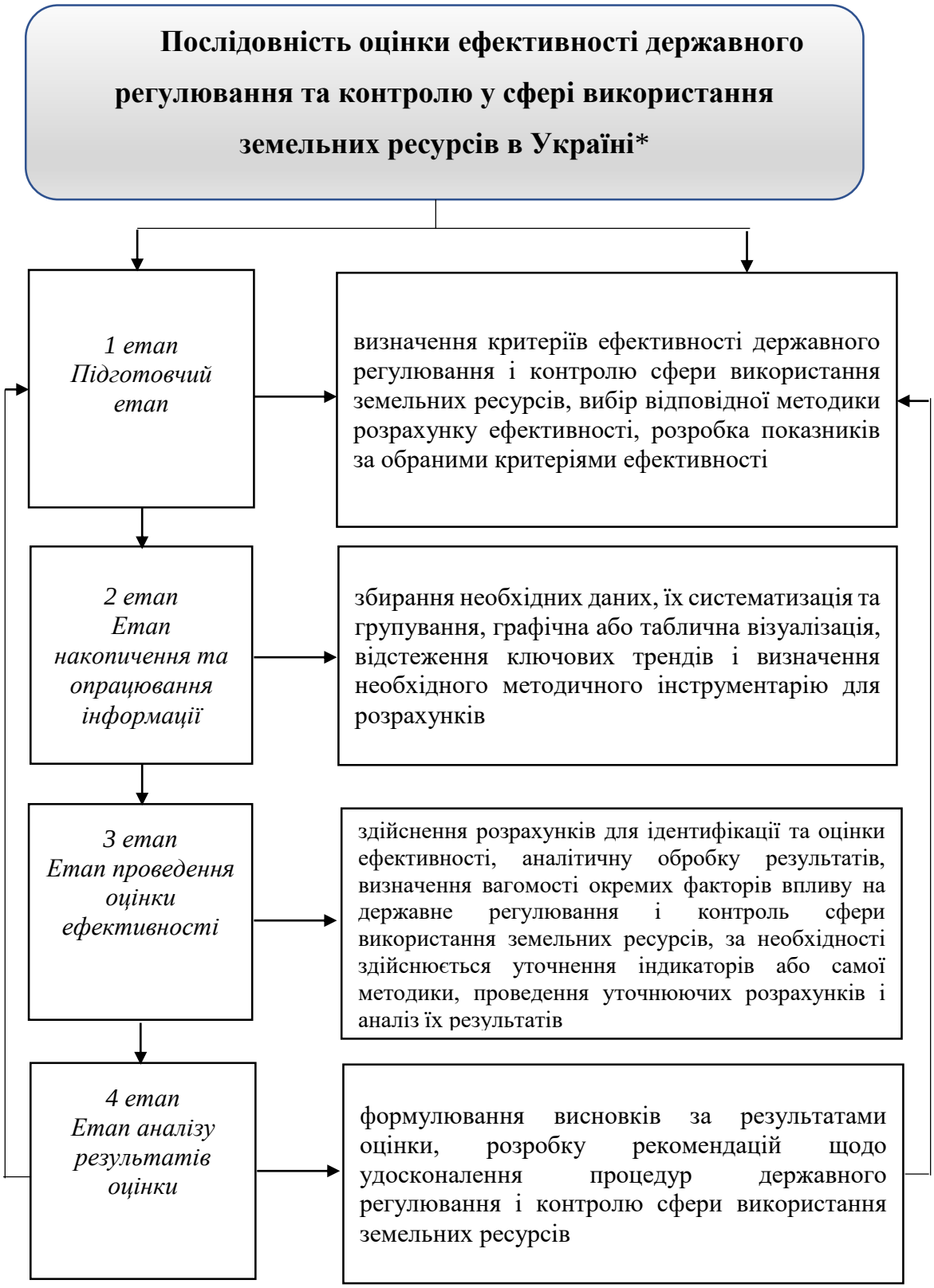

Рис. 2.7. Алгоритм послідовності оцінки ефективності державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів в Україні*

Джерело: побудовано автором

Виходячи з послідовності запропонованої нами методики оцінки ефективності державного регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів, слід охарактеризувати зміст ключових компонентів кожного етапу.

На першому етапі потрібно визначити критерії ефективності державного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів.

Вважаємо за доцільне запропонувати наступну систему критеріїв ефективності державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів, яка систематизована за трьома групами:

- критерії функціональної ефективності;
- критерії економічної ефективності;
- критерії соціальної ефективності.

Кожна група критеріїв передбачає певний набір показників, за якими слід визначати ефективність та інтегральний показник, що являє собою узагальнений показник зазначеної групи критеріїв (рис. 2.8).

Рис. 2.8. Класифікація критеріїв ефективності державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів *

**Джерело: побудовано автором.*

Наступним кроком є визначення показників за обраними критеріями, підбір методів їх розрахунку та змістовне наповнення значень. Нижче приводимо їх детальну характеристику.

Відповідно до критерію функціональної ефективності реалізації державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів в Україні нами запропоновано визначення наступник показників:

- показник ефективності державної реєстрації земельних ділянок – характеризує функціональну ефективність органів державної влади щодо вчасної державної реєстрації земельних ділянок;

- показник ефективності виявлення порушень порядку державної реєстрації земельних ділянок – визначає результативність діяльності відповідних інституцій щодо виявлення порушень законодавства в частині документального подання та оформлення реєстрації земельних ділянок;

- показник ефективності контролю щодо топографо-геодезичної і та картографічної діяльності – характеризує ефективність здійснення контрольних заходів в частині додержання вимог законодавства суб'єктами господарювання щодо топографо-геодезичної і картографічної діяльності;

- показник ефективності здійснення державної експертизи документів із землевпорядкування – показник визначає кількість та своєчасність реалізації державних експертиз землевпорядної документації;

- показник ефективності реалізації землеустрою – показник надає можливість оцінити обсяги виконання робіт у сфері встановлення меж земель державної та комунальної власності, територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

- показник видачі державних актів права власності на земельну ділянку – показник визначає обсяги виконання робіт щодо видачі державних актів на право власності на землю;

- показник ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення – говорить про ефективність обробки інформації від заявників згідно;

- показник ефективності охорони земельних ресурсів – визначає обсяги проведеної діяльності щодо охорони земельних ресурсів;

- інтегральний показник функціональної ефективності – узагальнює значення всіх показників функціональної ефективності державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів в Україні.

Показники економічної ефективності державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів в Україні включають такі індикатори:

- показник фінансування Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру – визначає обсяги фінансового забезпечення функціонування Держгеокадастру, а також фінансування заходів відповідно до напрямів реалізації державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів;

- показник обсягу фінансування єдиної державної геоінформаційної системи – визначає обсяги фінансування діяльності єдиної державної геоінформаційної системи;

- показник економічної ефективності надання адміністративних послуг – показник вказує на фінансовий результат від надання адміністративних послуг Держгеокадастром населенню, розраховується відношенням отриманих грошових коштів від населення в якості оплати за надані адміністративні послуги до загальної суми бюджетного фінансування діяльності Держгеокадастру;

- показник ефективності розпорядження земельними ресурсами сільськогосподарського призначення у власності держави – показник виражає економічну ефективність діяльності по розпорядженню земельними ресурсами сільськогосподарського призначення, що належать до державної форми власності, розраховується відношенням загальної суми грошових надходжень до бюджету певного рівня від проведення земельних аукціонів і суми загальних грошових надходжень до бюджету певного рівня за визначений звітний період;

- показник ефективності використання земельних ресурсів – індикатор характеризує ефективність використання земельних ресурсів через розрахунок частки дохідної частини бюджетів відповідного рівня, яка була сформована завдяки земельним платежам;

- показники вартості земельно-кадастрових та робіт з землевпорядкування – показник визначає суму вартості проведення визначеного виду робіт у розрахунку на 1 га;

- показник економічної ефективності заходів з охорони земель і їх використання – показник характеризує обсяг фінансового відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва через вилучення земель;

- інтегральний показник економічної ефективності – узагальнено характеризує економічну ефективність державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів.

Показники соціальної ефективності державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів в Україні включають такі показники:

- показник ефективності надання адміністративних послуг – показник говорить про рівень забезпечення потреб населення щодо надання адміністративних послуг державними органами щодо використання земельних ресурсів;

- показник ефективності виконання програм розвитку відносин землекористування – показник визначає якість реалізації державної політики щодо використання земель;

- показник ефективності залучення інвестицій – показник дає характеристику діючим умовам стимулювання інвестиційної діяльності в секторі використання земельних ресурсів з метою розвитку інфраструктури та агросектору в цілому;

- інтегральний показник – визначає загальну соціальну ефективність реалізації державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів (рис. 2.9).

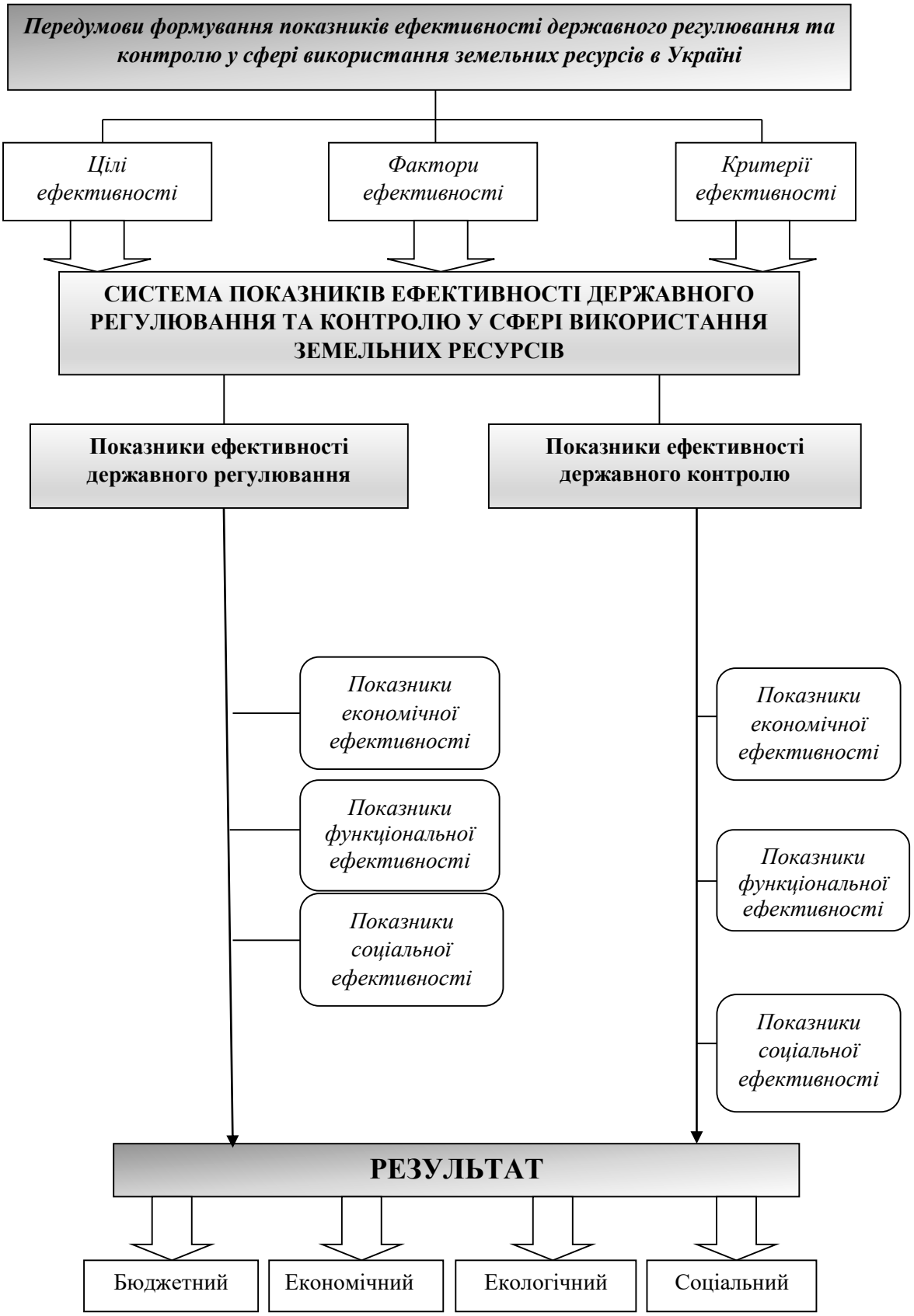

Рис. 2.9 Логічна схема системи показників ефективності державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів *

**Джерело: побудовано автором*

Фактографічним даними для розрахунку наведених показників ефективності можуть слугувати дані статистичних джерел, інформація довідників, аналітичних звітів, інших джерел, які можуть характеризувати результати роботи органів державної влади, Держгеокадастру України, органів місцевого самоврядування та інших державних інституцій, результати опитувань, анкетувань і експертних оцінок. Розрахунок показників може бути проведений на різних регіональних рівнях - країни в цілому, областей, окремих територіальних громад тощо.

Оцінювання ефективності державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів дає можливість оцінити результативність діяльності державних структур, які задіяні в цих процесах, оцінити ефективність використання бюджетного фінансування даної сфери та з'ясувати недоліки в забезпеченні ефективності державної політики щодо використання земельних ресурсів в цілому.

Методика передбачає використання абсолютних і відносних показників за такими основними групами: показники економічної ефективності, показники функціональної ефективності, показники соціальної ефективності.

Наступним етапом відповідно до передбаченої нами методики є розрахунок інтегральних показників ефективності. За результатами розрахунку інтегральних показників ефективності можуть бути прийняті управлінські стратегічні рішення щодо системи державного регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів.

Інтегральна оцінка ефективності державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів включає визначення двох зведених інтегральних показників. Перший інтегральний показник – показник ефективності державного регулювання сфери використання земельних ресурсів, що розраховується на основі інтегральних показників економічної, соціальної та функціональної ефективності державного регулювання. Другий показник – зведений інтегральний показник ефективності державного контролю, що розраховується на основі інтегральних показників економічної,

функціональної та соціальної ефективності державного контролю за сферою використання земельних ресурсів..

Згідно послідовності методики наступним етапом оцінки ефективності державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів є прогнозування значень показників ефективності. Достовірність прогнозних значень визначає подальші управлінські дії на шляху до розвитку та покращення відносин землекористування. При прогнозуванні на основі аналітичного відображення тренду передбачається, що розмір рівня, який характеризує явище, формується під впливом безлічі факторів. Щоб визначити вплив того чи іншого фактора на досліджуване явище, використовують кореляційно-регресійний аналіз.

Хронологія розрахунку прогнозних показників має таку послідовність. Першочергово ідентифікуються основні завдання і проробляються гіпотези, далі відбувається накопичення, відбір і аналітична обробка інформації (саме на цьому етапі здійснюється розрахунок показників ефективності та визначення інтегральних показників ефективності державного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів), оцінюється щільність взаємозв'язку між прогнозним показником та обраними факторами. Наступним етапом проводиться оцінка моделі, а після обирається найбілш підходяща модель для прогнозу, і здійснюється оцінювання ступеня взаємозалежності між розглянутими величинами, визначається їх динаміка та робиться прогноз [165].

Схематично послідовність аналізу і побудова прогнозної моделі відображені на рис. 2.10

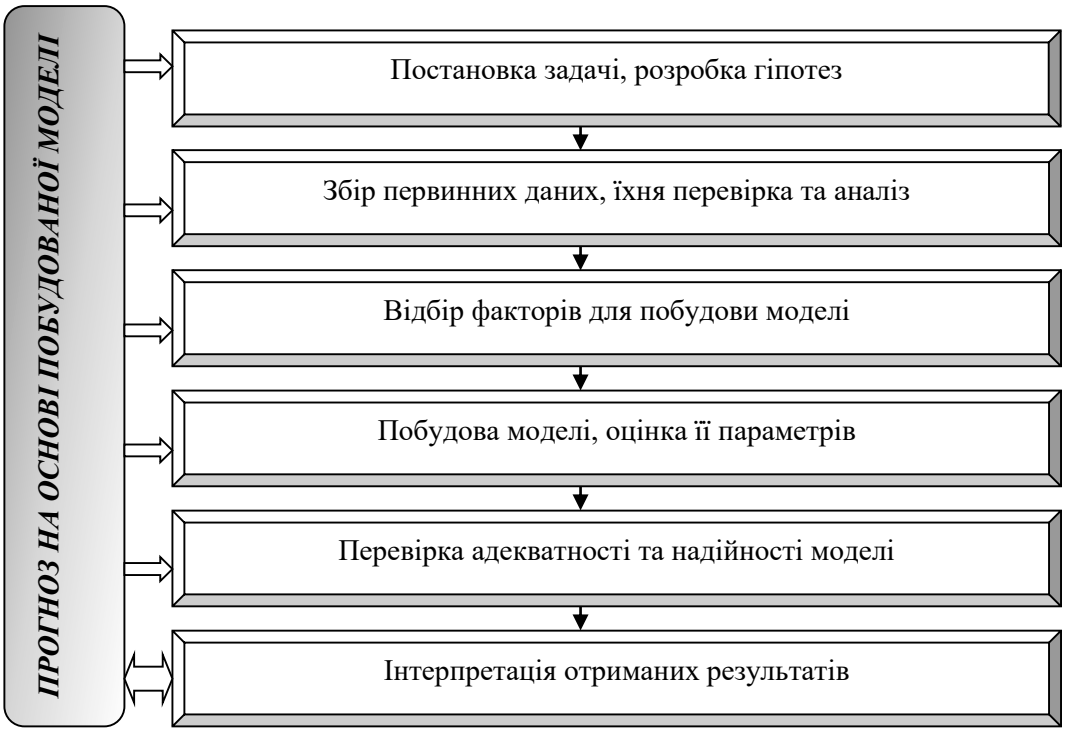

Рис. 2.10. Послідовність побудови моделі прогнозування інтегрального показника ефективності державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів*

**Джерело: побудовано автором на основі [165].*

У загальному вигляді модель інтегрального показника ефективності державного регулювання використання земельних ресурсів:

$$Y=f(X_1, X_2, X_3, u), \quad (2.1)$$

де Y – інтегральний показник ефективності державного регулювання використання земельних ресурсів;

X_1 – інтегральній показник економічного економічної ефективності;

X_2 – інтегральний показник функціональної ефективності;

X_3 – інтегральний показник соціальної ефективності;

u – стохастична складова, яка враховує вплив випадкових чинників на результативну ознаку.

Найбільш відповідними для побудови економетричної моделі є лінійна функція:

$$Y = b_0 + b_1 x_1 + b_2 x_2 + b_3 x_3 + u, \qquad (2.2)$$

Відповідно функція за вибірковою сукупністю матиме вигляд:

$$Y = \hat{a}_0 + \hat{a}_1 x_1 + \hat{a}_2 x_2 + \hat{a}_3 x_3, \qquad (2.3)$$

де $\hat{a}_j$ - оцінка j-го параметра моделі (j = 1, 2, 3).

Оцінки параметрів $a_1,\ldots,a_3$ і a_0 знаходяться методом найменших квадратів [65].

Кореляційні моделі оцінки факторів, які впливають на зміну ефективності державного регулювання сфери використання земельних ресурсів, дають можливість вирішувати такі задачі, як, наприклад: визначення спільного та окремого впливу багатьох взаємопов'язаних і водночас дієвих факторів на ефективність функціонування окремого напряму регулювання чи окремої інституції. Використовуючи значення коефіцієнту та нормативне значення, можна визначити на прогнозований рік рівень ефективності. Залежно від рівня впливу окремого фактора може коригуватись здійснення певних заходів стратегії удосконалення державного регулювання, наприклад, посилення державного фінансування чи розвиток соціального напряму.

На основі отриманих прогнозних значень обґрунтовуються рекомендації щодо формування стратегічних пріоритетів і напрямів державної політики в галузі державного регулювання і контролю за землекористуванням. Важливим є визначення ключових напрямів, заходів по їх реалізації, принципів та очікуваних результатів. Відповідно до визначених завдань і напрямів, розробляються заходи, обираються методи та інструменти, відбувається формування механізмів удосконалення державного регулювання та контролю сфери використання земельних ресурсів.

На останньому етапі здійснюється оптимізація показників ефективності державного регулювання використання земельних ресурсів. Під оптимізацією розуміється ідентифікація значень показників, при яких досягається оптимум – найкращий стан системи. Найчастіше оптимум співпадає з отриманням найкращого результату при заданих витратах ресурсів або досягнення заданого результату за мінімальних витрат.

Методи оптимізації показників, або методи теорії прийняття рішень входять до складу математичних методів, що широко застосовуються в економічних дослідженнях. Саме ці методи дають можливість зробити планування та управління динамічними системами ефективним. Методи оптимізації показників використовуються з метою побудови і якісного аналізу складних макромоделей розвитку економічних систем, схем прогнозу поведінки окремої системи і врахування соціально-економічних факторів, виробництва, споживання та обміну, моделей ціноутворення, інноваційних систем тощо [2].

Відповідно до вище зазначеного можна стверджувати, що оптимізація показників ефективності державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів являє собою ідентифікацію таких значень показників ефективності державного регулювання і контролю, при яких показник ефективності є найвищим.

Для реалізації такої оптимізації показників доцільно використати процедуру «Пошук рішення» в Microsoft Excel.

Використання процедури «Пошук рішення» (Solver) являється одним із найефективніших способів використання Excel для вирішення оптимізаційних завдань.

В більшості випадків, вирішення таких завдань зводяться до того, що необхідно знайти значення аргументів цільової функції, де вона має максимум або мінімум, при цьому задаються обмеження – нерівності на значення самої цільової функції або інших функцій, аргументів.

Надбудова «Пошук рішення» MS Excel застосовує алгоритм нелінійної оптимізації Generalized Reduced Gradient (GRG2), розроблений Леоном Ласдоном і Аланом Уореном [2].

В результаті застосування функції «Пошук рішення» можна отримати оптимальні значення вхідних параметрів моделі, які використовуються для визначення ключових факторів впливу, що в подальшому стає підґрунтям для розробки стратегічних рішень.

Отже, слід зазначити, що розроблена і представлена нами методика є оптимальною для оцінки ефективності процесів державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів. Вона дозволяє визначити сукупний вплив усіх чинників на ефективність державного регулювання і контролю, а також зробити аналіз отриманих результатів за економічними, функціональними і соціальними критеріями.

Зазначені критерії і запропонований методичний інструментарій оцінювання дають можливість ідентифікувати резерви підвищення рівня ефективності державного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів, а також напрями регулювання і контролю, що потребують удосконалення. Використання такої методики дозволяє також аналізувати кризові прояви і вчасно реагувати на них шляхом розробки і прийняття вірних стратегічних управлінських рішень, застосовувати систему попереджувальних заходів і дій, а також використовувати оптимальні прогнозні параметри для ефективного планування регуляторної та контрольної діяльності землекористування на всіх рівнях управління земельними відносинами.

Висновки до розділу 2

1. Проаналізовано сучасний стан земельних ресурсів України та особливості їх використання. За результатами аналізу виявлено, що в переважній більшості областей найбільшу частку у структурі земельних ресурсів складають земельні ресурси сільськогосподарського призначення.

Це, в першу чергу, зумовлено природними властивостями (високоякісний чорнозем) та кліматичними умовами (помірний кліматичний пояс), які традиційно визначили агропромисловий вектор розвитку нашої країни. Що, в свою, чергу дає підстави для обґрунтування необхідності ефективної системи державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів, враховуючи великий аграрний потенціал України та інтенсифікацію використання земельних ресурсів.

2. Досліджено структуру розподілу земельних ресурсів України за регіонами, що дало можливість визначити наступні тенденції: найбільша за площею кількість земельних ресурсів зосереджена в Чернігівській та Житомирській областях, земельні ресурси сільськогосподарського призначення сконцентровані у Вінницькій, Дніпропетровській, Полтавській, Харківській та Херсонській області, а ліси переважають в Житомирській, Чернігівській та Рівненській областях.

3. Виокремлено ключові детермінанти впливу на процеси державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів в Україні та класифіковано їх за такими ознаками: залежно від масштабу впливу та охоплення: світові, міждержавні, державні; залежно від походження причини впливу: зовнішні, внутрішні, змішані; залежно від природи впливу: політичні, соціальні, економічні, правові, техногенні, екологічні, безпекові, культурні; залежно від результатів впливу: стримуючі, стимулюючі, превентивні, захисні.Зазначена класифікація дасть можливість врахувати наведені чинники впливу при розробці стратегічних орієнтирів формування ефективної системи державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів.

4. Здійснено аналіз інституційно-правових засад державного регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів в Україні, це дозволило розкрити, що інституційно-правове забезпечення державного регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів потребує

удосконалення з метою подальшого досягнення високого рівня результативності та екологічності сучасного землекористування.

5. Доведено доцільність чітко розмежовувати функції, повноваження, процеси щодо формування та реалізації державної політики у сфері земельних відносин. Необхідний оновлений підхід до ключових аспектів розмежування діяльності з управління, регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів між різними носіями владних повноважень. Доцільно розподілити функції між центральними органами державної влади, органами місцевого самоврядування і відокремити частину контрольних функцій громадському сектору.

6. Запропоновано здійснювати оцінку ефективності реалізації заходів щодо державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів за такими критеріями ефективності: критерії економічної ефективності, функціональної ефективності та соціальної ефективності.

7. Розроблено методику оцінки ефективності державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів в контексті запропонованих авторських критеріїв оцінки (економічної ефективності, функціональної ефективності та соціальної ефективності), що дозволяє ідентифікувати резерви підвищення рівня ефективності державного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів, а також напрями регулювання і контролю, що потребують удосконалення. Використання такої методики дозволяє також аналізувати кризові прояви і вчасно реагувати на них шляхом розробки і прийняття вірних стратегічних управлінських рішень.

Результати досліджень 2 розділу опубліковано в наукових працях [153, 155, 157, 159].

РОЗДІЛ 3.
ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

3.1. Стратегічні орієнтири формування ефективної системи державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів

Подальший розвиток земельного ринку, необхідність залучення інвестицій в аграрний сектор національної економіки, поширення екологічної культури на сферу землекористування, відновлення пошкоджених земель на засадах «зеленої економіки», підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських виробників в контексті прискорення євроінтеграційного руху нашої країни – всі ці процеси формують об’єктивний запит на удосконалення існуючої системи державного регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів. Таке удосконалення неможливо реалізувати за відсутності чітко сформованої стратегії формування ефективної системи державного регулювання і контролю з подальшою конкретизацією методів, заходів та інструментів спрямованих на досягнення стратегічних цілей щодо безпечного раціонального використання земельних ресурсів.

На сьогодні в Україні вже проголошені і виконуються заходи за такими стратегічними документами:

1. «Стратегія зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 року». Даний документ затверджений на загальнодержавному рівні і має на меті визначення стратегічних напрямів державної політики щодо зрошення та дренажу, забезпечення сталого екозбалансованого розвитку землеробства в Україні. Реалізація Стратегії спрямована на відновлення потенціалу зрошувальних та дренажних систем з метою подальшого нарощування площ

поливу та водорегулювання як основи досягнення максимального рівня ефективності та екологічної безпеки сільськогосподарського виробництва [52].

2. «Національна економічна стратегія на період до 2030 року». Зазначений документ є базовим для розроблення міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади планів заходів, проектів програмних і стратегічних документів, проектів законів та інших актів законодавства. Напрям 9 цієї стратегії присвячений агропромисловому сектору і харчовій промисловості і містить такі стратегічні напрями: забезпечення проведення стимулюючої та дорадчої аграрної політики; забезпечення гравців ринку якісною інфраструктурою (земля, зрошувальні системи, фінанси, освіта та наука, транспорт, потужності зберігання); створення умов для виробників щодо можливості забезпечення доступними матеріально-технічними ресурсами; збалансування виробництва високо- та низькомаржинальних продуктів для збільшення прибутковості сектору; сприяння розвитку та повноцінному забезпеченню ринку для функціонування переробки; оптимізація збуту продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках; забезпечення виробництва та експорту безпечної та здорової сільськогосподарської та харчової продукції [51].

3. «Біла книга. Стратегія розвитку земельних відносин в Україні». Документ було презентовано Міністерством аграрної політики та продовольства України. Ключовим завданням даного документу є подальше реформування земельних відносин. Серед стратегічних пріоритетів визначене наступне: 1) покращити доступність, цілісність та інтероперабельність реєстрів; 2) створити та забезпечити функціонування Державного аграрного реєстру; 3) покращити якість, повноту кадастрових даних та інтероперабельність електронних систем для зменшення корупції; 4) покращити іпотечне кредитування та доступ дрібних землевласників до кредитних ресурсів; 5) підвищити спроможність місцевих громад ефективно

планувати і розпоряджатися землями; 6) захистити та впорядкувати екологічно вразливі категорії земель; 7) здійснювати комунікаційну підтримку земельної реформи [47].

Вищенаведені стратегічні документи містять програмні заходи та принципи, частина з яких не втратила своєї актуальності та першочерговості. Однак слід зауважити, що всі наведені стратегії було затверджено та впроваджено в період 2019-2021 рр., тобто до повномасштабного вторгнення росії в Україну та до запровадження воєнного стану в нашій країні. Події і зміни, що відбулися в країні після 24.02.2022 р. спричинили нові виклики та проблеми у сфері державного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів, а саме:

- окупація частини територій, пошкодження і забруднення внаслідок ведення бойових дій значної площі земельних ресурсів, що спричинило вилучення цих земельних ресурсів з ведення господарської діяльності;

- зростання ризиків ведення сільськогосподарської діяльності через закриття звичних ринків збуту, закриття морських шляхів, блокування окремих європейських кордонів [168;169].

- через відсутність належного контролю уряд змушений був закрити доступ до реєстрів нерухомості з метою попередження спекулятивних, шахрайських операцій та рейдерства [168];

- обмеження доступу до Державного земельного кадастру, а саме: припинено доступ користувачів, які розташовані в районі проведення бойових дій або які перебувають у тимчасовій окупації; внесення/зміна відомостей здійснюється виключно державними кадастровими реєстраторами Держгеокадастру та його територіальних органів, включеними до переліку, що затверджується Держгеокадастром за погодженням із Мінагрополітики; надання доступу до ДЗК користувачам, які мали такий доступ до 24 лютого 2022 року, здійснюється за рішенням Держгеокадастру; надання відомостей може здійснюватися також адміністраторами центрів надання

адміністративних послуг або уповноваженими посадовими особами місцевого самоврядування; публічна кадастрова карта не функціонує [128];

- проблеми пов'язані з релокацією бізнесу і його розміщенням.

Окремої уваги потребують проблеми, пов'язані із продовженням реформування земельних відносин за умов війни, до таких можна віднести:

- відсутність у населення можливості фінансово підготуватись і бути платоспроможними щодо придбання земельних ресурсів за ринковими цінами;

- падіння купівельної спроможності населення через війну, зміни споживчих інтересів (люди бояться купувати земельні ресурси через воєнну напругу і невизначеність в умовах війни);

- відсутність об'єктивної попередньої оцінки урядом спроможності аграрного сектору до приватизації;

- недосконалість інституційно-правового забезпечення, про що вже було викладено в попередньому розділі роботи;

- низька фінансова підтримка малих фермерських господарств, особливо в період приватизації [169]

- «відкрите» питання діючих договорів оренди;

- низький рівень адаптування та впровадження зарубіжного досвіду щодо регулювання і контролю використання земельних ресурсів.

Також слід виокремити групу проблем, пов'язаних з моніторингом довкілля, зокрема в частині використання земельних ресурсів [170]:

- необхідність оновлення нормативно-технічного, нормативно-правового та організаційного забезпечення щодо моніторингу довкілля;

- потреба в створенні єдиної мережі для певних систем моніторингу спостережень, а для деяких підсистем – їх створення;

- необхідність оновлення застарілого методичного забезпечення моніторингу;

- об’єктивна необхідність у впровадженні єдиних вимог до обробки даних і застосування взаємодіючих між собою інформаційних технологій щодо збереження, обробки та передаванні інформації;

- необхідність розміщення даних про стан природних ресурсів.

Колектив науковців А. М. Третяк, В. М. Третяк, Т. М. Прядка, Н. О. Капінос, Н. А. Третяк визначають основні проблеми земельної політики, що потребують вирішення до 2030 року:

— деградація земель;

— приведення інституції власності на землю до конституційних вимог;

— перехід від поділу земель за категоріями до територіального їх зонування за типами (підтипами) землекористування;

— перехід на нову парадигму розвитку землевпорядкування і землеустрою та відновлення ролі держави у їх здійсненні;

— модернізація системи управління земельними ресурсами та землекористуванням [171].

Таким чином, удосконалення державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів України повинно проводитись з урахуванням воєнного стану в країні, суспільних змін та перетворень, сучасного стану і потреб національної економіки, національних особливостей та зарубіжних тенденцій розвитку використання земель з урахуванням євроінтеграційних перспектив.

Виходячи з вищенаведеного вважаємо за необхідне визначення головних стратегічних напрямів формування ефективної системи державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів. Пропонуємо ідентифікувати зазначені стратегічні орієнтири, спираючись на науковий доробок інших науковців щодо визначення стратегічних пріоритетів формування державної політики у сфері землекористування.

Так, Небава М. і Ткачук Л. пріоритетними напрямами подальшої реалізації земельної політики в Україні, в тому числі в контексті підвищення

ефективності державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів вбачають наступне :

- удосконалення державного управління земельними ресурсами, що в свою чергу передбачає удосконалення його регулятивних та контрольних функцій;

- подальше оновлення та доопрацювання нормативно-правового забезпечення щодо використання земельних ресурсів та становлення і розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення;

- удосконалення системи економічного регулювання відносин землекористування (цінові інструменти регулювання земельного ринку, удосконалення методичних аспектів здійснення нормативної грошової оцінки земельних ресурсів та її постійне оновлення, цифровізація обліку платників земельного податку та удосконалення механізмів встановлення і оплати за оренду землі, посилення економічних стимулів щодо раціонального використання і захисту земель, посилення фінансових санкцій за недотримання законодавства у сфері землекористування і в разі, якщо діяльність погіршує стан земельних ресурсів тощо);

- впровадження основ сталого розвитку в контексті реалізації землеустрою сільськогосподарських земель, а також надання послуг із землевпорядкування для нових сільськогосподарських підприємств;

- надання власникам і землекористувачам актуальної інформації про якісні властивості та придатність земельних ресурсів для підвищення ефективності використання ними свого права власності на земельні ресурси сільськогосподарського призначення;

- запровадження обмежень в розрізі регіонів з метою недопущення зосередження земельних ресурсів у власності однієї особи – боротьба з монополізацією землекористування;

- надання правового захисту та консультативної підтримки орендодавцям земельних ресурсів , впровадження та підтримка конкурентних відносин серед потенційних орендарів землі;

- розробка та поступове введення в дію єдиного загальнодержавного нормативно-правового документа (програми), що буде регламентувати використання та охорону земельних ресурсів.

Халімон П. пропонує виклад основних стратегічних пріоритетів, які в подальшому закладуть основу для розробки напрямів стратегії удосконалення державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів. До таких пріоритетів автор пропонує віднести [173]:

1. Науково-інтелектуальний напрям, що передбачає наступні дії:

- формування програм з метою розвитку земельних відносин на державному і регіональному рівні;

- започаткування утворення спеціальних інноваційних формувань регіонального рівня для посилення співпраці між органами влади різних рівнів на засадах децентралізації;

- стимулювання розвитку наукових досліджень щодо землекористування;

- долучення науковців до підготовки нормативної, законодавчої та програмної документації.

2. Соціально-економічний напрям включає такі заходи:

- розробку проєктів щодо землеустрою;

- пошук та формування додаткових джерел доходів бюджету;

- удосконалення процесу оподаткування користувачів земельних ресурсів;

- підвищення інвестиційної привабливості сільських місцевостей;

- стимулювання розвитку малих аграрних підприємств;

3. Інституційний напрям передбачає:

- правову підтримку сільськогосподарської діяльності;

- запровадження моніторингу стану та якості використання земель сільськогосподарського призначення;

- запровадження цифрових технологій в регулюванні землекористуванням;

4. Комунікаційно-інформаційний напрям спрямований на:

- поширення використання інформаційних технологій для управління земельними відносинами, проведення електронних земельних аукціонів тощо;

- формування та удосконалення комплексу інформаційного забезпечення відносин щодо використання земельних ресурсів;

- розробка та поширення соціальної реклами, освітніх та комунікаційних заходів відповідної тематики тощо.

5. Безпековий передбачає такі дії:

- запровадження системи мотиваційних заходів щодо залучення організацій до системи страхування учасників земельних відносин;

- диференціація та страхування ризиків в агарному секторі тощо.

Таким чином, стратегічне планування підвищення ефективності державного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів повинно передбачати формулювання цілей, постановку завдань, визначення пріоритетів підвищення ефективності, розробку і реалізацію державними органами влади спільно з громадськими інституціями відповідних стратегічних програм.

Метою розробки стратегічних рішень щодо створення ефективної системи державного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів в Україні є формування сприятливих умов для розвитку відносин щодо використання земельних ресурсів, розширення сільськогосподарського виробництва у відповідності до суспільних інтересів, економічної безпеки країни, внутрішніх запитів та світових тенденцій.

Відповідно до зазначеного вище було запропоновано алгоритм розробки стратегічних напрямів формування ефективної системи державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів в Україні (рис. 3.1).

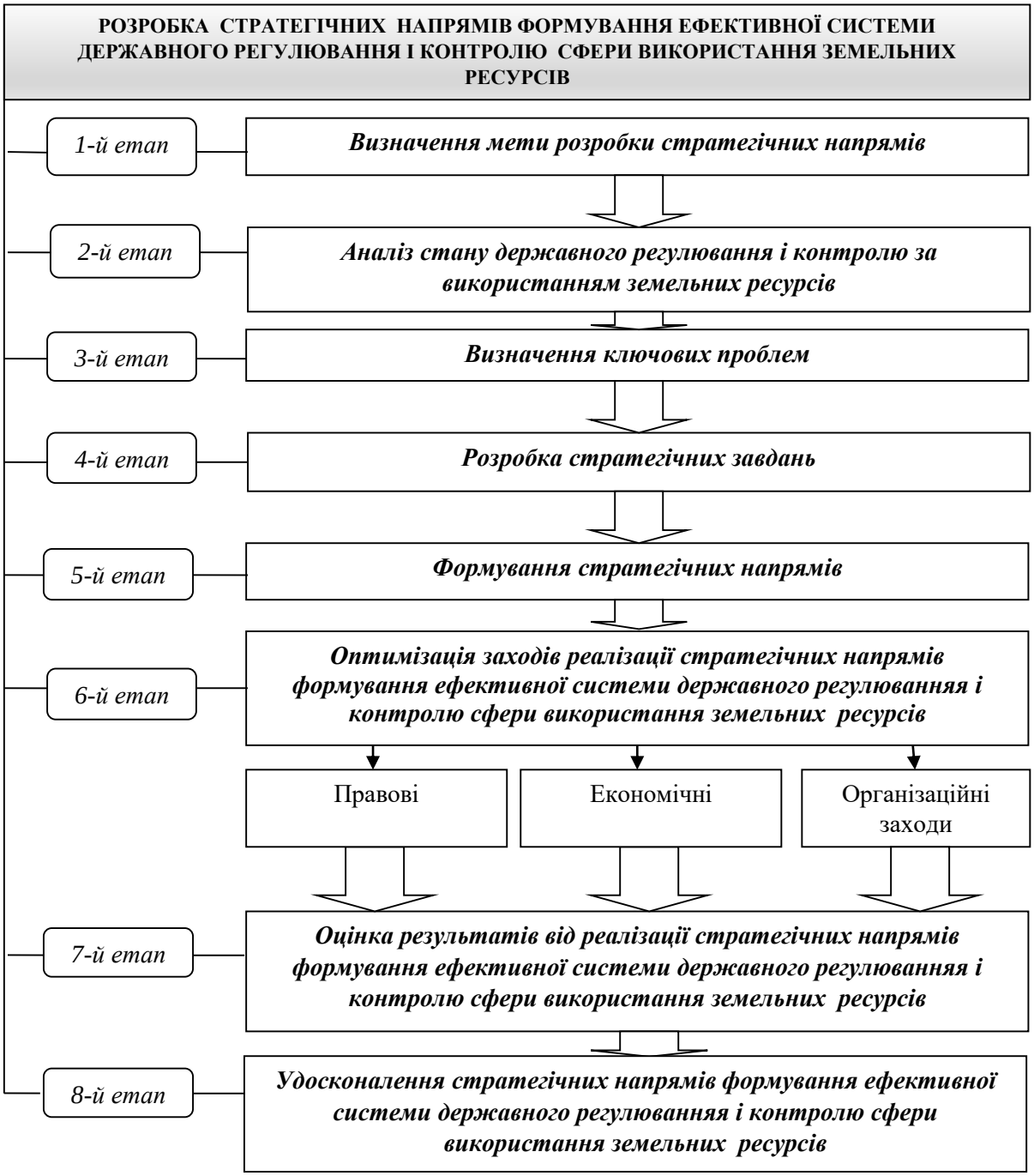

Рис. 3.1. Алгоритм розробки стратегічних напрямів формування ефективної системи державного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів*

**Джерело: побудовано автором*

Зазначена вище мета передбачає виконання таких стратегічних завдань щодо розробки і подальшої реалізації стратегічних напрямів формування ефективної системи державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів в Україні:

1) економічнне, інституційно-правове, соціальне і загалом всебічне сприяння і стимулювання державою розвитку відносин щодо раціонального, безпечного та ефективного використання земельних ресурсів в Україні;

2) сприяння виникненню нових інноваційних та екологічних методів використання земельних ресурсів в Україні;

3) удосконалення системи державної фінансової підтримки та стимулювання малих аграрних підприємств;

4) впровадження нових механізмів взаємодії між всіма учасниками земельних відносин;

5) підвищення економічної ефективності використання земельних ресурсів в нашій країні, зокрема сприяння економічному розвитку сільських територій на засадах сталості та «зеленої економіки;

6) підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору національної економіки шляхом запровадження ефективного механізму залучення інвестицій та створення необхідної інвестиційної інфраструктури;

7) розвиток і впровадження практики функціонування на постійній основі системи громадського контролю за використанням земельних ресурсів;

8) удосконалення державного регулювання і контролю за функціонуванням земельного ринку для унеможливлення спекулятивних та шахрайських дій;

9) подальше реформування державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів в контексті цифровізації та підвищення прозорості процедур з метою зниження рівня корупції та зловживань;

10) створення сприятливих умов для ширшого і потужнішого використання Україною свого агропромислового потенціалу, повоєнного відновлення та закріплення своїх позицій на європейському і світовому продовольчих ринках.

Виконання поставлених завдань вбачаємо в реалізації стратегічних напрямів через визначені тактичні заходи та дії (рис. 3.2.).

Рис. 3.2. Стратегічні орієнтири формування ефективної системи державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів*

**Джерело: побудовано автором*

Окреслені рис. 3.2 стратегічні напрями формування ефективної системи державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів можуть бути реалізовані шляхом використання адміністративних, правових та економічних інструментів щодо провадження відповідних регулятивних дій та заходів. Запропоновані тактичні заходи слід трактувати, як інструменти удосконалення, рамкові дії щодо удосконалення, внесення змін чи поправок в нормативно-правові акти, нові концепції, програми або окремі галузеві стратегії. Далі наведемо більш детальну характеристику кожного запропонованого напряму з деталізацією передбачених заходів або удосконалень.

1. Підвищення ефективності державного регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів включає три підсистеми заходів:

1.1. Підвищення економічної ефективності державного регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів передбачає наступне:

- здійснення державного регулювання цін на ринку земель сільськогосподарського призначення;

- доповнення та удосконалення методичного інструментарію нормативної оцінки вартості земельних ресурсів та постійне оновлення інформації про це у загальному доступі;

- автоматизація обліку платників земельного податку шляхом запровадження єдиної автоматизованої системи;

- автоматизація обліку орендарів та рентних платежів;

- застосування економічних стимулів для спонукання землекористувачів до раціонального використання і здійснення заходів щодо захисту земельних ресурсів [172];

- впровадження суворих санкцій (штрафи, матеріальне відшкодування, антирента тощо) в разі вчинення порушення земельного законодавства, порушення правил використання, несанкціонованого нецільового використання або дій, що привели до погіршення стану і якості земельних ресурсів

1.2. Підвищення ефективності державного регулювання і контролю в таких аспектах, як відносини власності, використання земельних ресурсів, дотримання норм щодо охорони та безпечного використання земельних ресурсів різного призначення:

- посилення інституту права власності на земельні ресурси, зокрема, державної та комунальної;

- розробка та впровадження на законодавчому рівні поняття про відносини суспільної (власність українського народу) та корпоративної власності на земельні ресурси в контексті формування та затвердження нових концептуальних підходів до удосконалення земельного законодавства [174];

- формування принципово нової стратегії розвитку відносин власності на земельні ресурси, яка передбачає удосконалення управління власністю на цей вид ресурсів відповідно до трьох рівнів: національного, регіонального та місцевого, а також містить заходи по покращенню процедур щодо антимонопольної, землевпорядної містобудівної діяльності в контексті регулювання земельних відносин, удосконалення процедур банкрутства і приватизації;

- запровадження системи гарантування прав власності на земельні ресурси та розвиток інфраструктури ринку сільськогосподарських земель.

1.3. Підвищення прозорості процесів державного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів шляхом подальшого впровадження та розвитку цифрових технологій в діяльність відповідних інституцій:

- застосування цифрових та геоінформаційних технологій для здійснення аналітичної діяльності, планування і моніторингу сфери використання земельних ресурсів [119];

- використання супутникового моніторингу для контролю за дотриманням правил і стандартів охорони і безпечного використання земельних ресурсів;

- подальша цифровізація послуг Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру.

2. Підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору вітчизняної економіки:

- удосконалення організаційно-економічного механізму залучення інвестицій в агропромисловість;

- запровадження пільгових умов та преференцій для залучення інвестицій діяльність, пов'язану з землекористуванням (субсидії, податкові пільги, гранти на створення робочих місць, пільгові умови оренди земель тощо);

- підвищення інвестиційного іміджу агропромислового сектору, що є об'єктивно складним завданням для країни, де більше двох років триває війна, однак якість українських ґрунтів та їх великі площі, сприятливі кліматичні умови та географічне розташування є великими перевагами, які необхідно посилити такими заходами як зниження рівня корупції з одночасним підвищенням рівня прозорості функціонування державних інституцій, дотичних до інвестиційних процесів в агросектор, створення агентств з просування інвестицій для ефективної комунікації з іноземними інвесторами;

- для стимулювання як внутрішнього, так і іноземного інвестування доцільно створити ряд інвестиційних програм (наразі в Україні діють дві програми для підтримки сільгосп виробників - це грантова програма «Єробота» та програма пільгового кредитування «Доступні кредити 5-7-9», програми ж по стимулюванню та залученню інвестицій відсутні);

- створення спеціальної цифрової платформи з метою втілення віртуального комунікативного середовища, що надавало б потенційному інвестору можливість знайти і обрати земельну ділянку чи готовий об'єкт інвестування у вигляді фермерського господарства, аграрного підприємства для подальшого ознайомлення, комунікації з представниками та прийняття відповідного управлінського рішення при постійному моніторингу та

консультативно-інформаційному супроводі відповідними державними органами;

- розвиток землевпорядного планування територій інвестиційно привабливого землекористування, з особливою увагою до сільських місцевостей, зонування земель за категоріями та типами землекористування для врахування придатності земель та наявності інших природних ресурсів, що може бути перевагу для інвестування [174];

3. Удосконалення ведення земельного кадастру і моніторингу використання земельних ресурсів:

- обов'язкове проведення землеустрою і землевпорядкування земельних ресурсів, що перебувають у власності та користуванні, з метою визначення обмежень у використанні земель та їх державної реєстрації [174];

- впровадження систем інтегрованого планування та землеустрою [119];

- визначення та систематизація регіональних моделей за структурою форм використання сільськогосподарських земель із врахуванням природно-економічних та соціальних умов регіонів;

- відновлення в структурі державного земельного кадастру кількісного і якісного обліку земель, землеволодінь та землекористувань;

- формування системи оцінки балансової вартості землекористування для всіх форм господарювання;

- введення системи стандартизації у сфері землеустрою, охорони земельних ресурсів, державного земельного кадастру, оцінки вартості земельних ресурсів, а також мережі геопорталів, створення метаданих та каталогів метаданих [174];

- здійснення землеустрою територій сільськогосподарського призначення , а також землевпорядкування нових сільськогосподарських підприємств на засадах концепції сталого розвитку;

- удосконалення процесу землевпорядкування та занесення в земельного кадастру та моніторингу земель;

- надання власникам і користувачам земельних ресурсів інформації про якість і придатність земельних ділянок для ведення господарської діяльності, операцій купівлі-продажу, оренди земель, економічному стимулюванні раціонального використання та охорони земель [172];

4. Підвищення рівня залученості до контрольної діяльності щодо використання земельних ресурсів громадського контролю:

- запровадження загальнодоступних освітніх програм та ініціатив для підвищення рівня знань та поінформованості громадян щодо сталого і раціонального використання земельних ресурсів, особливостей їх прав щодо впливу на управління земельними ресурсами;

- проведення громадських обговорень та консультацій з метою отримання інформації щодо запитів, пропозицій зауважень, рекомендацій від зацікавлених сторін. Це сприятиме виявленню потенційних загроз, конфлікту інтересів та взяти до уваги різні точки зору при формуванні відповідних концепцій, політик, стратегій;

- залучення громадськості до участі в процесах ухвалення рішень щодо планування, розробки та впровадження політики землекористування. Це дає можливість поглибленого вивчення соціальних потреб і призводить до більш відповідальних і прийнятних рішень щодо використання земельних ресурсів;

- формування та проведення на постійній основі громадського моніторингу щодо реалізації політики використання земель і оцінювання її ефективності. Такий процес повинен включати пошук та збирання даних, складання звітності і ухвалення відповідних рішень;

- залучення громадян до процесів прийняття рішень (зокрема через онлайн-платформи) з метою збору та обміну ідеями та моніторингу земельних порушень [119];

5. Удосконалення регулювання і контролю земельного ринку:

- використання інформаційних технологій, зокрема блокчейн та смартконтрактів з метою підвищення прозорості та захисту угод на земельному ринку, оскільки застосування діджиталізації при укладанні та

виконанні відповідних угод зменшує бюрократію та мінімізує ризик шахрайства [119];

- ідентифікація організаційно-економічного та землевпорядного механізмів імплементації вартості права на землю в економіку використання земельних ресурсів, особливо права управління сільськогосподарським землекористуванням [174];

- оновлення методичних підходів щодо нормативної грошової оцінки земель та земельних ділянок, які підлягають оренді, та запровадження в економічних механізм земельних взаємовідносин поняття екологічної антиренти;

6. Посилення заходів щодо екологічного контролю та захисту земельних ресурсів:

- розробка та реалізація загальнодержавної програми використання та охорони земельних ресурсів України [172];

- впровадження стандартів екологічної відповідальності на законодавчому загальнообов'язковому рівні;

- завершення землевпорядного формування екологічної мережі на місцевому рівні як екологічного каркасу території України;

- розробка та впровадження методів стійкого землекористування, що враховують збереження біорізноманіття, захист водних ресурсів та боротьбу з ерозією [119];

- створення та впровадження методичного інструментарію щодо оцінювання та матеріального заохочення за надання екосистемних послуг, що сприятиме захисту довкілля та підтриманні екобалансу.

Таким чином, розробка стратегічних напрямів щодо удосконалення системи державного регулювання та контролю сфери використання земельних ресурсів поєднує в єдиний комплекс різноманітні заходи та дії щодо підвищення ефективності, дотримання раціональності та застосування інноваційних технологій для досягнення поставленої мети. Основними стратегічними напрямами є підвищення ефективності державного

регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів, підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору вітчизняної економіки, удосконалення ведення земельного кадастру і моніторингу використання земельних ресурсів, підвищення рівня залученості до контрольної діяльності щодо використання земельних ресурсів громадського контролю, удосконалення регулювання і контролю земельного ринку, посилення заходів щодо екологічного контролю та захисту земельних ресурсів що досягається економічними, адміністративними і правовими інструментами прямого та опосередкованого впливу.

3.2. Комплексна структурно-функціональна модель удосконалення державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів

Описані в попередньому підпункті дисертації стратегічні напрями удосконалення системи державного регулювання та контролю сфери використання земельних ресурсів потребують реалізації. Однак не у формі окремих точкових ініціатив чи заходів, а вигляді єдиного системного комплексу, направленого на удосконалення державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів в Україні.

При цьому перед такою системою реалізації стратегічних напрямів постають такі стратегічні завдання: охорона земель та формування раціонального землекористування; підвищення ефективності державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів; удосконалення інституційних механізмів та прозорості використання земельних ресурсів

На основі необхідності реалізації зазначених напрямів було обґрунтовано доцільність та деталізована змістовність структурно-функціональної моделі удосконалення державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів в Україні (рис.3.3).

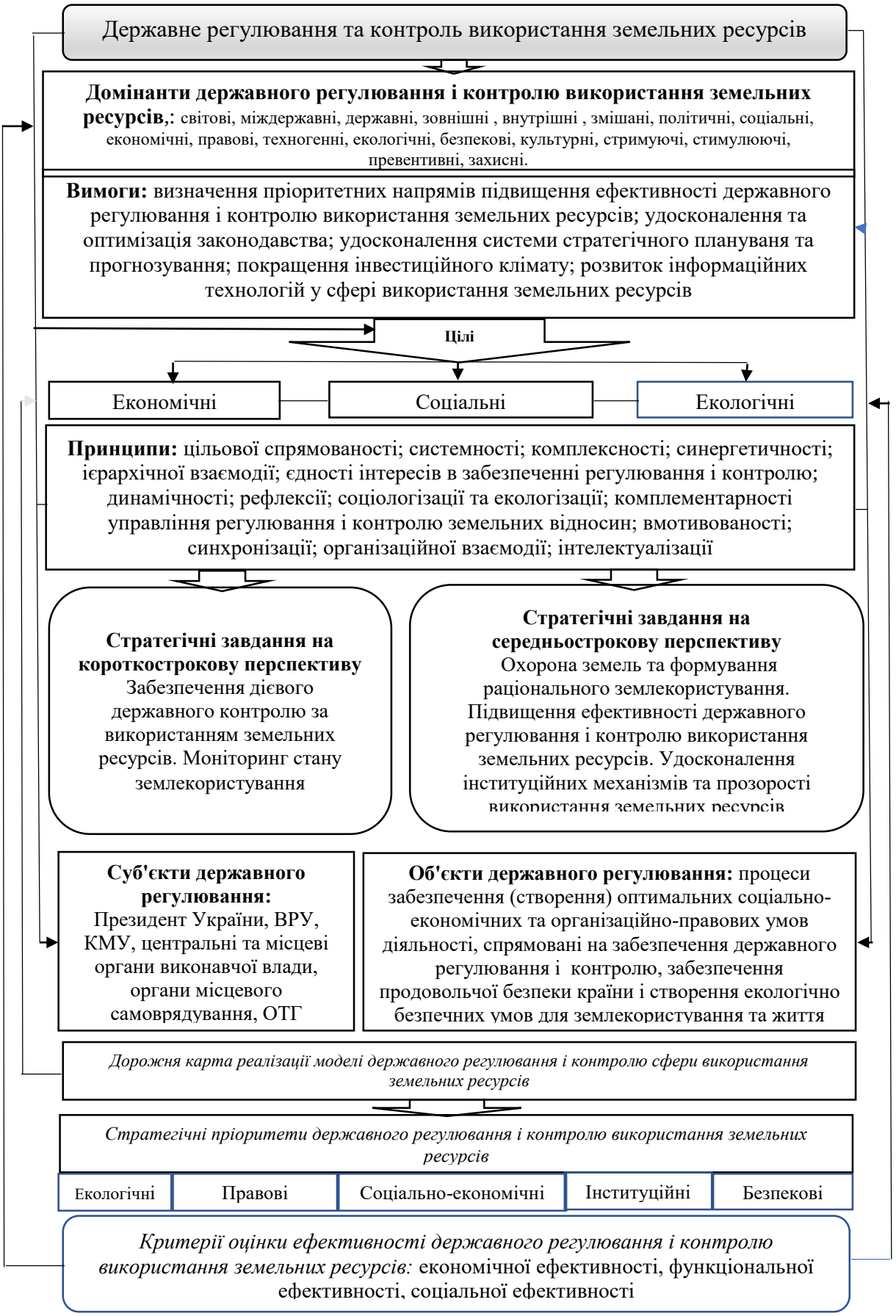

Рис. 3.3. Структурно-функціональна модель удосконалення державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів в Україні*

Джерело: розроблено автором

Для створення зазначеної структурно-функціональної моделі було визнано за доцільне використання положень системно-структурного, ресурсно-ситуаційного, програмно-цільового підходів у контексті дотримання вимог децентралізації, а саме:

- визначення пріоритетних напрямів розвитку земельних відносин щодо використання земельних ресурсів;

- вдосконалення та оптимізація законодавства у сфері використання земельних ресурсів;

- вдосконалення системи прогнозування розвитку сфери використання земельних ресурсів;

- покращення інвестиційного клімату;

- модернізація системи освіти й науки в галузі землекористування;

- розвиток інформаційних технологій і гармонізації відносин у сфері використання земельних ресурсів.

Модель враховує домінанти державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів, що ідентифіковані за результатами інноваційно-рефлексивного використання вихідних положень системно-структурного, ресурсно-ситуаційного, програмно-цільового теоретичних підходів в попередніх розділах. Ключові із них було систематизовано за наступними класифікаційними ознаками:

- залежно від масштабу впливу та охоплення: світові, міждержавні, державні (світова економічна криза, пандемія COVID19, повномасштабне російське військове вторгнення, запровадження воєнного стану в країні тощо);

- залежно від походження причини впливу: зовнішні (не залежать від управлінських рішень уряду чи політики країни), внутрішні (вплив здійснюється в результаті чинників, що виникли в межах країни), змішані (можуть мати місце глобальні процеси, які переросли у внутрішні тенденції та наслідки) ;

- залежно від природи впливу: політичні, соціальні, економічні, правові, техногенні, екологічні, безпекові, культурні (запровадження ринку землі,

переведення економіки на мілітаризовані пріоритети, долучення до Європейської зеленої угоди тощо);

- залежно від результатів впливу: стримуючі, стимулюючі, превентивні, захисні.

.Передбачається, що функціонування структурно-функціональної моделі удосконалення державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів в Україні сприятиме досягненню таких груп цілей:

1) економічні;

2) соціальні;

3) екологічні

Економічні цілі полягають в комерціалізації відносин землекористування, розвитку ринку земельних ресурсів в Україні, посиленні застосування інноваційних технологій у сфері землекористування, розвитку агропромислового сектору, зростанні дохідної частки бюджетів від діяльності, що пов’язана з використанням земельних ресурсів.

Соціальні цілі пов’язані з поліпшенням умов життя населення за рахунок розвитку відносин землекористування, покращення інфраструктури та умов життя, за рахунок інвестиційних надходжень в агросектор, підвищення рівня діджиталізації та прозорості у сфері регулювання та контролю сфери використання земельних ресурсів.

Екологічні цілі виражаються в підвищенні дбайливості та ощадливого ставлення до ресурсів в процесі використання земельних ресурсів, відновленні їх від пошкоджень, спричинених воєнними діями, перехід до «зелених стандартів ведення фермерства тощо.

Досягнення цілей буде реалізовано за умови дотримання наступних принципів:

- цільової спрямованості;

- системності;

- комплексності;

- синергетичності;

- ієрархічної взаємодії;

- єдності інтересів в забезпеченні регулювання і контролю; динамічності;

- рефлексії;

- соціологізації та екологізації;

- комплементарності управління регулювання і контролю земельних відносин;

- вмотивованості;

- синхронізації;

- організаційної взаємодії;

- інтелектуалізації.

Модель спрямована на підвищення ефективності реалізації земельної реформи в Україні, інноваційно-структурні зрушення у використанні земельно-ресурсного потенціалу та створення передумов для поширення засад зеленої економіки.

Одним із ключових інструментів досягнення поставлених цілей щодо удосконалення державного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів може стати цифрова платформа використання земельних ресурсів як чинника підвищення ефективності державного регулювання і контролю даної сфери.

Така цифрова платформа являє собою віртуальне середовище взаємодії між різними учасниками відносин землекористування. Користувачі цієї платформи залежно від свого статусу (державні інституції, землевласники і землекористувачі, інвестори, представники громадськості, органи місцевого самоврядування тощо) можуть мати різний рівень доступу до даних та повноваження щодо ініціатив та прийняття рішень, а також користування електронними послугами щодо земельних відносин (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Концептуальна схема цифрової платформи використання земельних ресурсів*

Джерело: розроблено автором.

Відображена платформа являє собою віртуальне середовище у форм сайту, порталу, мобільного додатку, який надає можливість своїм користувачам отримувати фахову консультаційну та інвестиційну підтримку, шукати за заданими параметрами об'єкти для інвестування або потенційного інвестора в аграрному секторі, користуватись електронними послугами державних інституцій, отримувати інформацію про стан та якість земельних ресурсів відповідного призначення, ознайомлюватись з бізнес-планами малих аграрних підприємств, які потребують інвестування, мат доступ до постійно оновлюваних даних щодо функціонування земельного ринку, розміру нормативної грошової оцінки вартості земель та ринкової вартості тощо, бирати програму кредитування або іншого виду фінансування тощо. Практичне застосування запропонованої віртуальної платформи створює передумови для формування ефективного механізму взаємодії всіх учасників відносин щодо використання земельних ресурсів України.

Функціонування цифрової платформи базується на механізмі поєднання та комплексної взаємодії кількох функціональних підсистем:

- інституційна підсистема представлена сукупністю політичних правил, соціальних норм; юридичних та економічних правил, державних інституцій, що здійснюють регулювання і контроль та визначають межі поведінки учасників відносин щодо використання земельних ресурсів та формують основу і необхідні умови для забезпечення подальшого розвитку інституту земельних відносин;

- організаційно-правова підсистема цифрової платформи включає комплекс таких компонент, як порядок врахування інтересів держави, бізнесу, інвесторів, землевласників і землекористувачів, регулювання земельних відносин, що представлені на платформі, як у вигляді інформації для ознайомлення і використання, фахових консультацій від експертів, а також вбудованим модулем розмежування повноважень і функцій, які можуть виконувати учасники (наприклад доступ до Державного земельного кадастру,

геоданих, картографічних баз даних, можливостей щодо здійснення тих чи інших дій на платформі тощо;

- соціальна підсистема передбачає формування системи соціального партнерства між учасниками відносин щодо використання земельних ресурсів, розбудову соціальної інфраструктури земельних відносин, виконання комплексу соціально-економічних завдань, створення всіх необхідних технічних та інформаційних умов для залучення активних представників громадськості і всіх зацікавлених суб'єктів до участі в прийнятті управлінських рішень через систему онлайн-голосування, реєстрації власної ініціативи, проведення онлайн-опитувань та надання можливості здійснювати громадський контроль за станом і якістю використання земельних ресурсів через доступ до відповідних даних і процедур, а також можливість подати електронну скаргу за відомим фактом порушення земельного або екологічного законодавства;

- фінансова підсистема являє собою систему фінансових інститутів, інвесторів потенційних та діючих, стартових фондів, організацій-грантодавців, які взаємодіють на платформі з приводу реалізації механізму перерозподілу інвестиційного капіталу, надання фінансової підтримки малим аграрним підприємствам та підприємцям тощо;

- господарська підсистема поєднує у собі безпосередніх користувачів цифрової платформи – землевласників, землекористувачів, суб'єктів господарювання, які потенційно можуть вступати в земельні відносини, великі агрохолдинги. Всі ці суб'єкти є безпосередніми користувачами адміністративних, інформаційних , фінансових, консультативних та інших видів цифрових послуг, представлених на платформі.

Відповідно до вищенаведеного матеріалу, нами було визначено переваги для кожної групи користувачів цифрової платформи щодо удосконалення державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Переваги від функціонування запропонованої цифрової інформаційної платформи використання земельних ресурсів*

Переваги для господарюючих суб'єктів	*Переваги для інвесторів та фінансових установ*	*Переваги для державних інституцій*
- отримання додаткових фінансових ресурсів; - зменшення трансакційних витрат; - скорочення часу проведення експертизи документації та проєктів; - отримання всебічної інформаційної та косультаційної підтримки; - можливість комунікувати безпосередньо з потенційними інвесторами; - скорочення бюрократії та зайвих процедур, подання запитів тощо; - можливість знайти всі необхідні електронні послуги на одному порталі; - можливість розміщення готового бізнес-плану, інвестиційного проєкту тощо.	- зниження ризиків кредитування інноваційних проектів аграрного сектору; - надання можливості самостійно проводити експертизу проєктів, розміщених на платформі; - диверсифікація активів; - підвищення ліквідності фінансових установ; -можливість пошуку об'єкта інвестування, земельної ділянки за вказаними параметрами; - можливість безпосередньої комунікації з землевласниками, рецепієнтами інвестицій, державними органами влади через власний електронний кабінет; - можливість брати участь в електронних земельних аукціонах через цифрову платформу.	- удосконалення методів державного регулювання і контролю за вдяки використанню інформаційних технологій; - підвищення прозорості процедур державного регулювання і контролю; - захист інформації від несанкціонованого доступу; - систематизація інформації про стан і якість земельних ресурсів; - контроль ринковим обігом земель; - можливість фінансової підтримки аграрного сектору без додаткових витрат бюджету; - посилення співпраці між фінансовим і реальним секторами економіки; - розширення інструментів страхування і посилення конкуренції в галузі.

* *Джерело: складено автором*

Таким чином, створення і запуск єдиної цифрової платформи щодо удосконалення використання земельних ресурсів поєднує в єдиний комплекс різні засоби та інструменти регулювання, контролю та стимулювання розвитку земельних відносин з приводу землекористування. Основними напрямами діяльності цієї платформи є: удосконалення державного регулювання і контролю використання земельних ресурсів, розширення джерел фінансування аграрного сектору, активізація громадського контролю за використання земельних ресурсів, посилення співпраці між державними органами влади, органами місцевого самоврядування землекористувачами,

землевласниками та інвесторами, поєднання аграрного потенціалу із цифровими технологіями, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних агропромислових підприємств, що досягається економічними, адміністративними і правовими інструментами прямого і непрямого впливу.

Узагальнення запропонованої системи взаємодії в рмках цифрової платформи дозволило зобразили її схематично на рис. 3.5.

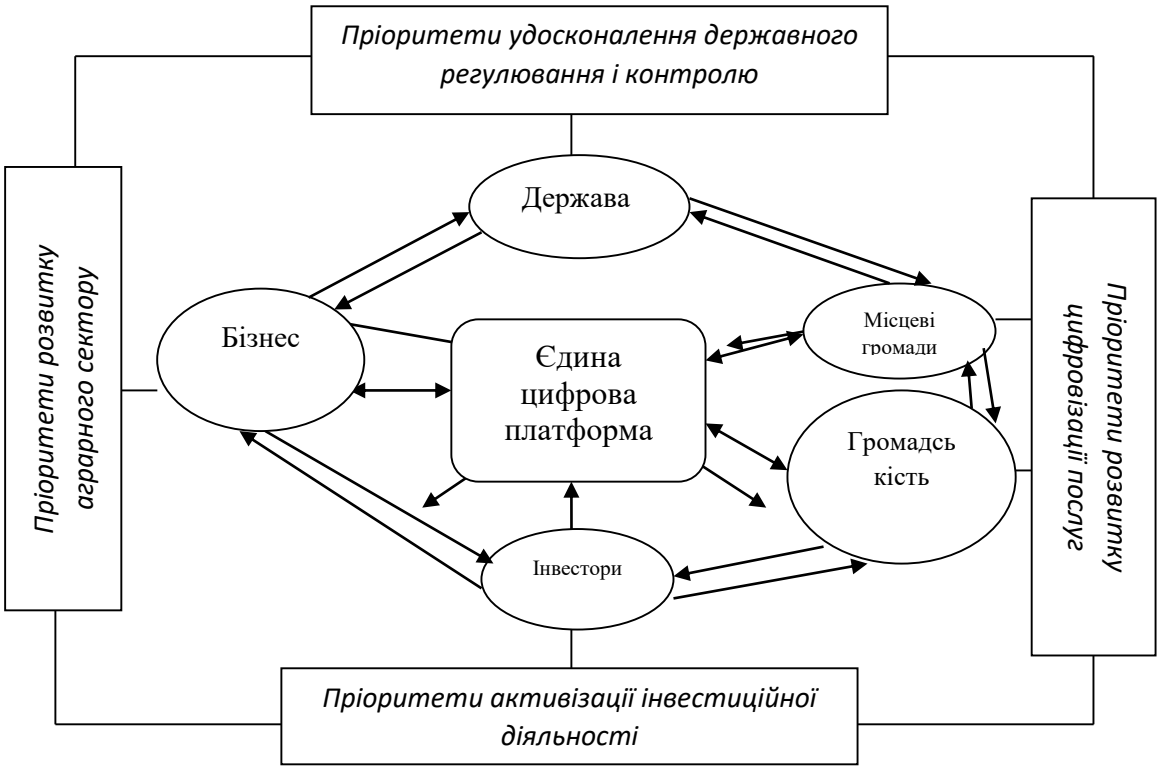

Рис. 3.5. Схема взаємодії в рамках функціонування єдиної цифрової платформи використання земельних ресурсів*

**Джерело: розроблено автором*

Основні механізми такої взаємодії та їх характеристика зображені в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Характеристика механізмів взаємодії в рамках функціонування єдиної цифрової платформи використання земельних ресурсів*

Структура взаємодії	Суб'єкт 1	Суб'єкт 2	Суб'єкт 3
1	2	3	4
Держава – Землевласник - Інвестор	*Держава:* - створює умови залучення інвестицій та фінансування; - здійснює регулювання і контроль; - впливає на інвестиційну привабливість аграрного сектору;	*Землевласник:* - робить запит на пошук інвестора або розміщує бізнес-план, бізнес-пропозицію тощо; - звертається до потенційного інвестора через платформу; - дотримується правил землеволодіння;	*Інвестор:* - здійснює запит за бажаними параметрами на пошук рецепієнта чи бізнес-проєкту; - комунікує із землевласником через електронний кабінет *:* - отримує консультаційну та інформаційну допомогу від представників відповідних державних органів;
Держава – Землекористувач – Громадський сектор	*Держава:* - забезпечує регулювання і контроль за використанням земельних ресурсів; - інформує про стан а якість земельних ресурсів на платформі;	*Землекористувач:* - здійснює використання земельних ресурсів згідно правил і норм законодавства; - звертається д цифрової платформи за інформаційною та консультаційною підтримкою, адміністративними послугами щодо земельних відносин тощо;	*Громадський сектор:* - здійснює контроль за діяльністю державних органів влади і органів місцевого самоврядування з приводу ; - здійснює контроль за безпечним екологічним використанням земельних ресурсів; - бере участь в ухваленні управлінських рішень через голосування на платформі.

Продовження таблиці 3.2

1	2	3	4
Держава – Землевласник - Землекористувач	*Держава:* - встановлює правила оренди землі; - забезпечує регулювання і контроль відносин оренди; - сприяє комунікації землевласників і орендарів через платформу	*Землевласник:* - здійснює пропозицію щодо надання в оренду землі через сервіси платформи ; - комунікує з потенційним орендарем (користувачем земельних ресурсів); - укладає договір оренди онлайн через електронні інструменти платформи	*Землекористувач:* - створює запит на пошук земельної ділянки для оренди; - комунікує з землевласником через електронний кабінет; - укладає електронний договір
Держава – Землевласник - Покупець	*Держава:* - встановлює правила ведення торгів на земельних аукціонах; - встановлює обмеження щодо максимально можливої площі земель на одного власника; - надає актуальну інформацію щодо нормативної та ринкової вартості земельних ресурсів; - визнає угоду чинною	*Землевласник:* - вступає в торги з метою продажу земельних ресурсів; - бере участь в електронному земельному аукціоні; - підтверджує угоду через платформу.	*Покупець:* - отримує можливість здійснювати купівлю земельних ресурсів через онлайн сервіси; - вчасно здійснює оплату і підтверджує угоду;

**Джерело: складено автором*

Описану вище систему взаємодії слід деталізувати в контексті основних стратегічних напрямів удосконалення системи державного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів в Україні, яка була представлена в параграфі 3.1. дисертаційного дослідження.

Ці стратегічні напрями передбачають виконання державою функцій по сприянню та стимулюванню розвитку земельних відносин використання та

взаємодії всіх учасників цього процесу, що надає можливість зробити запропонована цифрова платформа.

Формування та функціонування зазначеної платформи сприятиме ефективному розподілу інвестиційних ресурсів шляхом задоволення інвестиційних потреб, координування діяльності всіх користувачів, оптимізації за часом та спрощення процедур документообігу, тим самим інтегруючи вітчизняні земельні відносини в цифровий простір.

Отже, в результаті реалізації структурно-функціональної моделі удосконалення державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів в Україні слід очікувати підвищення рівня використання агропромислового потенціалу країни, підвищення ефективності державного регулювання і контролю за критеріями економічної, функціональної та соціальної ефективності, зросте рівень культури землекористування на засадах сталості та екологічності.

Висновки до розділу 3

1. Проаналізовано сучасні проблеми у державного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів в Україні. В результаті проведеного аналізу систематизовано наявні проблеми та виклики державного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів в Україні за такими групами: спричинені повномасштабним вторгненням, проблеми, пов’язані із продовженням реформування земельних відносин за умов війни, проблеми, пов’язані з моніторингом стану та використання земельних ресурсів.

2. Визначено, що удосконалення державного регулювання і контролю за використанням земельних ресурсів України повинно проводитись з урахуванням воєнного стану, суспільних змін та перетворень, сучасного стану і потреб національної економіки, національних особливостей та зарубіжних

тенденцій розвитку використання земель з урахуванням євроінтеграційних перспектив.

3. Сформовано стратегічні напрями формування ефективної системи державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів, що передбачають підвищення ефективності державного регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів, підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору вітчизняної економіки, удосконалення ведення земельного кадастру і моніторингу використання земельних ресурсів, підвищення рівня залученості до контрольної діяльності щодо використання земельних ресурсів громадського контролю, удосконалення регулювання і контролю земельного ринку, посилення заходів щодо екологічного контролю та захисту земельних ресурсів.

4. Розроблено комплексну структурно-функціональну модель удосконалення державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів, що враховує детермінанти впливу, включає методику оцінки ефективності за відповідними критеріями та направлена на реалізацію стратегічних напрямів подальшого розвитку системи державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів;

5. Запропоновано створення єдиної цифрової платформи використання земельних ресурсів як фактору підвищення якості державного регулювання і контролю. Головним завданням, що вирішує використання такої платформи є створення віртуального середовища як для комунікації всіх учасників відносин земельного використання, так і для підвищення результативності державного контролю.

6. Визначено, що створення і запуск єдиної цифрової платформи щодо удосконалення використання земельних ресурсів поєднує в єдиний комплекс різні засоби та інструменти регулювання, контролю та стимулювання розвитку земельних відносин з приводу землекористування. Основними напрямами діяльності цієї платформи є: удосконалення державного

регулювання і контролю використання земельних ресурсів, розширення джерел фінансування аграрного сектору, активізація громадського контролю за використання земельних ресурсів, посилення співпраці між державними органами влади, органами місцевого самоврядування землекористувачами, землевласниками та інвесторами, поєднання аграрного потенціалу із цифровими технологіями, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних агропромислових підприємств, що досягається економічними, адміністративними і правовими інструментами прямого і непрямого впливу.

Результати досліджень 3 розділу опубліковано в наукових працях [175, 176, 177]

ВИСНОВКИ

Отже, у дисертації узагальнено теоретико-методичні положення і представлено нове вирішення наукового завдання, пов'язаного з розробкою теоретико-прикладних та організаційно-методичних засад щодо державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів в Україні. З метою вирішення цього завдання запропоновано прикладні рекомендації та пропозиції, спрямовані на вдосконалення державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів в Україні.

Основні науково-практичні результати проведеного дослідження викладено нижче.

1. З'ясовано теоретичну сутність категорії «земельні ресурси», як об'єкту державного регулювання та контролю, виділено основні підходи до визначення цього терміну та узагальнено їх. Досліджено процес еволюції поняття «земельні ресурси» від ототожнення його з поняттями «земля» і «земельна ділянка» до територіально-природного та інтегрального багатофункціонального ресурсу. Наведено авторський підхід до визначення поняття «земельні ресурси» в контексті об'єктивізації його щодо державного регулювання та контролю, а саме їм було надано визначення специфічного багатофункціонального різновиду природних ресурсів, що виступає одночасно засобом і предметом виробництва, забезпечує просторове розміщення населення та являє собою джерело різного роду правовідносин, що регламентовані законодавчими нормами та підлягають обов'язковим заходам регулювання і контролю з боку держави.

2. Запропоновано авторський підхід до класифікації земельних ресурсів на основі визначення таких блоків класифікаційних характеристик, як економічні, правові, соціальні, екологічні, кожен з яких включає ряд класифікаційних ознак, що дає змогу деталізувати та підвищити тим самим ефективність державного регулювання та контролю сфери використання земельних ресурсів.

3. Систематизовано та надано характеристику функціям земельних ресурсів, як таких, що визначають роль та сутність дефініції «земельні ресурси». Основними функціями зазначеного виду ресурсів визначено наступні: забезпечувальна, розвиваюча, просторова, сировинна, виробнича, екологічна, соціальна, історико-культурна, безпекова.

4. Наведено авторські визначення понять «державне регулювання у сфері використання земельних ресурсів», «державний контроль за використанням земельних ресурсів». Під державним регулюванням у сфері використання земельних ресурсів розуміємо сукупність взаємопов'язаних організаційних, нормативно-правових, соціально-економічних та екологічних дій органів публічної влади, що регламентуються нормами права та спрямовані на впорядкування процесу використання земельних ресурсів. Державний контроль за використанням земельних ресурсів являє собою функцію управління органів публічного управління, що спрямована на дотримання положень земельного й іншого природоохоронного законодавства щодо використання земельних ресурсів.

5. Узагальнено зарубіжний досвід щодо державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів та обґрунтовано пропозиції щодо адаптації та впровадження найбільш успішних заходів у вітчизняну практику. Запропоновано розділити такі інструменти на дві групи – організаційно-адміністративні та економічні. Запропоновані інструменти можуть стати складовими елементами комплексної структурно-функціональної моделі удосконалення державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів в Україні.

6. Визначено ключові детермінанти впливу на процеси державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів в Україні та класифіковано їх за такими ознаками: залежно від масштабу впливу та охоплення: світові, міждержавні, державні; залежно від походження причини впливу: зовнішні, внутрішні, змішані; залежно від природи впливу: політичні, соціальні, економічні, правові, техногенні, екологічні, безпекові, культурні;

залежно від результатів впливу: стримуючі, стимулюючі, превентивні, захисні. Зазначена класифікація дасть можливість врахувати наведені чинники впливу при розробці стратегічних орієнтирів формування ефективної системи державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів.

7. Запропоновано стратегічні напрями формування ефективної системи державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів, що передбачають підвищення ефективності державного регулювання і контролю у сфері використання земельних ресурсів, підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору вітчизняної економіки, удосконалення ведення земельного кадастру і моніторингу використання земельних ресурсів, підвищення рівня залученості до контрольної діяльності щодо використання земельних ресурсів громадського контролю, удосконалення регулювання і контролю земельного ринку, посилення заходів щодо екологічного контролю та захисту земельних ресурсів.

8. Побудовано комплексну структурно-функціональну модель удосконалення державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів, що враховує детермінанти впливу, включає методику оцінки ефективності за відповідними критеріями та направлена на реалізацію стратегічних напрямів подальшого розвитку системи державного регулювання та контролю використання земельних ресурсів;

9. Обґрунтовано створення єдиної цифрової платформи використання земельних ресурсів як фактору підвищення якості державного регулювання і контролю. Головним завданням, що вирішує використання такої платформи є створення віртуального середовища як для комунікації всіх учасників відносин земельного використання, так і для підвищення результативності державного контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Третяк А.М., Третяк В.М., Курильців Р.М., Прядка Т.М., Третяк Н.А. Управління земельними ресурсами та землекористуванням: базові засади теорії, інституціолізації, практики: монографія. /за заг. ред. А.М. Третяка. Біла Церква: «ТОВ «Білоцерківдрук», 2021. 227 с.

2. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text.

3. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003р. № 963-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text.

4. Земельний кодекс України: Закон від 25.10.2001р. № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text.

5. Андріяш В., Громадська Н., Малікіна О. Управління земельними ресурсами: поняття, зміст та особливості. *Літопис Волині*. 2022. № 27. С. 231-236. DOI: https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.38

6. Бєлінська С.М. Методичні засади обліку земельних ресурсів. *Агросвіт.* 2015. № 8. С. 46–48. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/8_2015/10.pdf

7. Бінчаровська Т. А. Теоретичні підходи до тлумачення економічної сутності об’єктів земельних відносин: землі, земельних ресурсів та земельних ділянок. *Ефективна економіка.* 2017. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5823.

8. Бойко А. О. Теоретичні основи та принципи державної політики у сфері земельних відносин в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. Київ, 2018. № 16. С. 114–122.

9. Борщевський П.П., Коваленко А.О. Методологічні основи економічної оцінки використання, відтворення і збереження природних ресурсів в продовольчому комплексі. *Вісник Сумського державного аграрного університету*. № 1. 2001. С. 9-13.

10. Герасимчук З.В., Крисак А.І. Земельні ресурси — консолідуючий фундамент господарської самодостатності. *Інноваційна економіка*. 2013. № 2. С. 129-135.

11. Єрмоленко В. Земельні ресурси в майновому обороті. *Право України.* 2004. №6. С. 43.

12. Ігнацевич С. П. Сутність категорій "земля" та "земельні ресурси" у процесі формування збалансованого землекористування. *Агросвіт.* 2017. №17. С. 49-52. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/17_2017/10.pdf.

13. Ільчак О.В. Бухгалтерський облік і контроль земельних ресурсів сільського господарства: дис. канд. екон. наук: 08.00.09. Нац. Ун-т біоресурсів і природокористування України. К., 2016. 234 с.

14. Калетнік Г. М., Козловський С. В., Ціхановська В. М. Перспективи розвитку земельних відносин та ринку землі в Україні. *Агросвіт.* 2012. № 12. С. 2-6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2012_12_2 .

15. Кожуріна В.М. Публічне управління земельними ресурсами територіальних громад: дис. на здобуття наук. ступеня док. філософ.: 281. Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Харків, 2021. 252 с.

16. Крохтяк О.В. Еколого-економічна та соціальна характеристика функцій земельних ресурсів. *Економіка і суспільство*. 2016. Випуск №3. С. 339-342. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/3_ukr/60.pdf .

17. Словник – довідник з екології: навч.-метод. посіб. / уклад. О. Г. Лановенко, О. О. Остапішина. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2013. 226 с.

18. Лугіна В.Ф. Еколого-економічні проблеми сільськогосподарського землекористування. К.: ІЗ УААН, Ін-т радіоекології УААН, 1998. 168 с.

19. Мазур Г. А. Земельні ресурси. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. URL: https://esu.com.ua/article-15951 .

20. Махмудов Х., Ващенко В. Організаційно-економічний механізм використання земельних ресурсів. *Mechanism of an Economic Regulation*, 2022. № 1-2(95-96). С. 38-44. DOI: https://doi.org/10.32782/mer.2022.95-96.06 .

21. Новаковська І.О. Економіка землекористування: навч. посіб. К.: Аграр. наука, 2018. 400 с.

22. Пантюхова А.В. Облік та аналіз використання та відновлення земельних ресурсів: автореф. дис. … канд. екон. наук: 08.00.09. Київ. нац. торг.- екон. ун-т. К., 2017. 24 с.

23. Паньків З. П., Наконечний Ю. І. Земельні ресурси. Практикум: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 196 с.

24. Сергієнко С.С. Земельні ресурси: поняття, суть, значення. Причорноморські економічні студії. 2019. Випуск 37. С. 121-125. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/37_2019/25.pdf .

25. Сташенко В.Ю. Стратегічне управління земельними ресурсами на регіональному рівні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук держ. упр.: 25.00.02. К., 2016. 23 с.

26. Шарий Г., Тимошевський В., Міщенко Р., Юрко І. Управління земельними ресурсами: навчальний посібник. Полтава: ПолтНТУ, 2019. 172.

27. Юрченко Т. В. Земельні ресурси як об'єкт бухгалтерського обліку. 2017. *Агросвіт.* № 13. С.43-51.

28. Якимовська А.В. Земельні ресурси: сутність, типологічні ознаки та класифікація. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Випуск 48-2. С. 183-186. DOI: https://doi.org/10.32843/bses.48-64 .

29. Ярмолюк О. Ф., Шишка Р. С. Теоретичні аспекти відображення земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств в обліку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Випуск 24, Частина 3. С.142-148.

30. Конопля Я. Аналіз наукових підходів щодо трактування дефініції «земельні ресурси» як об’єкту державного регулювання та контролю. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. № 34. 2023 С. 116-119 фахове видання.

DOI https://doi.org/10.32782/ pma2663-5240-2023.34.23 http://www.pag-journal.iei.od.ua/34-2023

31. Малоокий В.А. Становлення та розвиток системи управління земельними ресурсами територіальних громад в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук. з держ. упр.: 25.00.04/ Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2021. 219 с.

32. Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Трофименко П.І., Трофименко Н.В. Земельні ресурси та їх використання: навч. пос. [за заг. ред. А.М. Третяка]. Біла Церква: «ТОВ «Білоцерківдрук», 2022. 304 с.

33. Функція — етимологія. *Горох: онлайн-бібліотека українських словників.* URL: http://surl.li/romtg .

34. Третяк А.М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія: Монографія. Херсон: Грінь Д.С., 2013. 650 с.

35. Коробська А. О. Проблеми становлення ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні. *Економіка АПК.* 2019. № 4. С. 106–115.

36. Енциклопедія державного управління: у 8 т.: [Т. 2.: Методологія державного управління] / Наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. К.: НАДУ, 2001. 692 с.

37. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін. ; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с.

38. Боклаг В.А. Формування та розвиток державної політики у сфері управління земельними ресурсами в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. наук держ. упр.: 25.00.02. Запоріжжя, 2015. 43 с.

39. Малиновський В.Я. Державне управління: навч. посіб. Вид. 2-е доп. та перероб. К.: Атіка, 2003. 576 с.

40. Титаренко Т.Г. Стратегія формування й реалізації державної політики регулювання земельних відносин в Україні. *Держава та регіони.* 2015. №2(50). С. 40-45.

41. Руденко О., Халімон П. Науково-методичні підходи до формування концепції державної політики розвитку земельних відносин в Україні. *Аспекти публічного управління*, 2020. 8(4), 118-128. https://doi.org/10.15421/152086

42. Євтушенко М.В. Формування концепції раціонального землекористування як складова реалізації державної земельної політики. *Науково-технічний збірник*. 2012. №102. С.147-156.

43. Мельченко С.Ф. Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. *Збірник наукових праць ВНАУ*. 2010. №3. С.105-112.

44. Байстрюченко Н. О., Бережна Ю. О. Удосконалення управління земельними ресурсами на регіональному рівні. *Вісник СумДУ. Серія "Економіка"*. 2016. № 1. С. 15-27.

45. Савченко І. Г. Теоретико-концептуальні засади та принципи державної політики у сфері земельних відносин в Україні. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління*. 2019. Вип. 2. С. 98-107.

46. Острижнюк А.М. Державна політика в сфері управління земельними ресурсами: автореф. вип. квал. роб. на здобуття наук. ступеня м-ра. публ. упр.: 281. Миколаїв, 2020. 12 с.

47. Біла книга. Стратегія розвитку земельних відносин в Україні. *Міністерство аграрної політики та продовольства України: офіційний веб-сайт.* URL: https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/PDF/Land-strategy_220530_092343.pdf

48. Нижник Н.Р., Олуйко В.М. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади: навч. посіб. Львів: Вид-во Нац. ун-ту. "Львівська політехніка", 2002. 352 с.

49. Савченко І. Г. Теоретико-концептуальні засади та принципи державної політики у сфері земельних відносин в Україні. *Вісник*

національного університету цивільного захисту України. Серія "Державне управління". 2019. Випуск 2 (11). С.98-107.

50. Гнаткович О. Д. Державна політика у сфері регулювання економічних земельних відносин. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 4. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=835 .

51. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021р. № 179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25.

52. Про схвалення Стратегії зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.08.2019 р. № 688-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D1%80

53. Третяк А. М., Третяк В. М., Курильців Р. М. Основні методи та інструменти управління земельними ресурсами і землекористуванням в Україні. *Агросвіт.* 2021. № 18. С.12-21.

54. Щодо визначення, коригування та затвердження ставки земельного податку: Держкомзем України; Лист від 03.02.2005 № 14-22-6/709. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_709219-05 .

55. Дука А. П. Державне регулювання та контроль у сфері використання земельних ресурсів в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*, 2023. № 9. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-9-02-15 .

56. Михайловська О.В. Регулювання земельних відносин в Україні: екологічна складова. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2023. № 4. С. 72-77. https://doi.org/10.32782/1813-3401.2023.4.12 .

57. Попело О. В., Кифяк В. І. Державне регулювання у сфері використання земельних ресурсів в умовах мінливого безпекового середовища. *Economic Synergy*. 2023. Вип. 4(10). С. 23-36. https://doi.org/10.53920/ES-2023-4-2 .

58. Назаркевич О.Б. Державне регулювання розвитку малого аграрного підприємництва в Україні: автореф. дис. … канд. екон. наук: 08.00.03. Львів. ЛНУ ім. І.Франка. Л., 2017. 23 с.

59. Балджи М. Д. Місце регулювання комплексного природокористування й формуванні регіональної екологічної політики. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування: Збірник наукових праць*. 2013. Вип. 1 (61). С. 10–16.

60. Курдибаха О.В. Державне управління в галузі охорони земель. *ВНАУ*. URL: http://repository.vsau.org/getfile.php/2816.pdf.

61. Коробська А.О. Державне регулювання використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук. з держ. упр.: 28.00.03/ Подільський державний аграрно-технічний університет, Кам'янець-Подільський, 2020. 255 с.

62. Кашталян Т.М., Помаза-Пономаренко А.Л. Особливості функціонування механізмів державного регулювання земельних відносин у контексті забезпечення національної безпеки. *Публічне управління та митне адміністрування.* 2019. № 2 (21). С. 50–54.

63. Баїк О.І. Про систему органів управління земельними ресурсами України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №4. С.350-354. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/86 .

64. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text .

65. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80 .

66. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14 .

67. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12 .

68. Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 614. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2020-%D0%BF#n13 .

69. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17 .

70. Про затвердження Положення про Державне агентство України з управління зоною відчуження: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 22.10.2014 № 564. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2014-%D0%BF .

71. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 № 1805-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14 .

72. Деякі питання діяльності Міністерства культури та інформаційної політики: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 16.10.2019 № 885. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2019-%D0%BF .

73. Про затвердження Положення про Міністерство оборони України: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 26.11.2014 № 671. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF .

74. Про Фонд державного майна України: Закон України від 09.12.2011 № 4107-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4107-17 .

75. Про затвердження Положення про Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 30.06.2015 № 460. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-2015-%D0%BF .

76. Про меліорацію земель: Закон України від 14.01.2000 № 1389-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1389-14 .

77. Про затвердження Положення про Державне агентство водних ресурсів України: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 20.08.2014 № 393. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393-2014-%D0%BF

78. Лісовий кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 21.01.1994 № 3852-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12 .

79. Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 08.10.2014 № 521. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2014-%D0%BF

80. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 14.01.2015 № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF

81. Дука А.П. Державне регулювання економічних відносин у сфері використання земельних ресурсів в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2023. Вип. 7. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-7-02-13 .

82. Аксьонов О.В. Сутність державного контролю за раціональним використанням і охороною земель. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2012. №2(38). С.47-51.

83. Антонова С. Є., Журик М. Є. Державний контроль за використанням і охороною земель: регіональний аспект. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2021. №2. DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2156-2021.2.32 .

84. Гавриш Н.С. Правові основи контролю за дотриманням земельного законодавства в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 46. С.228-232.

85. Кичилюк Т.С. Державний контроль над використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення : автореф. дис. … канд. юр. наук: спец. 12.00.07 Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Київ, 2007. 20 с.

86. Макаренко Ю. Дефініція державного контролю у сфері земельних ресурсів: проблемні питання формулювання. *Національний юридичний журнал: теорія і практика.* 2019. С.62-66.

87. Мірошниченко А.М. Земельне право України : навч. посіб. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2007. 432 с.

88. Земельне право : підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закл. / [за заг.ред. В.І. Семчика, П.Ф. Кулинича]. К.: Ін Юре, 2001.424 с.

89. Хахула В.С. Державний контроль за використанням та охороною земель в Україні. Сучасна землевпорядна наука: сьогодення та перспективи розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (11-12 березня 2020 року). Білоцерківський НАУ. Біла Церква, 2020. С. 30-32.

90. Яременко Ю.І. Державний контроль за охороною та використанням земель. Навчальний модуль: [методичний посібник] (доопрацьований та перероблений). Київ, 2011.

91. Руденко О., Конопля Я. Принципи державної політики щодо використання земельних ресурсів в Україні. *Держава та регіони. Серія Публічне управління і адміністрування*. 2023 № 2. С. 122-126 DOI: https://doi.org/10.32782/1813-3401.2023.2.22

92. Ботезат О.П. Зарубіжний досвід зелекористування як крок до реалізації земельної реформи в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. №24. С.116– 119.

93. Гоштинар С.Л. Зарубіжний досвід регулювання ринку землі та можливості його адаптації в Україні при розгляді питання про скасування мораторію на продаж землі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №3. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/42 .

94. Дудич Г.М. Застосування у сільському господарстві України зарубіжного досвіду удосконалення земельних відносин. *Аграрна економіка.* 2014. Т. 7. № 1-2. С. 101-107.

95. Зінчук Т.О., Данкевич В.Є. Європейський досвід формування ринку сільськогосподарських земель. *Економіка АПК*. 2016. № 12. С. 84-92.

96. Кірейцева О.В. Регулювання земельного ринку Франції. *Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів та природокористування України.* 2011. № 163/3. С. 288-295.

97. Куйбіда В.С., Негода В.А., Толкованов В.В. Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи. Київ: "Крамар", 2009. 170 с.

98. Мартин А.Г. Регулювання ринку земель в Україні: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.00.06. К., 2013. 42 с.

99. Медвецька Т. В. Європейський досвід формування та реалізації державної політики ефективності використання та обліку земельних ресурсів на сучасному етапі. *Право та державне управління.* 2019. № 3 (36). Том 2. С. 161-166. DOI: https://doi.org/10.32840/pdu.3-2.24 .

100. Наконечна К.В. Особливості земельних відносин в різних країнах світу. *Ефективна економіка*. 2008. №10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6614 .

101. Попрозман Н. В., Коробська А. О. Особливості міжнародного досвіду регулювання ринку земель сільськогосподарського призначення та їх адаптація до українських реалій. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8333.

102. Проніна О.В. Регулювання земельних відносин на прикладі зарубіжного досвіду. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2014. № 1. С. 76-82.

103. Супрун О. Світовий досвід запровадження ринку землі та його адаптація до українських реалій. *Голос України.* 2019. URL: http://www.golos.com.ua/article/322369 .

104. Чувпило В.В. Управління земельними ресурсами: зарубіжний досвід. *Науковий вісник Академії муніципального управління*: Серія «Управління». 2014. Вип. 3. С.235-242.

105. Шарий Г.І. Закордонний досвід управління та реформування земельних відносин. *Інноваційна економіка*. 2013. № 6. С. 165-166.

106. Досвід Німеччини в землекористуванні. *Державна установа «Інститут охорони ґрунтів України».* URL: http://www.iogu.gov.ua/publikaciji/statti/dosvid-nimechchyny-v-zemlekorystuvanni/ .

107. Конопля Я. Ю. Зарубіжний досвід державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів та ринкового обігу земель.

Право та державне управління. 2023. №2. С. 319-324 фахове видання. DOI: https://doi.org/10.32782/pdu.2023.2.46

108. Informe Anual de la publicación Análisis y Prospectiva serie_Indicadores correspondiente al año 2018. *Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación*. 2019. Madrid, 220 p. URL: https://www.mapa.gob.es/es/ministerio/servicios/analisis-y-prospectiva/informe_anual_indicadores2018__tcm30-513683.pdf .

109. Закон про землю: як працює ринок у Франції і чи варто Україні переймати її досвід. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-51157111 .

110. Ряснянська А.М. Світовий досвід формування власності на землю. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Вип. 7. 2015. С. 58–62. URL: http://globalnational.in.ua .

111. Юрченко І. В. Регулювання ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення: досвід Польщі. *Економіка АПК*. 2018. № 4. С. 88-94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2018_4_13 .

112. Махмудов Х., Ващенко В. Організаційно-економічний механізм використання земельних ресурсів. *Механізм регулювання економіки*. 2022. № 1-2 (95-96). С.38-44. DOI: https://doi.org/10.32782/mer.2022.95-96.06 .

113. Земельна реформа країн Північної Америки – досвід США. *Гаряча агрополітика 2017*. URL: https://agropolit.com/spetsproekty/257-zemelna-reforma-krayin-pivnichnoyi-ameriki--dosvid-ssha .

114. Юрченко Е. Ринок землі: як це працює в світі. *AgroPortal*. 2019. URL: https://agroportal.ua/ua/views/blogs/rynokzemli-kak-eto-rabotaet-v-mire/

115. Земельна реформа старих країн-членів ЄС – Швейцарія. *Гаряча агрополітика.* URL: https://agropolit.com/spetsproekty/285-zemelna-reforma-starih-krayin-chleniv-yes--shveytsariya .

116. Земельна реформа нових країн-членів ЄС – досвід Румунії. *Гаряча агрополітика.* URL: https://agropolit.com/spetsproekty/272-zemelna-reforma-novih-krayin-chleniv-yes--dosvid-rumuniyi .

117. Земельний довідник України 2020: інфографічний довідник. URL: https://agropolit.com/storage/2020/Zemelniy_dovidnyk_2020.pdf .

118. Тишковець В., Опара В. Система управління земельними ресурсами як базисна складова соціально-економічної географії. *Часопис соціально-економічної географії.* 2012. Випуск 12(1). С.29-35.

119. Михайловська О.В. Управління земельними ресурсами: від екологічної безпеки до співпраці з громадськістю для сталого розвитку. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. № 37. С. 137-143. DOI: https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.37.26 .

120. Петько С. Цифровий прорив республіки Корея у сфері державного урядування. *Економіка та суспільство*. 2022. (42). DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-47

121. Архипова Є.О., Дмитренко Н.О. Досвід впровадження електронного урядування в Естонії та його імплементація в Україні. *Молодий вчений*. 2015. № 11 (26). Частина 3 листопад. С. 148-152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_11%283%29__34 .

122. Михайловська О. В., Католик М. А., Коваленко С. В. Проблеми комунікаційних зв'язків у системі публічного управління: стан та перспективи. Держава та регіони. Серія: *Публічне управління і адміністрування*. 2023. № 2 (80). С.32-36. DOI: https://doi.org/10.32840/1813-3401.2023.2.6 .

123. Фоміна С. В. Локальні форми прямої демократії в європейських країнах. *Право і суспільство*. 2022. № 5. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/5_2022/4.pdf

124. Чала В.С., Орловська Ю.В., Глущенко А.В. Європейські практики інвестування зеленого будівництва: Підручник Д.: ПДАБА. 2023. 148 с.

125. Неприбуткова незалежна громадська організація. Онлайн-медіа «Громадське». URL: https://hromadske.ua/posts/lisi-amazoniyi-blizki-do-znishennya-chi-mozhna-ce-zupinit .

126. Пугач А. М., Польська Л. О. Земельна реформа: європейський досвід і можливості застосування в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 2 (25). С. 131-138. DOI: https://doi.org/10.32836/2310-9653-2020-2.24 .

127. Теремецький В.І., Шуст Г.П. Публічне управління у сфері використання та охорони земельних ресурсів: зарубіжний досвід та українські реалії. *Право і безпека*. 2020. № 2 (77). С. 69-75. https://doi.org/10.32631/pb.2020.2.09

127. Николюк О., Пивовар П., Назаркіна Р., Стольнікович Г., Богонос М. Динаміка земельного фонду: як змінилися земельні ресурси України після 24 лютого 2022 року. *Центр досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр)*. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/03/Agroviglyad_2_ukr.pdf .

128. Деякі питання ведення та функціонування Державного земельного кадастру в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 № 564. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2022-%D0%BF

129. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 № 2247-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20 .

130. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році: *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL: https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Natsdopovid-2021-n.pdf .

131. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству: Закон України від 05.12.2019 № 340-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/340-20#Text

132. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 № 552-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text

133. Про функціонування Державного аграрного реєстру: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.06.2021 № 573. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2021-%D0%BF

134. Про Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві: Закон України від 04.11.2021 № 1865-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1865-20

135. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 № 2145-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20 .

136. Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земельних ділянок: Постанова кабінету міністрів України від 3 листопада 2021 р. № 1147. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-2021-%D0%BF

137. Інформація щодо нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі в розрізі областей: Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. URL: https://land.gov.ua/informatsiia-shchodo-normatyvnoi-hroshovoi-otsinky-odynytsi-ploshchi-rilli-v-rozrizi-oblastei/ .

138. Земельний довідник України 2020: інфографічний довідник. URL: https://agropolit.com/storage/2020/Zemelniy_dovidnyk_2020.pdf

139. Довідник показників нормативної грошової оцінки земель населених пунктів станом на 01.01.2022: Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. URL: https://land.gov.ua/dovidnyk-pokaznykiv-normatyvnoi-hroshovoi-otsinky-zemel-naselenykh-punktiv-stanom-na-01-01-2022/

140. Нів'євський О., Нейтер Р., Юрченко Е., Піддубний І., Колодяжний І. Стольникович Г., Манжура Д., Кулініч П., Кубах С. Земельний ринок в Україні: Аналітичний огляд січень 2024. *Центр досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр).* URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/Analitichnii---oglyad-rinku-zemel-v-Ukrai--ni-za-sichen-2024-roku.pdf .

141. Бойко А.О. Механізми формування та реалізації державної політики у сфері земельних відносин в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук. з держ. упр.: 25.00.02. Хмельницький університет управління та права, Хмельницький, 2019. 315 с.

142. Гаража О.П. Інституціональні засади управління земельними ресурсами на різних рівнях територіально-галузевого розподілу: теорія та практика: дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук.: 08.00.03. Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва, Житомирський національний агроекологічний університет, Житомир, 2020. 612 с.

143. Іншаков О.В., Фролов Д.П. Інституція – ключ до розуміння економічних інститутів. *Економічна теорія.* 2011. № 1. С. 52–62.

144. North D.C. Institutions. *The J. of Economic Perspectives*. 1991. Vol. 5, № 1. P. 97–112.

145. Scott W.R. Institutions and organizations. Thousand Oaks, 1995. 215 p.

146. Шарий Г.І., Зось-Кіор М.В., Кирилюк І.М. Інституційна модель земельних відносин в Україні. *Вісник ЧНУ ім. Б. Хмельницького. Серія «Економічні науки»*. 2020. № 2. С. 107-115.

147. Енциклопедія державного управління: у 8 т.: [Т.2.: Методологія державного управління] / наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ: НАДУ, 2001. 692 с.

148. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо продажу земельних ділянок та набуття права користування ними через електронні аукціони: Закон України від 18.05.2021 № 1444-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1444-20 .

149. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 № 1378-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15 .

150. Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests in the Context of National Food Security. Food and agriculture

organization of the United Nations. Rome. FAO. 2012. URL: http://www.uneca.org/sites/default/files/PublicationFiles/vggt_english.pdf

151. Лазеба Є.С. Шляхи забезпечення ефективного використання земель у сільськогосподарському виробництві. *Економіка АПК.* 2014. № 8. С. 101–107.

152. Третяк Н.А. Розвиток системи управління земельними ресурсами як економічної функції власності на землю. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2013. 176 с.

153. Rudenko O., Koltun V., Shcherbak N., Kononenko I., Konoplia Y. (2022). The Impact of Digital Technologies on Environmental Management in the Public Administration System of the Regions. *IJCSNS. International Journal of Computer. Science and Network Security.* Vol. 22 No. 8 pp. 235-241. *DOI:* https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.8.29 .

154. Ткачова О. Ефективність державного управління: поняття та підходи до оцінювання. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2013. № 2. С. 30–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2013_2_6.

155. Конопля Я. Ю. Підстави та передумови криміналізації злочинів, що посягають на земельні ресурси. *Європейський вимір публічного управління:* матеріали І регіональної наукової конференції (м. Чернігів, 22.12.2017 р.)/ за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. Чернігів : ЧНТУ, 2017. С.111-118. URL:https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/02/6_yevropejskyj-vymir-publichnogo-upravlinnya_2017.pdf

156. Севостьянова І. Є. Критерії оцінки ефективності державного управління у сфері судової влади. *Теорія та практика державного управління.* 2013. Вип. 2. С. 84–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2013_2_14 .

157. Конопля Я. Ю. Порівняльно-правова характеристика злочинів, що посягають на земельні ресурси за законодавством зарубіжних країн. *Європейський вимір публічного управління*: матеріали ІІ регіональної наукової конференції (м. Чернігів, 21.12.2018 р.)/ за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. Чернігів: ЧНТУ, 2018. С.107-113. URL:

https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/02/13_yevropejskyj-vymir-publichnogo-upravlinnya_2018.pdf

158. Артим І. І. Оцінка ефективності управління в органах державної виконавчої влади (на прикладі районних державних адміністрацій): автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. ЛРІДУ. Львів, 2004. 21 с.

159. Конопля Я. Ю. Аналіз законопроектів у сфері кримінально-правової охорони земельних ресурсів. *Європейський вимір публічного управління:* матеріали III регіональної наукової конференції (м. Чернігів, 20.12.2019 р.)/ за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. Чернігів : ЧНТУ, 2019. С. 129-134. URL:https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/02/14_yevropejskyj-vymir-publichnogo-upravlinnya_2019.pdf

160. Приходченко Л. Л. Сутність механізму забезпечення ефективного державного управління. *Теорія та практика державного управління: зб. наук. праць*. Харків, вип. 3 (30) 2010. URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e–book/tpdu/2010–3/index.html.

161. Цвєтков В. В. Державне управління: основні фактори ефективності. Харків: Вид–во “Право”, 1996. 164 с.

162. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; Т. 4: Галузеве управління / наук.-ред. колегія: М. М. Іжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін. 2011. 648 с.

163. Дзюндзюк В. Б. Методологічні засади оцінки та підвищення ефективності діяльності органів влади як публічних організацій: автореф. дис... д–ра наук з держ. упр.: 25.00.02; Донец. держ. ун-т упр. Донецьк, 2006. 35 с.

164. Фомін В. В. Теоретичні підходи до трактування поняття “ефективність державного управління”. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2011. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_11_27.

165. Лук’яненко І. Г., Краснікова Л. І. Економетрика: підручник. К.: Товариство «Знання», КОО, 1998. 494 с.

166. Аналіз господарської діяльності: навчальний посібник / за заг. ред. І. В. Сіменко, Т. Д. Косової]. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 384 с.

167. Офіційний веб-сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: https://minagro.gov.ua/

168. Зубар І. В., Онищук Ю.В. Державне управління земельними ресурсами в умовах воєнного стану в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. № 4 (35). DOI: https://doi.org/10.32782/2310-9653-2022-4.6

169. Касич А. О., Підкуйко О.О., Терещенко А. В., Тимошенко,В. О. Сучасні проблеми державного регулювання ринку землі в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2020. №2 DOI: 10.32702/2307-2156-2020.2.3

170. Про схвалення Концепції Державної цільової екологічної програми моніторингу довкілля: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 07.07.2023 № 610-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/610-2023-%D1%80 .

171. Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Капінос Н.О. Наукова гіпотеза трактування землевпорядкування як соціально-економічної інституції. *Економіка та держава*. № 5. 2021. С. 8-14.

172. Небава М. І., Ткачук Л. М. Управління регіональним розвитком: Електронний навчальний посібник. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/25nebava_upravlinnya_regionalnym_rozvytkom/11.html

173. Халімон П. В. Стратегічні пріоритети механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарських земель. *Держава та регіони*. 2018. № 3 (63). С.178-183.

174. Третяк А.М., Третяк В.М., Скляр Ю.Л., Капінос Н.О., Третяк Н.А. Концепція державної програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2030 року. *Агросвіт*. № 19—20, 2020. С. 24—31.

175. Konoplia N., Konoplia Y. Strategic prospects for the implementation of land reform in ukraine and the launch of the land market. *Socioworld-social research & Behavioral Sciences.* 2021. Vol. 06. Issue 04 (1). P.85-91.

176. Конопля Я. Ю. Виникнення та розвиток кримінальної відповідальності за злочини, які посягають на земельні ресурси в Україні. Європейський вимір публічного управління: матеріали IV регіональної наукової конференції (м. Чернігів, 18.12.2020 р.)/ за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2020. С.130-137.

177. Конопля Я. Запуск та управління ринком землі в Україні: актуальні проблеми та шляхи виправлення прогалин. Сучасна парадигма публічного управління: збірник тез ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 19-22 жовтня 2021р.)/ За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А.В. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. Львів, 2021. С. 233-238.

178. Лазарєва О. В. Теоретико-методологічні засади стратегії розвитку сільськогосподарського землекористування в регіоні: теорія, методологія, практика : [монографія]. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. 304 с.

179. Stolte J. et al. (ed.). Soil threats in Europe. — Luxembourg: Publications Office, 2015.

180. Geist H.J., Lambin E.F. Proximate Causes and Underlying Driving Forces of Tropical Deforestation Tropical forests are disappearing as the result of many pressures, both local and regional, acting in various combinations in different geographical locations. BioScience. 2002. Т. 52. №. 2. С. 143—150.

181. Третяк А.М., Третяк В.М., Ковалишин О.Ф. Концептуальні засади розвитку системи форм власності на землю в Україні. Multidisciplinary research. Abstracts of XIV International scientificpractical conference, Bilbao, Spain. December 21—24. 2020. P. 92—95.

182. Третяк А.М., Третяк В.М. Зонування земель: законодавчий колапс та наукові засади планування розвитку землекористування об'єднаних територіальних громад. *Агросвіт.* № 23. 2020. С. 3—9.

183. Третяк А., Третяк В., Прядка Т. Законодавчо-нормативне запровадження зонування земель за типами (підтипами) землекористування в замін чинних категорій земель. *Землевпорядний вісник*. 2021. № 2. С. 16—20.

184. Третяк А.М., Третяк В.М., Ковалишин О.Ф., Третяк Н.А. Економіка земельного ринку: базові засади теорії, методології, практики. Львів: СПОЛОМ, 2019. 488 с.

185. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text

186. Третяк А.М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія. Херсон: ОЛДІ$ПЛЮС, 2013. 488 с.

187. Ковалишин О. Теоретико-методологічні засади економічних та екологічних відносин прав власності на землю. Львів, 2019. 312 с.

189. Управління земельними ресурсами: [навчальний посібник] / Г.І. Шарий, В.В. Тимошевський, Р.А. Міщенко, І.А. Юрко. Полтава: ПолтНТУ, 2019. 172 с.

190. Борисова В.А. Відтворення природного ресурсного потенціалу АПК: економічні аспекти. Суми: Видавництво "Довкілля", 2003. 372 с.

191. Герасимчук З.В., Крисак А.І. Земельні ресурси — консолідуючий фундамент господарської самодостатності. *Інноваційна економіка.* 2013. № 2. С. 129-135.

192. Гуцуляк Ю.Г. Управління раціональним використанням і охороною земельних ресурсів сільськогосподарського призначення в умовах ринкової економіки: автореф. дис. … канд. екон. наук: 08.08.01. Львів. держ. аграр. ун-т. Л., 2000.17 с.

193. Сохніч А.Я. Проблеми використання та охорони земель в умовах ринкової економіки: монографія. Львів: НВФ "Українські технології", 2002. 252 с.

194. Фесіна Ю.Г. Еколого-економічне регулювання розвитку ринку земельних ресурсів (на прикладі Волинської області): автореф. дис. … канд. екон. наук: 08.08.01 / Луцький держ. технічний ун-т. Рівне, 2006. 20 с.

195. Шульга М.В. Правові засади державної земельної політики України. П*раво України*. 2012. № 7. С. 22—27.

196. Літошенко О. Особливості державного управління у сфері використання й охорони земель. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 8. С. 42-45.

197. Медвецька Т. В. Формування стратегії державного регулювання земельних відносин для забезпечення соціально-економічного розвитку України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2018. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2018_2_22

198. Ясінецька І. А. Особливості раціонального управління земельними ресурсами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 8(2). С. 127-130.

199. Попело О. В., Олифіренко Ю. І. Державний контроль за використанням земель у контексті забезпечення національної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 22. С. 185-190.

200. Помаза-Пономаренко А.Л., Кашталян Т.М. Особливості функціонування механізмів державного регулювання земельних відносин у контексті забезпечення національної безпеки. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 2 (21). С. 50–54.

ДОДАТКИ

Додаток А.1

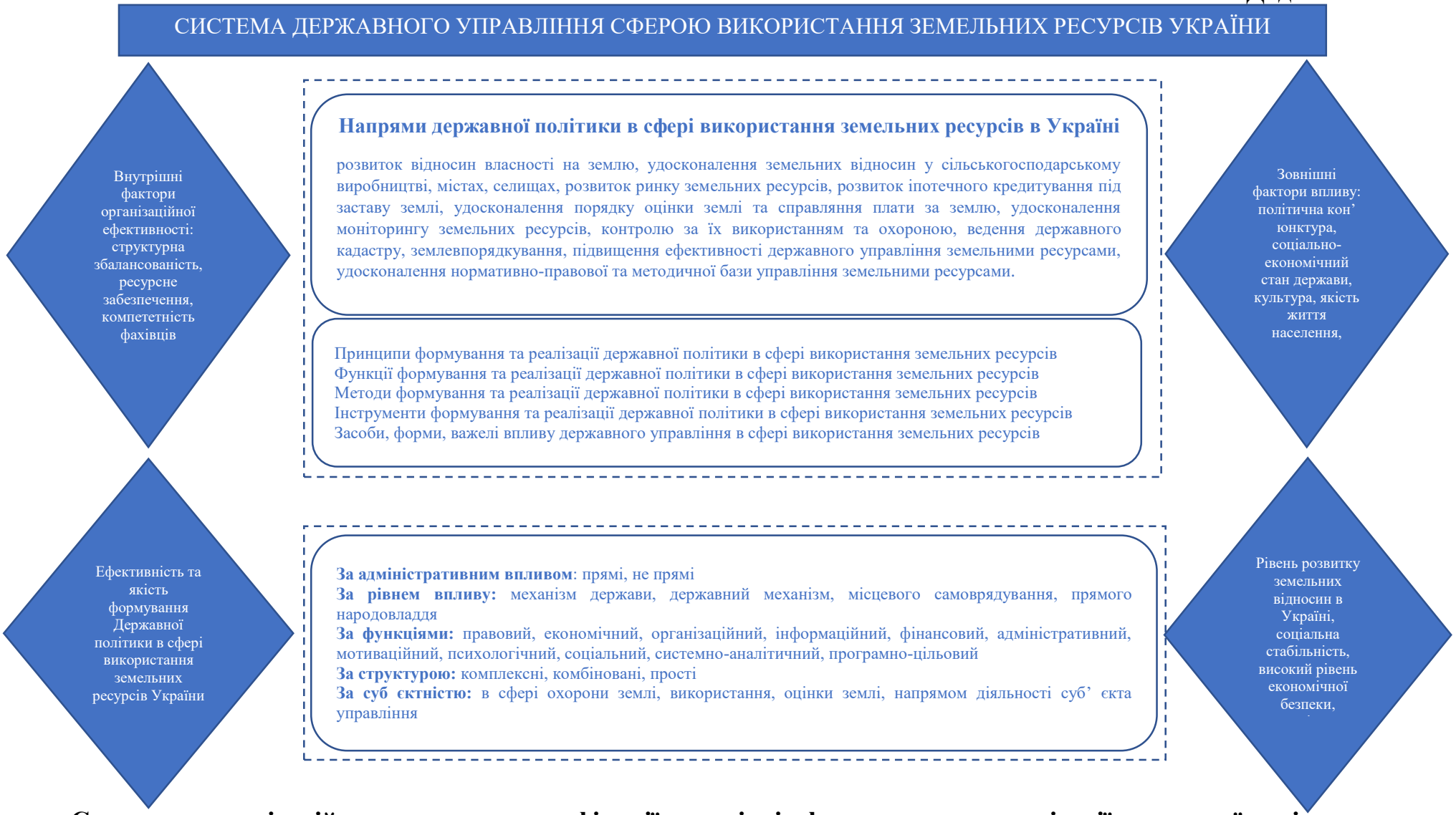

Системно-організаційна структура класифікації механізмів формування та реалізації державної політики у сфері використання земельних ресурсів в Україні

Додаток А.2

Розподіл земельних ресурсів по регіонам України (на 01.01.2022 р., тис. га)*

Області	Усього земельних ресурсів	У тому числі					
		сільсько-господарські угіддя	ліси та інші лісовкриті площі	забудовані землі	землі під водою	болота	інші землі
Авт.Республіка Крим	1361,9	1,04	-	0,3	-	-	1361,66
Вінницька	2070,4	1191,6	193,2	38,9	10,2	4,1	632,4
Волинська	1234,2	525,1	318,3	41,4	3,9	6,0	339,5
Дніпропетровська	2608,0	1267,0	76,3	104,2	7,6	0,8	1152,1
Донецька	1759,7	758,2	41,9	54,6	8,2	0,3	896,5
Житомирська	2226,0	694,3	511,9	47,1	5,7	13,6	953,4
Закарпатська	483,3	126,9	210,6	26,4	2,8	0,1	116,5
Запорізька	2138,5	989,8	39,5	64,6	28,0	0,6	1109,2
Івано-Франківська	552,8	266,5	173,0	60,6	2,6	0,3	53,4
м. Київ	52,1	0,99	15,0	17,5	1,7	0,1	16,81
Київська	1916,7	609,2	372,2	75,5	24,0	22,0	813,8
Кіровоградська	1938,6	940,2	71,5	31,2	9,2	0,5	886,0
Луганська	1415,3	783,1	75,2	35,9	3,4	0,9	516,8
Львівська	1149,5	549,5	207,9	98,9	7,9	1,3	284,0
Миколаївська	1973,2	885,0	32,3	56,5	4,9	0,2	994,3
Одеська	2370,3	806,5	83,6	30,8	24,7	24,2	1400,5
Полтавська	2109,2	1146,8	108,1	45,9	6,6	1,7	800,1
Рівненська	1544,1	357,3	339,5	28,8	6,3	18,3	793,9
Сумська	1814,0	757,0	230,2	31,1	2,7	2,6	790,6
Тернопільська	1020,5	759,3	121,7	36,9	4,4	0,6	97,6
Харківська	2101,5	1712,7	38,2	103,9	14,8	1,8	230,1
Херсонська	2089,1	1300,5	87,4	114,9	13,1	1,1	572,1
Хмельницька	1615,8	825,1	122,5	52,4	14,1	0,8	849,9
Черкаська	1644,6	482,6	238,5	29,7	10,0	5,1	878,7
Чернівецька	425,7	229,3	93,0	157,3	2,4	5,0	96,0
Чернігівська	2311,8	853,6	214,7	46,1	2,2	9,4	1185,8
Всього	41972,0	18819,7	4016,0	1416,7	221,3	121,5	17376,8

Джерело: складено автором на основі даних [65]

Додаток А.3

Стан і способи реалізації Добровільних керівних принципів із відповідального управління та доступу до земельних ресурсів України*

Назва принципу	Суть принципу	Стан і способи реалізації в Україні
1	2	3
Human dignity (гідність людини)	Визнання гідності, рівних і невід'ємних прав усіх індивідів (осіб, людей)	У ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю
Non-discrimination (відсутність дискримінації)	Ніхто не повинен зазнавати дискримінації відповідно до закону та політики держави	Недосконале земельне законодавство України, у яке потрібно внести зміни щодо питання захисту вразливих верств населення. Дискримінація за своєю суттю у земельному питанні повинна бути відсутня взагалі, в т. ч. щодо форм власності на землю та організаційно-правових форм землекористування.
Equity and justice (рівність і справедливість)	Визнання того, що для забезпечення рівності між окремими особами може знадобитися в національному контексті визнання індивідуальних відмінностей (жінки, чоловіки, учасники бойових дій, люди, які втратили житло внаслідок війни, вразливі верстви населення), включаючи розширення можливостей щодо користування землею	Не реалізується в Україні. Необхідно розробити законопроекти з питань розширення прав і можливостей людей щодо справедливого права володіння й доступу до земель для всіх жінок і чоловіків, учасників бойових дій, молоді (в першу чергу тієї, що не має земельних ділянок, але бажає жити і працювати в сільській місцевості) та вразливих верств населення

Продовження Додатку А.3

1	2	3
Gender equality (гендерна рівноправність)	Забезпечення рівних прав жінкам і чоловікам, а саме рівними правами на володіння й доступ до земель, незалежно від їх цивільного та сімейного стану	Необхідно гармонізувати згідно з європейським досвідом цей принцип
Consultation and participation (консультації та участі)	Розвиток зв'язків із власниками земельних ділянок і створення платформ для обговорення проблем земельного законодавства з метою його удосконалення	Часто в Україні земельні проблеми замовчують, кожен вирішує свої питання самостійно, тоді як можна створити безкоштовні консультаційні центри з питань земельного законодавства для громадян, чиї права порушені або можуть бути порушені. Для цього необхідне створення Центру ринкової інформаційної підтримки обігу земельних ділянок
Continuous improvement (постійне вдосконалення)	Удосконалення механізмів регулювання та контролю користування земельними ресурсами	Необхідно удосконалити систему управління земельними ресурсами та землекористуванням, механізм моніторингу й аналізу управління земельними ресурсами та землекористуванням
Transparency (прозорість)	Політика землекористування повинна бути чітко визначена та широко висвітлена громадськості	Розробка наукових та інформаційних видань для забезпечення повного висвітлення земельного законодавства і політики щодо розвитку землекористування у відповідних форматах, доступних для всіх
Accountability (підзвітність)	Кожна окрема особа, недержавний суб'єкт господарювання чи державна установа, які займаються земельними питаннями, повинні відповідати кожен окремо за свої дії, одночасно підпорядковуючись керівництву	Проголошується в Україні, але не завжди реалізується на практиці. Діяти необхідно відповідно до принципу верховенства закону та підпорядкованості
Holistic and sustainable approach (цілісний і сталий) підхід	Визнає, що земельні ресурси та їх використання взаємозв'язані, потрібен комплексний підхід до управління ними	Часто закони (особливо земельний, водний, лісовий кодекси) мають суперечливий характер. Необхідно забезпечити комплексний і сталий підхід до ефективного управління земельними ресурсами

Продовження Додатку А.3

1	2	3
Rule of law (верховенство закону)	Прийняття рішень відповідно до чинного законодавства, ознайомлення громадян із законами	Чиновники часто ігнорують міжнародні регламенти стосовно збереження землі. Держава повинна дотримуватися не лише національних законодавчих норм, але й міжнародних документів і регламентів.

Джерело: складено автором на основі [32]

Додаток А.4

Стан і способи реалізації Добровільних керівних принципів із відповідального управління та доступу до земельних ресурсів України*

Назва принципу	Суть принципу	Стан і способи реалізації в Україні
1	2	3
Human dignity (гідність людини)	Визнання гідності, рівних і невід'ємних прав усіх індивідів (осіб, людей)	У ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю
Non-discrimination (відсутність дискримінації)	Ніхто не повинен зазнавати дискримінації відповідно до закону та політики держави	Недосконале земельне законодавство України, у яке потрібно внести зміни щодо питання захисту вразливих верств населення. Дискримінація за своєю суттю у земельному питанні повинна бути відсутня взагалі, в т. ч. щодо форм власності на землю та організаційно-правових форм землекористування.
Equity and justice (рівність і справедливість)	Визнання того, що для забезпечення рівності між окремими особами може знадобитися в національному контексті визнання індивідуальних відмінностей (жінки, чоловіки, учасники бойових дій, люди, які втратили житло внаслідок війни, вразливі верстви населення), включаючи розширення можливостей щодо користування землею	Не реалізується в Україні. Необхідно розробити законопроекти з питань розширення прав і можливостей людей щодо справедливого права володіння й доступу до земель для всіх жінок і чоловіків, учасників бойових дій, молоді (в першу чергу тієї, що не має земельних ділянок, але бажає жити і працювати в сільській місцевості) та вразливих верств населення
Gender equality (гендерна рівноправність)	Забезпечення рівних прав жінкам і чоловікам, а саме рівними правами на володіння й доступ до земель, незалежно від їх цивільного та сімейного стану	Необхідно гармонізувати згідно з європейським досвідом цей принцип

Продовження Додатку А.4

1	2	3
Consultation and participation (консультації та участі)	Розвиток зв'язків із власниками земельних ділянок і створення платформ для обговорення проблем земельного законодавства з метою його удосконалення	Часто в Україні земельні проблеми замовчують, кожен вирішує свої питання самостійно, тоді як можна створити безкоштовні консультаційні центри з питань земельного законодавства для громадян, чиї права порушені або можуть бути порушені. Для цього необхідне створення Центру ринкової інформаційної підтримки обігу земельних ділянок
Continuous improvement (постійне вдосконалення)	Удосконалення механізмів регулювання та контролю користування земельними ресурсами	Необхідно удосконалити систему управління земельними ресурсами та землекористуванням, механізм моніторингу й аналізу управління земельними ресурсами та землекористуванням
Transparency (прозорість)	Політика землекористування повинна бути чітко визначена та широко висвітлена громадськості	Розробка наукових та інформаційних видань для забезпечення повного висвітлення земельного законодавства і політики щодо розвитку землекористування у відповідних форматах, доступних для всіх
Accountability (підзвітність)	Кожна окрема особа, недержавний суб'єкт господарювання чи державна установа, які займаються земельними питаннями, повинні відповідати кожен окремо за свої дії, одночасно підпорядковуючись керівництву	Проголошується в Україні, але не завжди реалізується на практиці. Діяти необхідно відповідно до принципу верховенства закону та підпорядкованості
Holistic and sustainable approach (цілісний і сталий) підхід	Визнає, що земельні ресурси та їх використання взаємозв'язані, потрібен комплексний підхід до управління ними	Часто закони (особливо земельний, водний, лісовий кодекси) мають суперечливий характер. Необхідно забезпечити комплексний і сталий підхід до ефективного управління земельними ресурсами
Rule of law (верховенство закону)	Прийняття рішень відповідно до чинного законодавства, ознайомлення громадян із законами	Чиновники часто ігнорують міжнародні регламенти стосовно збереження землі. Держава повинна дотримуватися не лише національних законодавчих норм, але й міжнародних документів і регламентів.

Джерело: складено автором на основі [32]

Додаток А.5

Модель формування механізмів державного регулювання у сфері використання земельних ресурсів

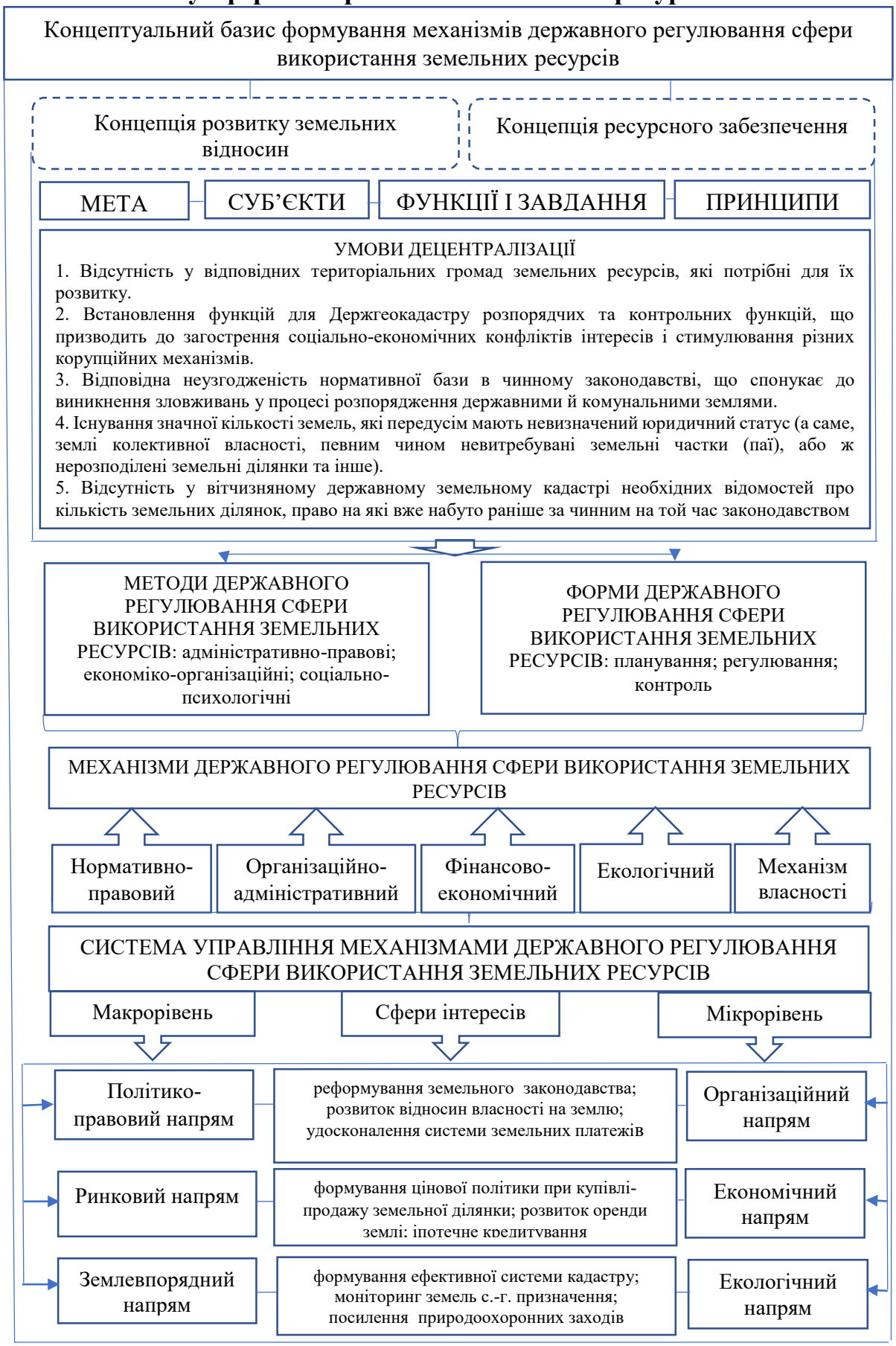

Додаток Б

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

Статті у закордонних та наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз:

1. Конопля Я.Ю. Зарубіжний досвід державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів та ринкового обігу земель. *Право та державне управління*. 2023. №2. С. 319-324. DOI: https://doi.org/10.32782/pdu.2023.2.46 *(0,52 д.а.). (представлено в таких наукометричних базах даних: Google Scholar, Index Copernicus International (Республіка Польща), фахове видання).*

2. Конопля Я.Ю. Аналіз наукових підходів щодо трактування дефініції «земельні ресурси» як об'єкту державного регулювання та контролю. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2023. №34. С. 116-119. DOI: https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.34.23 *(0,52 д.а.). (представлено в таких наукометричних базах даних: Index Copernicus International (Республіка Польща), фахове видання).*

3. Руденко О.М., **Конопля Я.Ю.** Принципи державної політики щодо використання земельних ресурсів в Україні. Держава та регіони. Серія Публічне управління і адміністрування. 2023. № 2. С. 122-126. DOI: https://doi.org/10.32782/1813-3401.2023.2.22 *(0,5 д.а.). Особистий внесок автора: проаналізовано сучасні підходи до визначення поняття державної політики щодо використання земельних ресурсів, досліджено нормативно-правову базу щодо регламентації принципів державної політики щодо використання земельних ресурсів в Україні. (0,25 д.а.). (представлено в таких наукометричних базах даних: Index Copernicus International (Республіка Польща), фахове видання).*

4. Rudenko O., Koltun V., Shcherbak N., Kononenko I., **Konoplia Y**. (2022). The Impact of Digital Technologies on Environmental Management in the Public

Administration System of the Regions. *IJCSNS. International Journal of Computer. Science and Network Security*. Vol. 22 *No. 8 pp. 235-241. DOI: https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.8.29 (0,59 д.а.). Особистий внесок автора: визначено основні завдання та роль державного управління в галузі охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів (0,2 д.а.). (представлено в таких наукометричних базах даних: Web of Science, Google Scholar, фахове видання).*

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

5. Konoplia N., **Konoplia Y.** Strategic prospects for the implementation of land reform in ukraine and the launch of the land market. *Socioworld-social research & Behavioral Sciences.* 2021. Vol. 06. Issue 04 (1). P.85-91. (*0,48 д.а.). Особистий внесок автора: розроблено концептуальні засади стратегічних напрямів імплементації земельної реформи в Україні в контексті функціонування ринку землі (0,24 д.а.).*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Конопля Я. Ю. Підстави та передумови криміналізації злочинів, що посягають на земельні ресурси. *Європейський вимір публічного управління: матеріали І регіональної наукової конференції* (м. Чернігів, 22.12.2017 р.)/ за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. Чернігів : ЧНТУ, 2017. С.111-118. URL:https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/02/6_yevropejskyj-vymir-publichnogo-upravlinnya_2017.pdf *(0,31 д.а.).*

7. Конопля Я. Ю. Порівняльно-правова характеристика злочинів, що посягають на земельні ресурси за законодавством зарубіжних країн. *Європейський вимір публічного управління: матеріали ІІ регіональної наукової конференції* (м. Чернігів, 21.12.2018 р.)/ за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. Чернігів: ЧНТУ, 2018. С.107-113. URL: https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/02/13_yevropejskyj-vymir-publichnogo-upravlinnya_2018.pdf (0,33 д.а.).

8. Конопля Я. Ю. Аналіз законопроектів у сфері кримінально-правової охорони земельних ресурсів. *Європейський вимір публічного управління: матеріали III регіональної наукової конференції* (м. Чернігів, 20.12.2019 р.)/ за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. Чернігів : ЧНТУ, 2019. С. 129-134. URL: https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/02/14_yevropejskyj-vymir-publichnogo-upravlinnya_2019.pdf *(0,23 д.а.).*

9. Конопля Я. Ю. Виникнення та розвиток кримінальної відповідальності за злочини, які посягають на земельні ресурси в Україні. *Європейський вимір публічного управління: матеріали IV регіональної наукової конференції* (м. Чернігів, 18.12.2020 р.)/ за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2020. С.130-137. URL: https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/02/15_yevropejskyj-vymir-publichnogo-upravlinnya_2020.pdf *(0,34 д.а.).*

10. Конопля Я. Запуск та управління ринком землі в Україні: актуальні проблеми та шляхи виправлення прогалин. *Сучасна парадигма публічного управління: збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 19-22 жовтня 2021р.)/ За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А.В. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. Львів, 2021. С. 233-238. https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/02/2021_lviv.pdf *(0,23 д.а.).*

Додаток В

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14035, Україна

тел. +38(0462) 665-103;
факс +38(0462) 665-105
E-mail: cstu@stu.cn.ua
www.stu.cn.ua
Код ЄДРПОУ 05460798

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

CHERNIHIV POLYTECHNIC NATIONAL UNIVERSITY

95, Shevchenko str., Chernihiv, 14035, Ukraine

15.03.2024 № 01/11-646/ВС
На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Коноплі Ярослава Юрійовича

«Державне регулювання та контроль у сфері використання земельних ресурсів в Україні»,

представленої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування,

у навчальний процес Національного університету «Чернігівська політехніка»

Окремі теоретичні положення та методичні підходи дисертаційного дослідження щодо удосконалення держаного регулювання і контролю сфери використання земельних ресурсів в Україні були використані під час розроблення навчально-методичного забезпечення дисциплін «Адміністративно-територіальний менеджмент», «Системний підхід в публічному управлінні» та «Публічне адміністрування»

Довідка видана для представлення в разову спеціалізовану вчену раду.

Проректор з НР Вікторія Маргасова

Валерія МЕКШУН 0462665115

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ТОВАРИСТВО

З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «ПОЛІССЯ»

17082, вул. Т.Г.Шевченко, 2а, с. Бригинці, Козелецький район, Чернігівська область,

р/р UA 593808050000000026007174841 в АТ «Райффайзен банк Аваль» МФО 380805,

код ЄДРПОУ 03799140 ІПН 037991425082

Вих № 34 від «20» березня 2024 р.

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Коноплі Ярослава Юрійовича
на тему «Державне регулювання та контроль у сфері використання земельних ресурсів в Україні»

Сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю «Полісся» повідомляє, що окремі результати дисертаційного дослідження Коноплі Ярослава Юрійовича на тему «Державне регулювання та контроль у сфері використання земельних ресурсів в Україні» були використані товариством.

Зокрема, використані та впроваджені в практичну діяльність пропозиції автора щодо застосування методики оцінки ефективності механізмів регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів, а саме запровадження авторських критеріїв оцінки, що дозволило надавати комплексну оцінку якості управління на підприємстві.

Директор
СТОВ «Полісся» **Григорій ШЕВЧЕНКО**

УКРАЇНА

КОЗЕЛЕЦЬКА СЕЛИЩНА РАДА

ЧЕРНІГІВСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

вул.Соборності,27, смт. Козелець, Чернігівський район, Чернігівська область, 17000, тел./факс (04646) 2-13-67, e-mail: info@kozsr.gov.ua, сайт: kozsr.gov.ua, код ЄДРПОУ 04412419

22.03.2024 № 847 /03-12 На № від

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Коноплі Ярослава Юрійовича
на тему: «Державне регулювання та контроль у сфері використання земельних ресурсів в Україні»

Повідомляємо, що окремі результати дисертаційної роботи Коноплі Ярослава Юрійовича на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування використовуються в діяльності об'єднаної територіальної громади. Зокрема, рекомендації щодо удосконалення методів контролю використання земельних ресурсів використовуються в діяльності Козелецької територіальної громади.

Голова Валентин БРИГИНЕЦЬ